

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN YENİDEN
ÜRETİMİNDE KADIN KOOPERATİFLERİNİN ROLÜ: BURDUR
İLİ ÖRNEĞİ**

ZEYNEP ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ EVŞEN ALTUN ASLAN

Üye: Doç. Dr. Emre SAVUT

Üye: Dr. Öğr. Üyesi İNCİ ÇOBAN İNCE

BURDUR – 2025

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Yeniden Üretiminde Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Burdur İli Örneği” adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik ve etik kuralları ihlal etmediğimi, tezimin özgün olduğunu, başvurduğum kaynakları metin içinde, dipnotlarda ve kaynakçada eksiksiz ve bilimsel kurallara uygun olarak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Zeynep ASLAN

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca gerek hayat bilgisi gerekse akademik bilgisiyle her zaman yanımda olan; zaman ve mekân fark etmeksizin desteğini esirgemeyen, araştırma kapsamında yürüttüğüm saha çalışmasında hayatım boyunca unutamayacağım bir deneyimi yaşamamı sağlayan kıymetli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Evşen Altun Aslan’a, bu süreçte bana rehberlik ettiği ve daima yanımda olduğu için içten teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her safhasında yanımda olan, en isteksiz ve umutsuz anlarımda enerjisi ve ışığıyla ruhumu aydınlatan canım annem Serpil Aslan’a, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, bana her daim güvenen canım babam Muzaffer Aslan’a, moral ve motivasyonumu yitirdiğim anlarda her zaman beni kendime getiren ve cesaretlendiren biricik kız kardeşim Hatice Aslan’a, tez yazım sürecim boyunca çalışma odamda yanımdan ayrılmayarak benimle birlikte mesai harcayan can dostum Dobby’e teşekkürü borç bilirim.

Hayatın ve akademik yolculuğun türlü zorlukları içindeyken her zaman yanımda yürüyen, desteğiyle bana güç veren başta Hacer ve Ali Osman olmak üzere tüm değerli dostlarıma içtenlikle teşekkür ederim.

Saha çalışmam süresince görüşmelerde yer alarak araştırmama katkı sunan tüm kadın kooperatifi üyesi katılımcılara, gösterdikleri nezaket, içtenlik ve bilimsel çalışmama sağladıkları değerli katkılar için içtenlikle teşekkür ederim.

Bugün bir kadın olarak, bilimin izinden özgürce yürüyebiliyor, elimde evrak çantamla aziz vatanımın dört bir yanında varlık gösterebiliyorsam; bu, bana bu imkânları sağlayan Cumhuriyet’in aydınlık mirası sayesinde. Kadınların toplumsal yaşamda yer alabilmesi, düşünebilmesi, üretebilmesi ve kendini özgürce ifade edebilmesi için laik ve eşitlikçi bir düzen inşa eden; bu kutsal emaneti biz gençlere bırakan Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk’e sonsuz şükran ve minnetle...

Burdur, 2025

ÖZET

Tarihsel süreçte, Antik Yunan medeniyetinde başlayan kadın ve erkek arasındaki kamusal ve siyasal alandaki eşitsiz temsil, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Kadınlar, kamusal alanda görünürlük kazanmak ve toplumsal varlıklarını kabul ettirmek amacıyla sürekli bir mücadele içinde olmuşlardır. Özellikle siyaset sahnesinde, erkeklerle eşit koşullarda yer alma çabaları, 20. yüzyılda aşamalı olarak elde edilen oy hakkı ile somut bir kazanıma dönüşmüştür. Ancak kadınların siyasal temsilde yer almaya başlaması, gündelik yaşamda karşılaştıkları toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri ortadan kaldırmakta yetersiz kalmıştır.

Toplumsal cinsiyet rejimi, bu eşitsizliklerin ortaya çıkmasında ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu rejim, cinsiyete dayalı rollerin ve normların çeşitli kurumlar aracılığıyla üretilmesini, pekiştirilmesini ve yeniden inşa edilmesini sağlar. Bu durum, kadınların kamusal alanda elde ettikleri kazanımlara rağmen, özel ve kamusal alan ayrımında sınırlı bir konumda kalmalarına neden olmaktadır. Kadınların konumu, büyük ölçüde hane içi sorumluluklarla sınırlandırılmış; buna karşın erkekler kamusal alanda çalışma ve geçim sağlama görevleriyle ilişkilendirilerek iş gücü ve sosyal yaşamda daha fazla yer edinmişlerdir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin önlenmesi hem de kadınların sosyal ve ekonomik yaşama eşit katılımının desteklenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu hedefe ulaşmayı sağlayacak mekanizmalardan biri ise kadın kooperatifleridir. Kadın kooperatifleri, kadınların ekonomik yaşama katılımını teşvik eden, dayanışma temelli üretim modelleriyle kadınların güçlenmesini amaçlayan yapılardır. Ancak bu kooperatiflerin çoğunlukla ev içi emeğe dayalı alanlarda faaliyet göstermesi, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimine zemin hazırlama potansiyelini de beraberinde getirmektedir. Bu eksenle Burdur ilinde faaliyet gösteren dokuz kadın kooperatifinde görev alan 25 kadınla gerçekleştirilen odak grup ve bireysel görüşmeler doğrultusunda elde edilen veriler, kooperatiflerin büyük oranda ev içi emeğe dayalı alanlarda faaliyet gösterdiğini ortaya koymuştur. Tematik analiz yöntemiyle değerlendirilen bulgular, sınırlı üretim pratiklerinin kadınlara atfedilen geleneksel rollerin kurumsal düzeyde yeniden inşasına katkı sağladığını göstermektedir. Çalışma, kadın kooperatiflerini

toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretildiği yapılar olarak ele alarak literatüre eleştirel bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yeniden üretim, kadın kooperatifleri*

(ASLAN, Zeynep, *The Role of Women's Cooperatives in the Reproduction of Gender Inequality: Example of Burdur City, Master's Thesis, Burdur, 2025*).

ABSTRACT

The unequal representation between women and men in public and political spheres, which began in Ancient Greek civilization, has continued to exist to the present day. Women have constantly struggled to gain visibility in the public sphere and to have their social presence recognized. Particularly in the political arena, efforts to participate on equal terms with men gradually led to tangible achievements, such as the right to vote in the 20th century. However, the inclusion of women in political representation has not been sufficient to eliminate the gender-based inequalities they face in daily life. The gender regime plays a significant role in the emergence and persistence of these inequalities. This regime ensures the production, reinforcement, and reconstruction of gender-based roles and norms through various institutions. As a result, despite the gains women have made in public spaces, they continue to be confined to a limited position in the public-private divide. Women's roles have largely been restricted to domestic responsibilities, while men have been associated with working and providing in the public sphere, thus dominating labor and social life. In this context, eliminating gender inequalities and supporting women's equal participation in social and economic life is of great importance.

One mechanism to achieve this goal is women's cooperatives, which aim to empower women by promoting their participation in the economic sphere through solidarity-based production models. However, the fact that these cooperatives mostly operate in areas based on domestic labor also carries the potential to reproduce traditional gender roles. In this context, data obtained through focus group and individual interviews with 25 women working in nine women's cooperatives operating in Burdur reveal that these cooperatives largely function in areas based on domestic labor. Findings evaluated using the thematic analysis method show that these limited production practices contribute to the institutional reconstruction of traditional roles attributed to women. The study offers a critical contribution to the literature by approaching women's cooperatives not only as structures that generate economic benefit but also as spaces where gender norms are reproduced.

Keywords: *Gender inequality, Gender-based division of labor, Women's co-operative*

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TOPLUMSAL CİNSİYETİN TANIMI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Rejimi: Cinsiyetlendirilmiş İş Bölümü.....	9
1.2. Toplumsal Cinsiyetin Kurumsal ve Siyasal İnşası: Ataerkillik	14
1.3. Aile, Eğitim, Din, ve Medya Yoluyla Cinsiyet Rollerinin İnşası	18
1.3.1. Ailenin Rolü	19
1.3.2. Eğitimin Rolü	21
1.3.3. Din ve Dini Söylemlerin Rolü.....	22
1.3.4. Medyanın Rolü.....	23
1.4. Devletin Toplumsal Cinsiyet Rejimi: Yasalar ve Sosyal Politikalar	26
1.5. Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Rejimine Genel Bakış.....	29

İKİNCİ BÖLÜM KOOPERATİFÇİLİK ve KADIN KOOPERATİFÇİLİĞİ

2.1. Dünya'da Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifçiliği	37
2.2. Türkiye'de Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri	40
2.2.1. Kadınları Kooperatif Örgütlenmelerine Yönelten Faktörler.....	50
2.2.1.1. Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu.....	50
2.2.1.2. İşgücünde Kadının Yeri ve Kayıt Dışı İstihdam	54
2.3. Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KADIN KOOPERATİFLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN YENİDEN ÜRETİMİ EKSENİNDE İNCELENMESİ

3.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	61
3.2. Araştırmanın Amacı	62
3.3. Araştırma Yöntemi ve Veri Toplama Süreci	62
3.4. Katılımcılar ve Kooperatiflere İlişkin Genel Bilgiler	66
3.4.1. Kooperatif Profili Tablosu	67
3.4.2. Kooperatif Üyesi Kadınların Demografik Profili	68
3.5. Kooperatif Öncesi Deneyim ve Bilinirlik	71
3.5.1. İş Geçmişi ve Mevcut Çalışma Durumu	74

3.6.	Kooperatifin Kuruluş Amacı ve İç Yapısı	79
3.7.	Kooperatife Dair Bilgiye Erişim ve Katılım	83
3.8.	Kooperatiflerin Sosyal ve Ekonomik Güçlendirme Boyutu	87
3.9.	Kooperatife Katılımının Hane İçi Yük ve Sorumluluklara Etkisi.....	94
3.9.1.	Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadın Kooperatiflerinde Faaliyet Alanı Seçimi	102
3.10.	Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kooperatif Pratiklerinde Yeniden Üretimi ..	107
SONUÇ		116
KAYNAKÇA		126
EKLER		138
EK-1: Etik Kurul Onayı.....		139
EK-2: Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu		140
EK-3: Katılımcı Beyan Formu.....		141
EK-4: Katılımcılarla Yapılan Yarı-Yapılandırılmış Mülakat Formu		142
ÖZGEÇMİŞ		144

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

CICOPA: Uluslararası Sanayi ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü

COCETA: İspanyol İşçi Kooperatifleri Konfederasyonu

COPAC: Kooperatiflerin Geliştirilmesi ve Desteklenmesi Komitesi

FAO: Gıda ve Tarım Örgütü

GOKA: Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu

ICA: Uluslararası Kooperatifler Birliği

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu

KEİG: Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu

KEDV: Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı

KÖY-KOOP: Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği

S.S.: Sınırlı Sorumlu

KOOP- DES: Kooperatiflerin Desteklenmesi Programı Etüt Projesi

SEWA: Kendi Hesabına Çalışan Kadınlar Derneği

SİMURG: Kadın Kooperatifleri Birliği

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TYP: Toplum Yararına Program

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

WEF: Dünya Ekonomik Forumu

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Kadın Kooperatiflerinin Kuruluş Aşamasında Yapılması Gerekenler	47
Tablo 2. (2019-2024) Kurulan Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri	48
Tablo 3. Kadınların Ekonomik ve Sosyal Güçlenmesinde Kooperatiflerin Rolü	59
Tablo 4. Kadın Kooperatiflerinin Temel Özellikleri	67
Tablo 5. Görüşmecilere Ait Sosyo-Demografik Bilgiler	68

GİRİŞ

Toplumsal yapılar içerisinde bireylerin konumlarını belirleyen en temel ayrımlardan biri, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarıdır. Bu bağlamda, biyolojik cinsiyet (sex), bireyin kadın ya da erkek olarak sınıflandırılmasını sağlayan; doğuştan gelen kromozom yapısı, hormon düzeyleri ve üreme organları gibi fizyolojik özelliklere dayanan bir kavramdır (World Health Organization, 2022). Buna karşılık toplumsal cinsiyet (gender), yalnızca biyolojik farklılıklarla açıklanamayacak kadar karmaşık; tarihsel, kültürel ve siyasal süreçler içerisinde inşa edilen bir toplumsal ilişkiler bütünüdür.

Feminist kuram, toplumsal cinsiyetin yalnızca biyolojik farklılıklardan ibaret olmadığını; aksine, tarihsel, kültürel ve siyasal bağlamlar içerisinde toplumsal olarak inşa edildiğini savunur. Simone de Beauvoir 1949 yılında yayımlanan, *İkinci Cinsiyet* adlı eserinde bu durumu “Kadın doğulmaz, kadın olunur” ifadesiyle özetleyerek, toplumsal cinsiyetin biyolojik değil, öğrenilen ve dönüştürülebilir bir kimlik olduğunu vurgulamıştır (Beauvoir, 2019: 18-20). Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet kavramının teorik gelişiminde dönüm noktası olmuş; kadınlığın toplumsal koşullar ve deneyimler üzerinden inşa edildiğine işaret etmiştir. Beauvoir’ın açtığı bu kuramsal hattı izleyen Robert Stoller, cinsiyet (sex) ile toplumsal cinsiyet (gender) ayrımını ortaya koymuş; (Stoller, 1968). Bu ayrım, Ann Oakley’nin *Sex, Gender and Society* (1972) adlı çalışmasıyla feminist kuram bağlamında derinleştirilmiştir. Oakley, cinsiyeti biyolojik, toplumsal cinsiyeti ise kültürel bir yapı olarak tanımlamış ve toplumsal rollerin doğuştan değil, inşa edilen yapılar olduğunu savunmuştur (Koçak Turhanoğlu, 2019: 3-4). Benzer şekilde, Gayle Rubin de toplumsal cinsiyeti, biyolojik cinsiyetin kültürel ve ideolojik olarak anlamlandırılması süreci olarak tanımlamış; toplumsal cinsiyet sisteminin kadınların emeğini, cinselliğini ve bedenini denetleme biçimlerine odaklanmıştır (Rubin, 2024: 63)

Juliet Mitchell (1974) ise, toplumsal cinsiyetin anlaşılmasında psikanaliz ile Marksist feminist kuramı birleştirerek, erkek egemenliğini yalnızca bireyler arası ilişkiler düzeyinde değil; aynı zamanda aile, ideoloji, kültür ve bilinçdışı gibi yapılar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan çok katmanlı bir sistem olarak ele almayı önermektedir (Mitchell ve Oakley, 1984: 10-15). Bu eksenle Mitchell’e (1974) göre toplumsal cinsiyet kimlikleri yalnızca ekonomik ya da ideolojik süreçlerle değil, aynı zamanda psikolojik düzeyde de şekillenmektedir (Mitchell, 1974: 92).

Mitchell'in çok katmanlı yaklaşımına paralel olarak, R.W. Connell (1987) de toplumsal cinsiyeti bireysel rollerle sınırlı olmayan, üretim, iktidar, cinsellik ve sembolik düzen gibi alanlarda kurulan ilişkiler ağı üzerinden şekillenen yapısal bir sistem olarak tanımlar. Connell'e göre toplumsal cinsiyet ilişkileri üç temel yapı üzerinden işler: iş bölümü, iktidar ve kateksis (duygusal yatırımlar) (Connell, 1987a: 143-189). Bu yapıların her biri, toplumsal cinsiyetin hem üretim ilişkileriyle hem de toplumsal yeniden üretimle nasıl bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Connell, bir toplumda kadınlık ve erkeklik rollerini, statülerini, güç ilişkilerini ve bu rolleri pekiştiren kurumlar bütününe toplumsal cinsiyet düzeni olarak tanımlar. İşte bu düzen kadın ve erkek biyolojik özellikleri dikkate alınarak doğal görev ve sorumluluklar tanımlanır ve hangi işlerin kadın için hangilerinin de erkekler için uygun işler olduğunu belirleyen cinsiyete dayalı iş bölümünü düzenlemeler, politikalar ve kurumlar aracılığıyla meşrulaştırır. Üstelik bu iş bölümü yalnızca kimin ne yaptığıyla sınırlı kalmaz; üretimin nasıl örgütlendiği ve ekonomik çıktının nasıl paylaşıldığı üzerinde de belirleyici olur. Böylece toplumsal cinsiyet, yalnızca bireylerin sosyal konumlarını değil; aynı zamanda üretim süreçlerini, yeniden üretim ilişkilerini ve iktidar yapılarını da biçimlendiren temel bir kategori haline gelir (Connell, 1987a: 150-170).

Toplumsal cinsiyet rejimi, kadın emeğini ve rollerini “kadına ait işler” etrafında kurumsallaştırır. Kadına ait işler ise genellikle ev içi emeğin harcandığı; yeme-içme üretimi, çocuk ve yaşlı bakımı ile temizlik işleri üzerinden şekillenmektedir. Yeniden üretim emeği olan tanımlanan bu işler, yaşamın sürdürülmesini mümkün kılmaktadır. Bu noktada toplumsal cinsiyet rejiminin meşrulaştırılmasında cinsiyete dayalı iş bölümü üzerinden kadının yeniden üretim alanı ile sınırlı bir ekonomik değer üretmesine sebep olan kurumsal düzenlemelerin neler olduğu bu araştırmanın sorunsalıdır. Çalışma bu bağlamda, kadınları ekonomik olarak güçlendirme amacıyla kurulan kadın kooperatiflerini konu almaktadır.

Kooperatifler, ortak ekonomik, sosyal veya kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bireylerin gönüllü olarak bir araya gelerek oluşturduğu, demokratik kontrol esasına dayalı ve üyelerinin eşit söz hakkına sahip olduğu örgütlenme biçimleridir (ICA, 2021: 4). Dayanışma, eşitlik, katılım ve karşılıklı yardım ilkeleri doğrultusunda işleyen bu yapılar, yalnızca ekonomik fayda değil, sosyal fayda üretmeyi de amaçlar. Kadın

kooperatifleri ise kadınların üretim süreçlerine katılımını artırarak ekonomik bağımsızlık kazanmalarını, toplumsal görünürlüklerini artırmalarını ve dayanışma yoluyla güçlenmelerini hedefleyen örgütlenmelerdir.

Türkiye’de kadın kooperatifçiliğinin kurumsallaşma süreci 2000’li yılların başlarında başlamış olmakla birlikte, bu alandaki asıl dönüm noktası 2012 yılında yaşanmıştır. Bu tarihten itibaren, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’nın (günümüzde Ticaret Bakanlığı) öncülüğünde, kadın kooperatiflerinin kurulmasını teşvik eden ve güçlendirilmesini hedefleyen politikalar, kalkınma planlarına dahil edilerek resmî bir yön kazanmıştır. Ancak aynı yıl yayımlanan “Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri” kitapçığında, kooperatiflerin kadınların ekonomik ve sosyal alanda güçlenmesine katkı sağlayacağı ifade edilmesine (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012) rağmen kitapçıkta yer alan “Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi’nde” tanımlanan faaliyet alanlarının örneğin dikiş, el sanatları, yemek yapımı gibi kadınlara toplumsal olarak atfedilen geleneksel rollerle sınırlı kalması, cinsiyete dayalı iş bölümünün yasal düzenlemelerle nasıl pekiştirildiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu durum, Connell’in toplumsal cinsiyet rejiminin inşasında iktidar ilişkilerinin merkezi rolüne işaret etmektedir. Bu bağlamda geleneksel cinsiyet rollerinin kurumsal belgeler aracılığıyla yeniden üretilmesi, toplumsal cinsiyet temelli iktidar yapılarını sürdürme işlevi görmektedir.

Literatürde kadın kooperatifleri, genellikle kadınların güçlenmesine katkı sağlayan yapılar olarak ele alınmıştır. Karakuş (2022), kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesi için önemli bir potansiyele sahip olduğunu vurgulamıştır (Karakuş, 2022b: 256). Demirci Aksoy ve Günay (2018) ise kadın kooperatiflerini, cinsiyet eşitsizliğini ve kadın yoksulluğunu azaltmada etkili araçlar olarak tanımlamışlardır. Buna karşılık, kadın kooperatiflerini toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu ekseninde Şahankaya Adar, Dedeoğlu ve Kurtuluş (2023) çalışmalarında kadın kooperatiflerinin sayısında son yıllarda belirgin bir artış gözlenmesine rağmen, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırma ve kadınların güçlenmesine katkı sağlama açısından etkilerinin sınırlı kaldığını ifade etmişlerdir. Ancak bu yapıların söz konusu eşitsizlikleri dönüştürme potansiyeline sahip olduğunu da belirtmişlerdir (Şahankaya Adar vd., 2023:44-45). Benzer şekilde Değirmenci (2020) de çalışmasında, kadın kooperatiflerinin cinsiyetler arasındaki eşitsizliği önlemede kritik bir

rol oynadığını ve bu eşitsizliklerin üstesinden gelmek için bir potansiyel taşıdığını vurgulamıştır (Değirmenci, 2020a: 77-85). Gönüllü Atakan ve Çoban (2022) ise çalışmalarında kadın kooperatiflerinin kadınları güçlendirici etkisi olduğunu kabul etmek ile birlikte üyelerinin çoğunlukla orta yaşlı, eğitimsiz ve ev içi iş yükü azalmış bireylerden oluştuğunu belirterek, bu durumun geleneksel cinsiyet rolleriyle uyumlu olduğunu belirtmişlerdir (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022: 74). Bu eksenle kadın kooperatiflerinin toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretme potansiyeline dair eleştirel bir perspektiften ele alan çalışmalara sınırlıdır. Yaman (2020), kadın kooperatiflerinin çoğunlukla kadınlara toplumsal olarak atfedilen el işi, gıda üretimi ve bakım emeği gibi alanlarda faaliyet gösterdiğini, bu nedenle kooperatiflerin cinsiyet rollerinin yeniden üretimine aracılık ettiğini belirtmiştir. Yaman'a göre, kadınların ev içi deneyimlerine dayalı üretim biçimlerinin kooperatif düzleminde kurumsallaşması, bu yapıların ataerkil düzenin dışında alternatif bir alan olmaktan çok, mevcut toplumsal cinsiyet rejiminin yeniden üretildiği bir zemin haline gelmesine neden olmaktadır (Yaman, 2020b: 15–19). Aykaç Yanardağ (2025) da benzer biçimde kadın kooperatiflerinin büyük ölçüde geleneksel üretim alanlarına sıkıştığını ve bu durumun kadınların ekonomik rollerinin çeşitlenmesini, üretim ilişkilerinde daha eşitlikçi bir konuma gelmesini sınırladığını ifade etmiştir (Aykaç Yanardağ, 2025b:200-215).

Feminist kuramın sunduğu çok boyutlu çerçeve, kadın kooperatiflerini yalnızca ekonomik girişimler olarak değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyetin yeniden üretildiği yapılar olarak analiz etmemize olanak tanımaktadır. Kadınların kamusal alana katılımını destekleyen bu yapılar, mevcut cinsiyet rejiminin sınırları içinde işlediklerinde, dönüşümden çok yeniden üretim riskini barındırmaktadır. Bu nedenle kadın kooperatiflerinin gerçekten eşitlikçi ve dönüştürücü yapılar olup olmadığını değerlendirmek için, feminist kuramın analitik araçlarıyla yapı, işleyiş ve üretim biçimlerinin sorgulanması gerekmektedir. Bu eksenle çalışma alandaki bu boşluğa yönelik yapılan çalışmalara bir katkı sunmakta ve kadın kooperatiflerinin toplumsal cinsiyet rejiminin hem destekçisi hem de dönüştürücüsü olarak devlet politikaları ve stratejik yönlendirmelerle kadınların rollerini daralan ve cinsiyete dayalı iş bölümünün sürdürülerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilmesine neden olduğunu iddia etmektedir.

Çalışmanın hipotezinin sınanması için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma, araştırılmak istenen konuya yönelik derin bilgi sahibi olunması için tercih edilmektedir. Araştırma sahası mikro düzeye indirgenerek Burdur ili olarak belirlenmiştir. Burdur ilinin belirlenmesinde birtakım sınırlılıklar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi araştırma herhangi bir kurum tarafından desteklenmemektedir. Görüşmeler için şehir dışına gidilmesi hem zaman hem de maliyet açısından birtakım engelleri beraberinde getireceği için örneklem yazarın yaşadığı Burdur ili olarak belirlenmiştir. Burdur ilinde faaliyet gösteren dokuz kadın kooperatifi örnekleme dahil edilmiştir. Bunlar; Sınırlı Sorumlu (S.S.) Hünerli Eller Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, S.S. Kemer Asarcık Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, S.S. Ağlasun El Emekleri Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, S.S. Bucak Nar Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, S.S. Yusufçam Çalışkan Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, S.S. Gölhisar Hünerli Eller Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, S.S. Burdur Alyazmalı Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, S.S. Yeşilova Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi ve S.S. Karamanlı Kadın Girişimci Üretim ve İşletme Kooperatifi'dir.

Çalışmanın verileri nitel araştırma tekniklerinden görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Bireysel ve odak grup görüşmelerinin kullanıldığı çalışmada öncelikle Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (GOKA) 05.03.2025 tarihli toplantıda GO 2025/1255 numaralı karar ile gerekli etik onay alınmıştır. Etik onayın ardından belirlenen dokuz kadın kooperatifinden 25 katılımcı ile 18 Nisan – 8 Mayıs 2025 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcıya görüşmeden önce araştırmanın amacı ve kapsamı detaylı şekilde aktarılmış, ardından gönüllü onam formları imzalatılmıştır. Katılımcıların rızası doğrultusunda görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir.

Görüşme formu kapsamında, kadınların kooperatif deneyimlerini, katılım motivasyonlarını ve gündelik pratiklerle üretim faaliyetleri arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik çeşitli sorular yöneltilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, katılımcıların gündelik pratikleri ile kooperatif faaliyetleri arasında belirgin bir bağın bulunduğu görülmüştür. Katılımcılar, evde gerçekleştirdikleri işlere benzer üretim faaliyetlerini kooperatif bünyesinde de sürdürdüklerini ifade etmiş; bu benzerlik nedeniyle kadın kooperatifini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda, kadın üyelerin kooperatif

faaliyetleri aracılığıyla geleneksel cinsiyet rollerini, cinsiyetlendirilmiş iş bölümünü ve buna bağlı olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreterek sürdürdükleri tespit edilmiştir. Bu eksenle tasarladığım çalışmamı üç bölüm halinde yapılandırdım. Birinci bölümde, toplumsal cinsiyet kavramının tanımı ve kavramsal çerçevesi ele alınmakta; cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki farklar açıklanmakta, toplumsal cinsiyet rejiminin oluşumunda rol oynayan kurumlar ile toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkileri üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ise, kadın ve kadın yoksulluğu kavramları çerçevesinde işgücündeki kadınların konumu ele alınmakta; sosyal ekonomi ve dayanışma ekonomisi kavramları açıklanarak kadınların ekonomik katılımındaki rolü tartışılmaktadır. Bunun ardından kooperatifçilik ve kooperatifçilik ilkeleri genel hatlarıyla incelenmekte, dünyada ve Türkiye’de kooperatifçilik tarihsel süreçleri aktarılmaktadır. Ayrıca, kadın kooperatifliğinin tarihsel gelişimi, kuruluş süreçleri ve kadınların kooperatifler yoluyla güçlenmesi, yoksulluk, kayıt dışı istihdam gibi konular toplumsal cinsiyet rejimi ve iktidar ilişkileri bağlamında değerlendirilerek, kadın kooperatiflerinin şekillenme ve işleyiş süreçleri analiz edilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümü saha araştırmasının bulguları ekseninde şekillenmiştir. Bu eksenle ilgili bölümde araştırmanın amacı ve önemi açıklanarak, yöntemi ve veri toplama süreci detaylandırılmıştır. Daha sonra, Burdur ilinde faaliyet gösteren dokuz kadın kooperatifinin üyelerinin demografik profilleri, sosyal ve ekonomik durumları ele alınmıştır. Kooperatif üyelerinin aile içindeki görev ve sorumluluklarının, kooperatif faaliyetlerine katılım üzerindeki etkisi tartışılmış; ayrıca, kadınların kooperatif öncesi deneyimleri ve kooperatife katılım motivasyonları analiz edilmiştir. Kooperatiflerin örgütsel yapısı, ekonomik işleyişi ve üyeler arasındaki katılım düzeyleri incelenerek, toplumsal cinsiyet normlarının kooperatif pratiklerinde nasıl yeniden üretildiği değerlendirilmiştir. Son olarak, elde edilen bulgular ışığında, kadın kooperatiflerinin toplumsal cinsiyet rejimindeki yeri ve iktidar ilişkileri bağlamında taşıdığı potansiyel, eleştirel bir perspektifle tartışılarak sistematik bir biçimde ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYETİN TANIMI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Toplumsal cinsiyet, sosyal bilimler literatüründe bireylerin toplumsal rollerini, kimliklerini ve ilişkilerini anlamada temel bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkeklik kategorilerini toplum tarafından yüklenen normatif roller, kültürel beklentiler ve davranış kalıpları çerçevesinde biçimlenmektedir (Dökmen, 2009: 20). Bu kavram, bireylerin yalnızca kişisel kimliklerini değil; aynı zamanda toplumsal yapının işleyişini, kurumlar aracılığıyla gelişen normlar ve güç ilişkilerini de şekillendiren dinamik bir sistemdir.

Toplumsal cinsiyetin yalnızca bireysel kimlikleri değil, aynı zamanda toplumsal kurumları ve yapısal ilişkileri şekillendiren bir sistem olduğu düşünüldüğünde, bu kavramın daha geniş bir yapısal örgütlenme içinde nasıl sürdürüldüğü sorusu önem kazanmaktadır. İşte bu noktada, toplumsal cinsiyetin kurumsal düzeyde örgütlenmesini ve normatif olarak düzenlenmesini ifade eden *toplumsal cinsiyet rejimi* kavramı devreye girmektedir (Connell, 1987a: 155).

Toplumsal cinsiyet rejimi, toplumsal cinsiyetin kurumsallaşmış biçimini ifade eden bir kavram olarak, bireylerin gündelik yaşamlarında deneyimledikleri cinsiyetlendirme süreçlerinin bütününe kapsar. Bu rejim, bireylerin ilk sosyalleşme alanı olan ailede başlamakta; eğitim kurumlarında pekiştirilmekte, dinî söylemler aracılığıyla kültürel ve manevi düzeyde meşrulaştırılmakta; siyasal alanda ise temsil pratikleri ve politika süreçleri yoluyla yeniden üretilmektedir. Böylece toplumsal cinsiyet, yalnızca bireysel bir kimlik meselesi değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin sürekliliğini sağlayan yapısal bir mekanizma haline gelmektedir (Connell, 1987a: 180). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin güç ilişkileriyle kurduğu ilişki, rejimin temel belirleyicilerinden biridir. Toplumsal cinsiyet rejimi cinsiyete bağlı rolleri, bireylerin sosyal, ekonomik ve politik düzeydeki konumlarını ve bu düzeylerde karşılaştıkları eşitsizlikleri doğrudan şekillendirmektedir. Örneğin, kadınların ev içi emeğe ve bakım hizmetlerine yönlendirilmesi; erkeklerin ise üretim, siyaset ve karar alma mekanizmalarında konumlandırılması, cinsiyet temelli ayrışmanın yapısal örneklerindendir (Heywood, 2020b: 268). Ancak bu ayrışma, yalnızca bireylerin yaşam pratiklerini değil, aynı

zamanda toplumsal iş bölümünün cinsiyetlendirilmesini de beraberinde getirerek ekonomik ve sosyal alanlardaki eşitsizlikleri yeniden üretme kapasitesine sahiptir.

Toplumsal cinsiyet rejimi, bu kurumsal yapıların sürekliliğini sağlayan normatif ve düzenleyici mekanizmalar bütünüdür. Aile, eğitim sistemi, dinî kurumlar, medya ve siyasal yapılar gibi kurumsal aktörler, toplumsal cinsiyetin yeniden üretiminde kritik roller üstlenmektedir. Aile, bireyin ilk toplumsallaşma alanı olarak cinsiyet normlarını aktarmakta; eğitim sistemi bu normları pedagojik uygulamalarla pekiştirmektedir. Dini söylemler, kadınlık ve erkeklığe ilişkin normatif düzeni kutsallaştırarak meşrulaştırmakta; medya ise temsiller aracılığıyla bu rollerin yaygınlaştırılmasında etkili olmaktadır. Bu kurumsal etkileşim, toplumsal cinsiyetin kültürel kodlarla iç içe geçerek bireylerin kimlik inşasında belirleyici hale gelmesini sağlamaktadır (Connell, 1987a: 180-210).

Siyasal yapılar ve kamu kurumları toplumsal cinsiyet rejiminin yeniden üretiminde belirleyici aktörler olarak kabul edilmektedir (Connell, 1987a: 234). Devlet politikaları ve hukuki düzenlemeler, cinsiyet rollerini pekiştiren ya da dönüştüren etkiler yaratabilmektedir. Özellikle sosyal politika uygulamaları ve yasal mevzuat, toplumsal cinsiyetin kamusal alandaki temsiliyetini ve eşitlik durumunu doğrudan etkileyen araçlar olarak öne çıkmaktadır (Demir, 2021: 53).

Türkiye bağlamında, kadınların istihdama, siyasete ve sosyal haklara erişiminde devlet politikalarının ve yasa düzenlemelerinin rolü, toplumsal cinsiyet rejiminin analizinde merkezî bir yer tutmaktadır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet rejiminin dönüşümüne yönelik politik müdahaleler, yalnızca bireysel haklar bağlamında değil, aynı zamanda yapısal eşitsizliklerin çözümüne yönelik stratejik bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede, birinci bölümde; toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet rejimi kavramları kuramsal düzeyde incelenecek, söz konusu kavramların siyasal, kurumsal ve hukuksal düzenleme mekanizmaları aracılığıyla nasıl biçimlendiği açıklanacaktır. Bu kuramsal temel, kadın ve erkek rollerinin ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda nasıl ayrıştırıldığını, bu ayrımın kurumsal politikalarla nasıl pekiştirildiğini ve yeniden üretildiğini anlamamızı sağlaması açısından önemlidir.

1.1. Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Rejimi: Cinsiyetlendirilmiş İş Bölümü

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları, gündelik dilde sıklıkla birbirine karıştırılsa da sosyal bilimler literatüründe farklı düzlemleri ifade etmektedir. İngilizcede *sex* olarak tanımlanan cinsiyet kavramı, insanın biyolojik özelliklerine dayalı olarak kadın ve erkek şeklinde sınıflandırılmasını ifade etmektedir (Dökmen, 2009: 20). Bu sınıflandırma; üreme organları, hormon düzeyleri ve genetik yapı gibi fiziksel temellere dayanır. Kimlik belgelerinde yer alan cinsiyet beyanı, bu tanıma somutlaştıran örneklerden biridir. Buna karşılık, *gender* olarak tanımlanan toplumsal cinsiyet kavramı, toplumun kadınlık ve erkeklik rollerine yüklediği kültürel anlamları, davranış kalıplarını ve beklentileri ifade eder (Ecevit, 2003: 83). Toplumsal cinsiyet, biyolojik farklılıklardan ziyade tarihsel, siyasal ve ideolojik söylemlerle biçimlenmekte; bireylerin sosyal pozisyonlarını ve kurumsal ilişkilerini belirlemektedir. Amerikalı feministler tarafından literatüre kazandırılan bu kavram, kadın ve erkek arasındaki karşıtlığı hem görünür kılan hem de bu karşıtlık üzerinden toplumsal yapıyı düzenleyen bir analitik araç olarak işlev görür (Scott, 2007: 3- 53). Dökmen'e göre (2009), bu kavramların önemi tanımsal sınırlarından değil, toplumsal yapıdaki tartışmaları yönlendirme kapasitelerinden kaynaklanmaktadır (Dökmen, 2009: 18).

Toplumsal cinsiyet, yalnızca bireysel kimlikleri değil, aynı zamanda toplumsal yapının işleyişini düzenleyen ideolojik ve kurumsal bir sistem olarak değerlendirilmelidir. Judith Butler (1990), bu yapının davranışla inşa edilen doğasına işaret ederek, toplumsal cinsiyetin söylemsel pratikler ve kurumsal müdahaleler yoluyla inşa edildiğini vurgulamaktadır (Butler, 1990: 77- 100). Bu noktada, toplumsal cinsiyetin süreklilik kazanması ve normatif düzeyde örgütlenmesi, “toplumsal cinsiyet rejimi” kavramı çerçevesinde ele alınabilir.

Toplumsal cinsiyet rejimi, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin kurumsal düzlemde nasıl biçimlendiğini, sürdürüldüğünü ve yeniden üretildiğini açıklayan teorik bir çerçevedir (Walby, 1990: 20). Bu rejimin oluşumunda aile, eğitim, din, medya ve siyaset gibi toplumsal kurumlar belirleyici rol üstlenmektedir. Söz konusu kurumlar, cinsiyet rollerini yapılandırarak bireylerin toplumsallaşma süreci içerisinde bu rolleri içselleştirmesini ve normalleştirmesini sağlar (Connell, 1987a, 164-189).

Bu süreçte özellikle eğitim kurumları, toplumsal cinsiyetin yeniden üretiminde kritik bir rol üstlenmektedir. R. W. Connell'e göre hem öğrenciler hem de okul personeli arasında farklı kadınlık ve erkeklik türleri kuran pratikler mevcuttur; spor, dans, ders seçimi, sınıf disiplini ve okul yönetimi gibi mekanizmalar bu süreci şekillendiren temel unsurlardır (Connell, 1987a: 182). Eğitim sistemi, yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayan; aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarının inşasına katkı sağlayan ideolojik bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu kapsamda müfredat içerikleri, öğretim dili, disiplin anlayışı ve okulun kurumsal yapısı aracılığıyla erkek egemen söylemler yeniden üretilmekte; öğrencilere cinsiyetlerine göre farklı roller ve beklentiler atfedilmektedir (Connell, 1987a: 359). Örneğin, kız öğrencilerin daha çok sosyal bilimler, sağlık ve idari alanlara yönlendirilmesi; buna karşılık erkek öğrencilerin mühendislik, fizik ve matematik gibi teknik disiplinlere teşvik edilmesi, mesleki tercihlere dair cinsiyetçi kodları pekiştirmektedir. Bu tür yönlendirmeler, kadınların kamusal ve üretken alanlardan çok, bakım temelli ve ilişkisel sorumluluklara uygun görüldüğü geleneksel algıyı sürdürmekte; dolaylı olarak cinsiyet rollerinin mekânsal olarak da ayrıştırılmasına katkı sunmaktadır. Eğitim kurumlarında gözlemlenen bu yapısal ayrımcılık, hegemonik erkeklik söylemlerinin kurumsal düzeyde yerleşmesine ve ataerkil toplumsallaşmanın yeniden üretilmesine olanak tanımaktadır (Adaçayı, 2018b: 358-359).

Eğitim kurumlarında görülen bu cinsiyetlenmiş yapıların kökeni, bireyin ilk toplumsallaşma alanı olan ailede yatmaktadır. Aile; toplumsal cinsiyet rollerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve ataerkil normların yeniden üretiminde merkezi bir rol oynar. Bu roller, yalnızca ev içi ilişkilerle sınırlı kalmaz; toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerle pekiştirilir (Connell, 1987a: 183). Böylelikle ailede şekillenen cinsiyet rejimi, devlet ve diğer kurumsal yapılar aracılığıyla kamusal alanda da sürdürülür ve meşrulaştırılır.

Devlet, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin düzenlenmesinde hem düzenleyici hem de üretici bir aktördür. Foucault ve Donzelot gibi düşünürler, devleti sadece yasal düzen kuran değil, aynı zamanda söylem aracılığıyla toplumu denetleyen dağınık bir iktidar formu olarak yorumlamışlardır (Denli, 2023: 35). Connell ise devleti; sınıf, cinsiyet ve iktidar ilişkilerini içinde barındıran, çoklu ve çatışmalı denetim mekanizmalarının bir arada bulunduğu bir sistem olarak ele alır (Connell, 1987a: 220). Ona göre devlet, ataerkil yapının hem taşıyıcısı hem düzenleyicisi olarak işlev görür. Bu nedenle ataerkil devlet,

yalnızca patriyarkanın yansıması değil; onun inşa edildiği, müzakere edildiği ve yeniden biçimlendirildiği bir iktidar merkezidir.

Devletin toplumsal cinsiyet rejimini şekillendirme gücü, yalnızca yasal metinlerde değil, gündelik hayatın somut alanlarında, özellikle sokakta da kendini göstermektedir. Sokak, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin en açık biçimde deneyimlendiği kamusal mekânlardan biridir. Kadınların sokakta karşılaştığı tehditler, denetim mekanizmaları ve cinsiyet temelli tahakküm, bu mekânın patriyarkal normlarla şekillendiğini ortaya koyar. Kadınların kamusal alanda kendilerini güvende hissetmemeleri; mekânsal deneyimin sürekli bir mücadele, gözetime maruz kalma ve bu gözetimi içselleştirerek kendini yeniden biçimlendirme ile bağlantılı olduğunu göstermektedir (Akbaş Arpacı, 2019: 42). Bu eksende kent mekânı; cinsiyetlenmiş çatışmaların, iktidar mücadelelerinin ve sosyal farklılıkların görünür hâle geldiği bir sahnedir. Şehir merkezleri ve sokaklar, erkek egemenliğinin sürdürüldüğü ve erotize edilmiş temsillerin sergilendiği alanlar olarak işlev görürken; kadınlar açısından hem fiziksel hem sembolik olarak dışlanma deneyimleri üretmektedir (Akbaş Arpacı, 2019: 6; Connell, 1987a: 198–199). Bu nedenle sokak hem çatışmanın hem denetimin hem de toplumsal cinsiyet rejiminin yeniden inşasının mekânı olarak değerlendirilmelidir.

Toplumsal cinsiyet rejiminin kamusal alandaki en görünür yansımalarından bir diğeri de iş gücü piyasasında ortaya çıkan cinsiyetlendirilmiş iş bölümüdür. Bu iş bölümü, toplumsal cinsiyetin ekonomik sistemle kurduğu yapısal ilişkinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Kadınlar, çoğunlukla bakım ve hizmet gibi düşük ücretli ve güvencesiz sektörlerde istihdam edilmektedir. (Bozkurt ve Akpınar, 2017: 18-20). Üst düzey pozisyonlara erişimleri ise çeşitli kurumsal ve kültürel engellerle sınırlandırılmaktadır (İlkkaracan, 2010: 32). Bu dağılım, bireysel tercihlerden ziyade, toplumsal normlar ve devlet politikaları tarafından şekillendirilmektedir. Ev içi emeğin büyük ölçüde kadınlar tarafından üstlenilmesi, toplumsal cinsiyetin ekonomik üretimle nasıl iç içe geçtiğini ve iş bölümünün nasıl cinsiyetlendirilerek yeniden üretildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Kadın emeğini anlamlandırmada *üretim* ve *yeniden üretim* kavramları kuramsal açıdan merkezi bir öneme sahiptir. Feminist kuramlar, Marksist gelenekten esinlenerek bu kavramları toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünü açıklamada etkin biçimde

kullanmıştır (Güneş, 2019: 121). Bu bağlamda kadınlar, toplumsal olarak “anne” ve “eş” kimlikleriyle tanımlanırken; erkekler ekonomik yükümlülüğü taşıyan “aile reisi” olarak konumlandırılmaktadır. Bu ikili yapı, kadın emeğini görünmez kılmakta; ataerkil düzenin ve kapitalist üretim ilişkilerinin sürekliliğini sağlamaktadır (Güneş, 2019: 123).

Ev içi yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan işler haneler arasında farklılık gösterse de bu işler genellikle kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Yemek yapma, temizlik, çamaşır yıkama gibi ev işleri ile çocuk, yaşlı ve hasta bakımı gibi özel alan çevresinde gerçekleştirilen bu işler, yeniden üretim faaliyetleri, toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda kadınlara atfedilmekte ve sıklıkla “gerçek” bir iş olarak görülmemektedir (Dökmen, 2009: 195). Ataerkil yapılar altında kadınlar, evde sundukları emek karşılığında herhangi bir ücret almamakta; zira bu alan piyasa ilişkilerinin dışında konumlandırılmaktadır. Bu doğrultuda kadınların ev emeği, doğalarının bir parçası olarak algılanmakta ve sürekli tekrarlanan karşılıksız bir işlevle yaşamın yeniden üretimini sağlamaktadır (Yaman, 2020a: 19).

Toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünde kadınlara *ideal ev kadını*, *iyi eş* ve *iyi anne* gibi roller atfedilmekte; bu roller kadınların ücretli emek piyasasına katılımını sınırlandırmakta ve ataerkil ilişkiler ağı içinde ekonomik üretimden dışlanmalarına neden olmaktadır. Özellikle düşük eğitilmiş ve herhangi bir vasfa sahip olmayan kadınların istihdama katılımı, çoğu zaman eşlerinin onayına bağlıdır. Bu bağlamda erkekler, hane içindeki *aile reisi* konumlarının tehdit altında olduğunu düşünerek kadınların çalışmasını engelleyebilmektedir (Güneş, 2019: 124). Kadınların evde karşılıksız üstlendiği bu emek, kamusal önlemlerle görünür kılınmaya çalışılmakta; emek süresinin ve parasal karşılığının ölçülmesi, bu emeğin boyutlarını tartışılabilir hale getirmeyi amaçlamaktadır (Acar Savran, 2013: 70). Kadınların hem ev içinde hem de dışarıda üstlendiği görevler oldukça çeşitlidir. Tarla işleri, hayvan bakımı, bahçecilik gibi üretime doğrudan katkı sağlayan işler ile çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi yeniden üretim faaliyetleri bir arada yürütülmektedir. Bu çok katmanlı iş yükü, karmaşık bir iş bölümü ve sistematik bir sömürü ilişkisi yaratmaktadır. Erkekler arasında da iş bölümü yaşa bağlı olarak değişse de yeniden üretimle ilgili görevlerin sınırlı olması nedeniyle sömürü ilişkileri genellikle üretim alanıyla sınırlı kalmakta ve özellikle baba-oğul arasında yoğunlaşmaktadır (Dedeoğlu, 2019: 164).

Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve ataerkil ideoloji, kadın emeğini doğal ve karşılıksız kabul eder. Bu bağlamda ev işleri ve bakım emeği, kadınların *görevi* sayılmakta; bu işler piyasa emek süreçlerinde görünmez kalmaktadır. Çalışan kadınlar hem ücretli işte hem de evde yoğun sorumluluklar üstlenerek *çift mesai* yapmak zorunda kalırken, ev kadınları *evde oturma*la damgalanmakta; kadın emeği gündelik ev işleri, bakım ve ücretsiz aile işçiliği olarak üç alanda yoğunlaşmakta; emek süresi ve yoğunluğu ise ölçülemez düzeydedir. Bu durum, kadın emeğinin sistematik olarak değersizleştirilmesine yol açmaktadır (Acar Savran ve Demiryontan, 2016: 10–16).

Toplumsal cinsiyet rejimi, yalnızca kamusal kurumlar aracılığıyla değil; aynı zamanda özel alanlardaki duygusal ve kültürel düzenleme mekanizmalarıyla da yeniden üretilmektedir. Feminist kuramın psikodinamik yaklaşımlarla kesiştiği bu noktada, bakım emeğinin kadınlara ait olduğuna dair inanç hem psikolojik düzeyde içselleştirilmekte hem de kültürel düzeyde kurumsallaştırılmaktadır (Chodorow, 1978; Öz Yıldız, 2019: 14). Nancy Chodorow’a göre (1978) annelik rolü üzerinden aktarılan cinsiyetlendirme süreci, kadınlarda ilişkisel yönelimleri, erkeklerde ise bireyselleşme eğilimlerini pekiştirmekte; böylece ataerkil düzenin duygusal düzeyde sürekliliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda kadınların ev içi emeği, sevgi, şefkat ve bağlılık gibi duygusal temellerle tanımlandığında, siyasal bir mesele olarak görünürlük kazanamamakta; emeğin ekonomik değeri gölgelenmekte ve kamusal alana taşınması engellenmektedir (Acar Savran, 2013: 19). Bu görünmezlik biçimi, toplumsal cinsiyet rejiminin ataerkil yapı ile olan bağıını güçlendiren ideolojik bir mekanizma işlevi görmektedir.

Friedrich Engels’in tarihsel materyalist yaklaşımı doğrultusunda, modern tek eşli aile yapısı kadınların ev eksenli emeğinin sömürüsüne dayalı bir sistem olarak karşımıza çıkar. Engels’e göre (1979) kadınların karşılıksız ev içi emeği, kapitalist üretimin yeniden üretimi açısından temel işlev görmektedir ve bu işlev, kadınları esnek üretim süreçleri içinde *ideal işgücü* haline getirmektedir (Engels, 1970: 54-60). Bu çerçevede toplumsal cinsiyet normları, yalnızca kültürel bir kodlama aracı değil; aynı zamanda ekonomik yapının sürekliliğini sağlayan yapısal ve kurucu bir unsur olarak rol üstlenmektedir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet normlarının ekonomik üretim süreçleriyle olan bu yapısal ilişkisi, onların aynı zamanda siyasal ve kurumsal düzeyde nasıl şekillendirildiği sorusunu da beraberinde getirmektedir.

1.2. Toplumsal Cinsiyetin Kurumsal ve Siyasal İnşası: Ataerkillik

Toplumsal cinsiyet kavramı, tarihsel olarak yalnızca bireysel kimlik ya da biyolojik farklarla sınırlı kalmayan; aksine sosyal, kültürel ve siyasal yapıların etkisiyle şekillenen bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, bireylerin kadın ya da erkek olarak tanımlanması ve bu kimliklere atfedilen roller ile beklentiler, sadece biyolojik farklılıklarla değil; tarihsel, kültürel ve siyasal süreçler içinde söylemler, kurumlar ve iktidar ilişkileri aracılığıyla sürekli olarak inşa edilen toplumsal bir yapının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Uzun yıllar boyunca uluslararası politika ve siyaset kuramı alanlarında toplumsal cinsiyet temelli analizler büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Devlet merkezli ve devletler arası ilişkilere odaklanan geleneksel yaklaşımlar, toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan eşitsizlikleri analitik çerçevelerine dâhil etmemiştir. Ancak 1980’li yıllardan itibaren feminist kuram ve söylemler, uluslararası ilişkiler disiplini başta olmak üzere pek çok sosyal bilim alanında daha görünür hâle gelmiştir. Bu gelişmede, toplumsal cinsiyetin yalnızca biyolojik değil; aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasal söylemlerle inşa edildiğine dair farkındalığın artmasının etkili olduğu belirtilmektedir (Heywood, 2019a: 560). Toplumsal cinsiyetin kurumsal ve siyasal düzeyde inşası, beraberinde yapısal eşitsizlikleri ve ayrımcılığı da getirmektedir. Bu bağlamda, eşitlik kavramı bireyin tüm hak ve özgürlüklerden tam ve özgür biçimde yararlanabilmesini ifade ederken; eşitsizlik, bireyler arasında eşit koşulların bulunmaması ve bu farklılıkların önlenemez, adil olmayan bir nitelik taşıması durumunu tanımlar (Demirgöz Bal, 2016: 16). Feminist kuram ise eşitlik kavramını yalnızca hukuksal ve biçimsel düzeyde değil; bireylerin deneyimlediği yapısal eşitsizlikleri dönüştürmeye yönelik bir adalet arayışı olarak ele almakta ve geleneksel yaklaşımların göz ardı ettiği toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık biçimlerini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır (Heywood, 2020b: 270).

Toplumsal cinsiyet ve siyaset ilişkisi, siyasetin nasıl tanımlandığıyla doğrudan bağlantılıdır. Geleneksel yaklaşımda siyaset; kamusal alanla, devlet işleriyle sınırlı tutulmuş, özel alan olarak tanımlanan ev içi ilişkiler siyasalın dışında bırakılmıştır. Bu anlayış, özellikle erkekleri kamusal işlerin sorumlusu olarak konumlandıran liberal düşünürlerin etkisiyle biçimlenmiştir. Ancak günümüzde bu dar çerçeve eleştirilmektedir. Kadına yönelik şiddet, ev içi emek, çocuk bakımı, seks işçiliği gibi konuların da devletin düzenleyici ve sorumlu olduğu alanlar kapsamında ele alınması gerektiği kabul

görmektedir. Böylece siyaset, yalnızca kamusal değil; toplumsal cinsiyet temelli sorunların da konusu hâline gelmiş, özel alanın da siyasal olduğu fikri güç kazanmıştır (Sumbas, 2021: 129). Siyasal yapının cinsiyet temelli dışlayıcı yaklaşımları, ayrımcılık ve eşitsizliğin nasıl üretildiğini daha net biçimde ortaya koyar.

Eşitsizliğin kurumsallaşmasında etkili olan başlıca unsurlardan biri ayrımcılıktır. Ayrımcılık; bireylerin din, dil, ırk, yaş, statü veya cinsiyet temelli olarak dışlanmaları ya da farklı muameleye tabi tutulmaları anlamına gelir (Adaçayı, 2017a: 1). Cinsiyet ayrımcılığı ise, toplumsal olarak inşa edilmiş cinsiyet rolleri doğrultusunda bireylerin hak ve özgürlüklerinden tam anlamıyla yararlanmasının engellenmesi durumudur. Bu, dışlanma, sınırlandırma ya da farklı muamele gibi sonuçlar doğurmakta ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temellerini oluşturmaktadır (Demirbilek'ten aktaran Adaçayı, 2017a: 2).

Cinsiyet temelli eşitsizliklerin inşasında yalnızca bireysel önyargılar değil, aynı zamanda kurumsal pratikler ve siyasal yapıların etkisi de oldukça belirleyicidir. Güç, statü ve mülkiyet gibi kaynakların bireyler arasında cinsiyet temelli olarak dağıtılması, cinsiyet eşitsizliğini daha da derinleştirmektedir. Özellikle siyasal yapı ve karar alma mekanizmaları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kurumsallaşmasında kilit bir rol oynamaktadır (Dökmen, 2009: 177). Bu bağlamda kadın-erkek ilişkilerinde belirleyici olan temel unsurun iktidar olduğu görülmektedir. Max Weber'in tanımıyla "İktidar, bir bireyin ya da grubun, dirençle karşılaşsa bile kendi iradesini dayatabilme kapasitesidir." (Weber, 2012:78). Toplumsal cinsiyet rolleri ise bu kapasitenin kimde, nasıl ortaya çıkacağını biçimlendiren başlıca unsurlar olarak öne çıkar (Kurt Topuz, 2019: 26). Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyetin iktidar ilişkileri üzerinden yeniden üretildiğini gösterir.

İktidar kavramı, yalnızca siyasal bir üst yapı değil, aynı zamanda gündelik yaşamın pratiklerine işlemiş çok katmanlı bir ilişkiler ağı olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla toplumsal eylem ve uygulamaların içinde görünmez biçimde işleyen iktidar biçimleri, birey ve toplum üzerindeki güç eşitsizliklerine dikkatle odaklanmayı gerektirir (Çetin, 2016: 66). Siyasal iktidar ise, meşru güç kullanma tekeline sahip, hiyerarşik ve tek yönlü düzenleme kapasitesine sahip yegâne otoritedir. Otorite, bireyler üzerinde doğrudan zorlama olmaksızın siyasal iradenin toplumsal alanda etkili biçimde yürütülmesi anlamına gelir (Çetin, 2016: 65–70).

Kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin özellikle iktidar dinamikleri çerçevesinde çözümlenebilmesi için ataerki temelli toplumsal yapının anlaşılması kritik bir gerekliliktir. Ataerkillik, yalnızca aile içindeki babaya dayanan otoriteyi değil, aynı zamanda toplumsal kurumlarda erkek egemenliğini içeren bir yönetim biçimi olarak tanımlanır. Kelimenin kökeni Türkçe olmakla birlikte, Batı dillerinde *patriarka* sözcüğüyle karşılanmakta ve *patria* (baba) kelimesinden türetilmektedir (Korkmaz ve Başer, 2019: 72). Bazı feminist kuramcılar, hane içindeki erkek egemenliğinin toplum içindeki kurumsal yapılardaki erkek hakimiyetini sembolize ettiğini savunur. Ataerkillik bu yönüyle hem özel alanı hem de kamusal alanı kapsayan bir iktidar biçimi olarak görülür (Heywood, 2020: 367). Dahası, ataerki toplumlarında siyasal liderlerin kendilerini *halkın babası* gibi tanımlamaları, ailedeki otoritenin siyaset alanına taşındığını açıkça gösterir (Badinter, 1992: 86).

Ataerkillik, yapısı gereği bir hiyerarşiye dayanır ve farklı sınıf, etnik grup ya da ırktan erkekler arasında hiyerarşik durum değişkenlik gösterse de erkeklerin kadınlar üzerindeki kolektif egemenliğini pekiştirici biçimde birbirlerine destek verdikleri bir sistemin parçasıdır (Naiman, 1988: 24–25). Kate Millet, ataerkilliği yalnızca kadına yönelik erkek egemenliği olarak değil, aynı zamanda yaşlı erkeğin genç erkek üzerindeki otoritesini de kapsayan; toplum ve cinsiyetler üzerinde baskıcı bir yapıya sahip çok katmanlı bir sistem olarak tanımlar (Millet'ten aktaran: Heywood, 2019a: 557).

Ataerkillik kavramının ortaya çıkışı ve bu ekseninde gelişen cinsiyet eşitsizliklerinin oluşum süreci, evrimsel ve toplumsal sürecin başlangıcı olarak kabul edilen avcı-toplayıcı döneme kadar geri götürülebilmektedir. Birçok antropoloğa göre, cinsiyetler arasındaki iş bölümü başlangıçta karşılıklı bağımlılığı sağlamak amacıyla ortaya çıkmış olabilir; toplumlar bu iş bölümünü yaşamsal ihtiyaçlara uyum sağlamak için benimsemiştir. Ancak bu yapı, bir cinsin diğerine egemenlik kurmasını amaçlayan bir form olarak doğmamıştır (Dahlberg'ten aktaran: Naiman, 1988: 22). Bu dönemde erkeğe avlanmak ve hane için gıda sağlamak gibi görevler düşerken, kadına evde kalarak bitki toplama ve çocuk bakımı gibi sorumluluklar verilmiştir. Ancak av başarısız olduğunda, topluluğun gıda temini sorumluluğu yine kadınların omuzlarında olmuştur (Mies, 2012: 127). Kadın ve erkek arasındaki bu iş bölümü, her ne kadar cinsiyete dayansa da eşitsizlikten ziyade dönemin hayatta kalma stratejilerine uygun olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda, avcı-toplayıcı toplumlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin

daha az belirgin olduğu, ancak tarımın keşfiyle birlikte yerleşik yaşama geçilmesi ve özellikle mülkiyet ile miras kavramlarının erkekler üzerinden tanımlanmasıyla birlikte eşitsizliğin belirginleşmeye başladığı görölmektedir. Ataerkil yapının tarihsel gelişimi, özel mülkiyetin ve köleliğin ortaya çıktığı dönemlere kadar uzanmakla birlikte; üretim araçlarına sahip olan erkeklerin mülkiyeti baba soyuna dayalı olarak yalnızca erkek çocuklara devretmeleri ataerkil düzenin kurumsallaşmasına katkı sağlamaktadır. Dönemin hâkim toplumsal yapısı, kadınların siyasal ve ekonomik kararlarda söz sahibi olmalarını büyük ölçüde engellemiş, böylece kadınlar üzerindeki baskının kaynağı biyolojik ya da coğrafi değil, doğrudan toplumsal yapılar ve ekonomik ilişkiler olmuştur (Naiman, 1988: 58).

Simone de Beauvoir, feminist kuramın kurucu metinlerinden sayılan *İkinci Cins* (1949) adlı eserinde ataerkil sistemin kadınlar üzerindeki etkilerini derinlemesine analiz eder. Ona göre ataerkillik, kadını doğumdan itibaren bedensel ve zihinsel düzeyde biçimlendiren; sorgulamaksızın toplumsal konumunu içselleştirmesini sağlayan bir yapılanmadır. Kadınlar, kendilerinden beklenen yaşam biçimini özellikle erkeğe ve çocuğa adanmışlık üzerinden kurulan bir rolü *doğal ve değişmez bir gerçeklik* olarak benimsemekte, bu da eşitsizliğin görünmez ve meşru bir yapı hâline gelmesine neden olmaktadır (Beauvoir, 2019: 14).

Virginia Woolf ise kadınların tarihsel olarak erkek egemenliğini pekiştiren sembolik roller üstlendiğini vurgular. Ona göre kadın, yüzyıllar boyunca erkekleri olduğundan daha büyük ve güçlü göstermek üzere tasarlanmış bir *ayna* işlevi görmüştür (Woolf, 2022: 48). Bu temsil biçimi, kadının özne olmaktan çok erkek merkezli kültürün yansıtıcısı hâline getirildiği sembolik bir inşa sürecine işaret eder.

Pierre Bourdieu, ataerkillik olgusunu “*eril tahakküm*” kavramı üzerinden açıklayarak, iktidar ilişkilerinin cinsiyet eksenli biçimlendiğine dikkat çeker. Bourdieu’ye göre ataerkil ideoloji, erkek merkezli bir dünya görüşünü evrensel ve tarafsız bir hakikat olarak dayatır; bu üstünlüğün meşrulaşması için herhangi bir ek açıklamaya gerek duyulmaz (Bourdieu, 2015b: 23; Kurt Topuz, 2019: 33). Kadın-erkek arasındaki toplumsal eşitsizlik, kültürel normlar, inanç sistemleri ve davranış kalıpları gibi sembolik araçlar yoluyla sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Bu noktada Bourdieu’nün geliştirdiği “*sembolik iktidar*” ve “*sembolik şiddet*” kavramları devreye girer. Bu

kavramlar, eşitsizliklerin görünmezleşmesinde ve bireyler tarafından içselleştirilmesinde belirleyici mekanizmalar olarak işlev görür (Bourdieu, 2015c: 49–53; Kurt Topuz, 2019: 33).

Eril tahakküm, söz konusu sembolik araçlar aracılığıyla toplumsal düzeyde yeniden inşa edilirken; kadınlar yalnızca edilgen bireyler değil, aynı zamanda kültürel anlamlarla yüklenmiş sembolik figürler olarak konumlandırılır. Kadınlar, bedensel güvensizlik ve duygusal bağıllık üzerinden eril iktidar yapılarına gönüllü biçimde uyum gösterir. Kadına atfedilen itaatkârlık, alçakgönüllülük, fedakârlık ve çevresine neşe saçma gibi nitelikler, onun toplumsal kabulünü sağlayan normlar olarak sunulur. Kadının kendini gerçekleştirmesinin başkalarına bağımlı ilişkiler yoluyla mümkün olduğu yönündeki inanç ise, sembolik şiddetin en yıkıcı biçimlerinden biridir. Bu inanç, kadının kendini yetersiz ve değersiz hissetmesine yol açarken; ataerkil egemenliğe gönüllü uyumu mümkün kılar ve böylece bu tahakküm biçimi toplumsal düzeyde yeniden üretilir (Bourdieu, 2015b: 49–55; Kurt Topuz, 2019: 34).

Bireysel düzeyde içselleştirilen bu zihinsel yapıların, toplumsal cinsiyet rejimlerinin sürekliliğinde önemli bir rol oynadığı açıktır. Zira toplumsal cinsiyet eşitsizliği yalnızca bireylerin zihin dünyasında değil; aynı zamanda kurumsal mekanizmalar aracılığıyla da yeniden üretilir. Bu çerçevede Raewyn Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (1987) adlı çalışmasında, farklı coğrafyalarda benzer biçimlerde işleyen küresel bir toplumsal cinsiyet düzeninden söz eder. Connell'e göre bu düzenin temelinde, erkeklerin kadınlar üzerindeki sistematik hâkimiyetinin kurumsallaşması ve kadınların ikincil konuma yerleştirilmesi anlayışı yer alır. Her toplum, kendi tarihsel ve kültürel koşulları doğrultusunda özgün toplumsal cinsiyet rejimleri geliştirirken; aile, eğitim, siyaset, ekonomi, din ve medya gibi kurumsal yapılar bu eşitsizliğin sürekliliğini sağlayan başlıca araçlar olarak görev üstlenir (Kurt Topuz, 2019: 26).

1.3. Aile, Eğitim, Din, ve Medya Yoluyla Cinsiyet Rollerinin İnşası

Toplumsal cinsiyet rolleri, diğer konu başlıklarında da belirtildiği üzere yalnızca biyolojik farklılıklara dayanmaz; aksine kültürel, tarihsel ve toplumsal bağlamlar içerisinde inşa edilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan normatif kalıplardır. Bu roller, bireylere doğuştan verilmiş sabit kimlikler olmayıp, toplumsal etkileşim süreçleri içerisinde öğrenilir ve içselleştirilir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet kimliği, bireyin

yaşamının erken dönemlerinden itibaren içinde bulunduğu toplumsal çevre tarafından şekillendirilir (Gündüz Kalan, 2010: 78).

Aile, eğitim sistemi, dini söylemler ve medya gibi kurumsal yapılar, bireylerin toplumsal cinsiyet normlarına uygun davranışları benimsemelerinde belirleyici rol üstlenerek, toplumsal cinsiyet rejiminin kurumsal düzeyde yeniden üretilmesine zemin hazırlar. Özellikle aile, bireyin toplumsal düzenle ilk karşılaştığı ve cinsiyete ilişkin normların yerleştirildiği birincil ortamdır. Bu süreçte kız ve erkek çocuklarına farklı değerler, roller ve beklentiler yüklenerek cinsiyet temelli ayrımcılığın temelleri atılır (Koçak Turhanoglu, 2019: 4). Bu rollerin aktarımı doğumla birlikte başlamakta ve aile bireyleri, ebeveynler, öğretmenler ile medya içerikleri aracılığıyla sürdürülmektedir. Çocuklara, cinsiyetlerine göre hangi tutum ve davranışların uygun olduğu konusunda açık ya da örtük biçimlerde yönlendirmeler yapılmakta; bu yönlendirmeler hem teşvik edilmekte hem de çeşitli yollarla pekiştirilmektedir. Toplumsallaşma, yalnızca çocuklukla sınırlı kalmayıp bilgi ve beceri ediniminden meslek seçimine kadar uzanan geniş bir süreçtir ve özellikle aile, eğitim ve iş yaşamı gibi temel toplumsal kurumlar üzerinden şekillenmektedir (Koçak Turhanoglu, 2019: 4-5). Bu ekseninde, toplumsal cinsiyet rejiminin inşa sürecine katkı sağlayan aile, eğitim, din ve medya gibi temel kurumsal yapıların işlevleri, takip eden alt başlıklarda analitik biçimde ele alınacaktır.

1.3.1. Ailenin Rolü

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin hem inşa edildiği hem de kuşaklar boyunca yeniden üretildiği ilk kurumsal yapı olarak aile öne çıkmaktadır (Naiman, 1988: 19). Aile, akrabalık ilişkileri temelinde örgütlenen ve yetişkin bireylerin çocukların bakım ve gözetimini üstlendiği bir toplumsal birimdir. Akrabalık bağları ise bireyler arasında evlilik ilişkisi ya da biyolojik soy bağı örneğinin anne, baba, kardeş ve çocuk gibi üzerinden kurulan toplumsal ilişki ağlarını ifade eder (Giddens, 2012: 248). Toplumun temel yapı taşı olarak görülen aile, aynı zamanda en karmaşık toplumsal yapılardan biridir.

R.W. Connell'e göre aile yapısı, jeolojik katmanlara benzer biçimde üst üste binmiş, çok boyutlu ilişkiler ağıyla şekillenen dinamik bir sahne niteliğindedir (Connell, 1987a:183). Bu çerçevede aile, bireyin hem ev içi rollerini hem de toplumsal çevreyle kurduğu ilişkileri; kültürel normlar, ekonomik koşullar ve toplumsal cinsiyet rolleri temelinde farklı biçimlerde yapılandırmaktadır (Giddens, 2012: 254). Bu bağlamda aile,

yalnızca bireyler arasındaki biyolojik ya da hukuki bağların sürdürüldüğü bir yapı değil; toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenildiği, içselleştirildiği ve yeniden üretildiği temel bir sosyalleşme alanı olarak işlev görmektedir.

Scott, toplumsal örgütlenmenin temeli olarak aile ve hane yapısına odaklanmakla birlikte, toplumsal cinsiyetin yalnızca akrabalık ilişkileriyle sınırlı tutulmasının yetersiz olduğunu vurgular. Ona göre, toplumsal cinsiyet rolleri yalnızca aile içinde değil; cinsiyet temelli işgücü piyasalarında, eğitim sisteminde karma eğitim ya da cinsiyete dayalı okul ayrımları gibi ve siyasette erkek egemenliğini pekiştiren tarihsel süreçler aracılığıyla da inşa edilmektedir (Scott, 2007: 40).

Kültürel bağlamda birçok aile yapısı ataerkil normlar doğrultusunda biçimlenmektedir. Erkekler ekonomik sorumluluğu üstlenen, karar verici ve koruyucu bir konumda yer alırken, kadınlar bakım veren, itaat eden ve ev içi rollerle sınırlandırılan bir pozisyona indirgenmektedir. Bu çerçevede aile, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında işlevsel bir rol üstlenmekte ve ataerkil ilişkilerin yeniden üretildiği başlıca kurumlardan biri hâline gelmektedir (Özyeğin, 2005: 101).

Erkek egemen aile yapısında otorite, hane içerisindeki en yaşlı erkek bireyde çoğunlukla babada merkezileşmiştir. Bu hiyerarşik yapılanmada, babaya tabi olanlar başta kadınlar olmak üzere, genç erkek bireyler ve çocuklardır. Söz konusu yapılanmada babanın otoritesi yalnızca yönetsel değil, aynı zamanda toplumsal normlarca meşrulaştırılmış bir iktidar ilişkisini ifade eder. Ataerkil aile modelinde karar alma yetkisi, disiplin mekanizmaları ve ekonomik kaynakların kontrolü büyük ölçüde baba figürü tarafından belirlenmekte; kadınlar ise bu iktidar ilişkileri içinde edilgen ve ikincil bir konuma yerleştirilmektedir. Kadın bedeni, bu bağlamda hem evlilik hem de annelik rolleri çerçevesinde denetim altında tutulmakta; özerkliği sınırlandırılmaktadır. Bu yapısal eşitsizlik, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde kadın aleyhine işleyen bir dizi ayrımcılığı sürekli kılmakta ve ataerkil sistemin yeniden üretimini sağlamaktadır (Kurt Topuz, 2019: 30-45).

Aile kurumu içerisindeki bu hiyerarşik yapı yalnızca rollerin dağılımını belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda kadına yönelik şiddetin gerekçelendirildiği ve yeniden üretildiği bir zemine dönüşmektedir. Ataerkil aile yapısı içerisinde erkeğin otorite figürü olarak konumlandırılması, kadınların ise ikincil ve bağımlı bir pozisyona

itilmesi, aile içi şiddetin farklı biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Kundakçı, 2007: 32). Bu yapıda erkek, fiziksel, duygusal ve ekonomik şiddet yoluyla kadın üzerindeki denetimini sürdürürken; şiddet, ataerkil normlar doğrultusunda çoğu zaman meşru, hatta doğal bir davranış biçimi olarak algılanabilmektedir. Böylece ataerkil aile, sadece cinsiyet temelli eşitsizlikleri değil, bu eşitsizliklerin şiddet yoluyla yeniden üretilmesini de mümkün kılmaktadır. Aile içi şiddet, çoğu zaman aile ideolojisi tarafından normalleştirilmekte ve aynı zamanda aile içindeki hiyerarşik güç ilişkilerinin sürekliliğini sağlayan temel bir unsur hâline gelmektedir (Uluğtekin Bulu, 2019: 113).

1.3.2. Eğitimin Rolü

Toplumsal cinsiyet rolleri yalnızca aile içinde değil, eğitim kurumları aracılığıyla da bireylere aktarılmakta ve kuşaklar boyunca yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda, eğitim hakkı bireyin insani potansiyelini gerçekleştirmesi açısından temel bir hak olarak değerlendirilmelidir. Ancak, toplumsal cinsiyet normlarının kadınları yalnızca eş ve anne rolleriyle sınırlandırması, kız çocuklarının eğitim hakkına erişimini ciddi şekilde kısıtlamaktadır. Erken yaşta evliliklerin meşrulaştırılması, ev içi sorumlulukların kadınlara yüklenmesi ve “namus” kavramı etrafında şekillenen toplumsal baskılar, kız çocuklarının eğitimden dışlanmasına neden olmaktadır (Özateş, 2007: 77). Eğitime erişimdeki bu eşitsizlik, yalnızca bireysel bir hak ihlali değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en temel sebeplerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Eğitimsizlik, kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin farkındalık geliştirmesini zorlaştırmakta, ataerkil değerlerin sorgulanmaksızın yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır (Adaçayı, 2018b: 359). Bu çerçevede, kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi hem bireysel farkındalığı artırmakta hem de toplumsal düzeyde ataerkil normların sorgulanabilmesini mümkün kılmaktadır. Eğitimli kadınlar, yaşamlarını daha bilinçli biçimde yönlendirebilmekte; bu durum evlilik ve doğurganlık yaşlarında da belirgin bir değişimi beraberinde getirmektedir (Gönç Şavran, 2019: 166). Böylece eğitime erişim, yalnızca bireysel güçlenmenin değil; aynı zamanda toplumsal dönüşümün de temel taşı haline gelmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği yalnızca eğitime erişimle sınırlı kalmamakta, yönlendirilen eğitim türü ve seçilen meslekler aracılığıyla da yeniden üretilmektedir. Kadınlar daha çok bakım hizmetleriyle ilişkilendirilen alanlara yönlendirilirken, erkekler yüksek statü ve ekonomik kazanç sağlayan mesleklerde yoğunlaşmaktadır (Tire, 2017:

34). Toplumda bedenle özdeşleştirilen kadınlar; hemşirelik, ebelik, anaokulu ve ilkokul öğretmenliği gibi mesleklerde yer alırken; akıl ve otoriteyle özdeşleştirilen erkekler, mühendislik, hekimlik ve akademik alanlarda daha fazla temsil edilmektedir (Gönç Şavran, 2019: 153). Bu eksenle toplumsal cinsiyet rejimine bağlı normlar, meslekleri de cinsiyetlendirmektedir.

1.3.3. Din ve Dini Söylemlerin Rolü

Aile ve eğitim kurumlarının toplumsal cinsiyet rejiminin yeniden üretimindeki işlevlerinin ardından, bu sürecin önemli kurumsal aktörlerinden biri olan dinin rolü incelenmelidir. Bu bağlamda din; kutsal olgu etrafında örgütlenen, bireyleri ortak inanç, sembol ve ritüeller aracılığıyla sosyokültürel bir yapı içerisinde bir araya getiren kurumsal bir sistemdir. Din; kutsal bir olgu etrafında örgütlenen, bireyleri ortak inanç, sembol ve ritüeller aracılığıyla sosyokültürel bir bütünlük içinde bir araya getiren kurumsal bir sistemdir (Marshall, 1999: 156). Din yalnızca metafizik bir inanç sistemi değil; aynı zamanda toplumsal davranış biçimlerini, kültürel kodları ve normatif değerleri şekillendiren bir düzenleyici yapı niteliğindedir. Bu yönüyle, bireyin hem kimlik oluşumunda hem de toplumla kurduğu ilişkilerde dinin belirleyici etkisi öne çıkmaktadır (Tire, 2017: 42).

Toplumsal cinsiyet rejimi bağlamında din, özellikle cinsiyete dayalı rollerin normatif olarak tanımlanmasında ve kültürel olarak meşrulaştırılmasında önemli bir rol üstlenir. Aile yapısı, evlilik ilişkileri, kadın-erkek dinamikleri ve kadının kamusal alandaki temsili gibi konularda dini söylemler yönlendirici bir işlev görmektedir (Geçer, 2016: 77). Kadına atfedilen fedakârlık, itaat, mütevazılık gibi özellikler, bu rollerin kültürel anlamda kalıcılığını ve toplum nezdindeki kabulünü sağlamaktadır. Böylece din, sadece inanç düzeyinde değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rejiminin yeniden üretimi açısından da kurucu bir role sahiptir.

Dinin toplumsal cinsiyet üzerindeki etkisi her toplumda aynı biçimde tezahür etmez. Etnik, kültürel ve yerel farklılıklar, dini normların farklı biçimlerde yorumlanmasına ve uygulanmasına zemin hazırlar. Bu çeşitlilik, kadın ve erkek rollerine ilişkin normları da şekillendirerek, aile içi iş bölümünden kamusal yaşama katılıma kadar birçok alanda somut farklılıklar yaratır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri evrensel

değil; kültürel ve inanç temelli bağlamlara göre değişen dinamik yapılar olarak değerlendirilmelidir (Marshall, 1999: 8).

Dini metinler ve ritüeller, geleneksel normların aktarımında önemli bir işlev görmektedir. Kadının toplumsal değeri ve konumu, bu normlar aracılığıyla biçimlenmekte; kutsal söylemlerin belirlediği çerçeveler içinde temsil edilmektedir (Kaval, 2016: 317). Bu durum, erkek egemen yapının dinsel referanslarla yeniden üretildiği bir zemin oluşturmakta; kadınların kamusal ve özel alandaki konumlarını sınırlandırmaktadır.

Toplumsal cinsiyetin inşasında din, tarihsel ve kültürel süreçlerle iç içe geçmiş bir araç olarak öne çıkmaktadır. Yahudi ve Hristiyan gelenekleri ataerkil kalıpları besleyerek kadını ikincil konuma yerleştirirken, (Kurt, 2018: 195). İslamiyet'te kadın hakları özellikle modernleşme süreciyle birlikte daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Miras, boşanma, tanıklık gibi alanlardaki düzenlemeler bazı İslam ülkelerinde erkek lehine uygulanmakta; bu durum kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarını sınırlandırarak ataerkil rejimlerin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır (Adaçayı, 2018b: 357-358).

1.3.4. Medyanın Rolü

Toplumsal cinsiyet rollerinin inşa sürecinde aile, eğitim ve din gibi temel kurumlar önemli birer belirleyici olarak öne çıkmakla birlikte, bu sürecin şekillenmesinde medyanın da kritik bir rolü bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıplarının sürdürülmesinde yalnızca geleneksel kurumlar değil; televizyon, sosyal medya, sinema ve reklam gibi kitle iletişim araçları da etkili bir biçimde yer almaktadır (Dökmen, 2009: 32).

Günümüzün teknoloji çağında medya, toplumsal tutum ve davranışları şekillendirme gücüne sahip en etkili araçlardan biri haline gelmiştir. Dijital teknolojilerin hızlı gelişimi sayesinde toplumun hemen her kesimi medya içerikleriyle doğrudan ya da dolaylı biçimde etkileşim içindedir. Medya yalnızca iletişim sağlayan bir mecra olmaktan çıkıp, bilgi üretimi, normatif değerlerin aktarımı ve kültürel anlamların oluşturulmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Medya araçları içinde özellikle televizyon, her yaştan bireye hitap eden içerikleriyle toplumsal cinsiyet rollerinin erken yaşlardan itibaren bireylere aktarılmasına zemin hazırlamaktadır. Örneğin, birçok çizgi filmde başrol kahramanlar çoğunlukla erkek

karakterlerden oluşurken, kadın karakterler genellikle ikincil, bağımlı ve edilgen rollerde sunulmaktadır. Bu karakterler çoğu zaman korunmaya muhtaç, pasif ya da erkek kahramanlara bağımlı biçimde temsil edilmekte; böylece toplumsal cinsiyet kalıpları çocuklara erken yaşta aktarılmaktadır (Golombok ve Fivush'tan aktaran Dökmen, 2009: 134). Benzer biçimde, televizyon programlarında, özellikle eğlence ve yarışma formatlarında kadınların sıklıkla yardımcı rollerde konumlandırıldığı ve bu rollerde fiziksel görünümünün ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Kadın bedeni, bu tür içeriklerde genellikle görsel bir unsur olarak sunulmakta ve programların izlenirliğini artırmaya yönelik bir araç olarak işlev görmektedir (Dökmen, 2009: 135).

Medya içerikleri ister haber, dizi, film ya da reklam olsun kendi başına nötr değildir. Bu içerikler, üretildikleri toplumsal ve kültürel bağlamların izlerini taşıırken, aynı zamanda bu bağlamları yeniden kurma potansiyeline de sahiptir. Medya ürünleri bir yandan mevcut kültürel normlardan beslenirken, öte yandan bu normların yeniden inşasında etkin rol oynamaktadır. Dolayısıyla medya, sadece bilgi aktaran bir araç değil, aynı zamanda anlamların üretildiği, yeniden üretildiği ve yayıldığı ideolojik bir aygıt olarak işlev görür (Cangöz, 2019: 160-163).

Televizyonun ardından sinema da toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde ve ataerkil normların pekiştirilmesinde önemli bir mecra olarak öne çıkmaktadır. Mulvey, Hollywood sinemasında kadın temsillerinin genellikle pasif nesneler olarak sunulduğunu ve bu temsillerin erkek izleyicinin cinsel arzularını tatmine yönelik biçimlendirildiğini ileri sürer. “Erkek Bakışı” (Male Gaze) kavramıyla erkeklerin bu filmlerde bakışın taşıyıcısı olarak konumlandırıldığını belirten Mulvey, kadın imgesinin ise fiziksel arzuyu tatmin etmek için sembolik olarak üretildiğini ifade eder. Bu durum, kadını edilgenleştiren ve ataerkil normları yeniden üreten temel yapısal sorunlardan biridir. Ayrıca kadın izleyiciler de bu ataerkil bakışı içselleştirerek benlik algılarını bu normlar doğrultusunda şekillendirmekte, böylece sorunun toplumsal etkisi genişlemektedir (Cangöz, 2019: 177).

Kadın temsillerinde medya, ataerkil yapının izlerini taşıyan erkek merkezli normları sıklıkla yeniden üretmektedir. Kadınlar; eş, anne, ev kadını gibi geleneksel rollerle tanımlanmakta ve medyada genellikle ikincil, edilgen biçimlerde temsil edilmektedir (Uluğtekin Bulu, 2019: 91). Kadınlık kimliği, genellikle belirli kalıplar

çerçevesinde kurgulanmakta; kadın figürleri itaatkâr, iffetli, kırılgan ve geleneksel değerlere bağlı bireyler olarak sunulmaktadır. Bu kalıplara uymayan kadınlar ise *uygunsuz, iffetsiz* ya da *tehlikeli* olarak damgalanmakta ve dışlanmaktadır. Bu durum, medyanın ataerkil kültürü destekleyen ve meşrulaştıran ideolojik bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır (Kurt Topuz, 2019: 38). Scott'a göre, (2007) toplumsal etkileşim normlarının kuşaktan kuşağa aktarımı toplumsal cinsiyet temelinde farklılaşmakta ve bu aktarım çoğunlukla örtük biçimde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda medya, toplumsal cinsiyet normlarının bireyler tarafından öğrenilmesi ve içselleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Geleneksel medyadan farklı olarak, sosyal medya platformları bireylere daha geniş ifade ve temsil olanakları sunmaktadır. Ancak bu mecralarda da toplumsal cinsiyet temelli kalıp yargıların sıklıkla tekrarlandığı ve pekiştirildiği görülmektedir (Gill, 2006: 45). Özellikle kadınların bedenlerine ve dış görünümüne odaklanan estetik normlar sosyal medyada yaygın biçimde dolaşıma girmekte; kadınlar bu normlara uyma yönünde dolaylı bir baskı altında kalmaktadır (Banet-Weiser, 2018: 72). Bununla birlikte, sosyal medya zaman zaman feminizm gibi karşı-hegemonik hareketlerin yayılmasına olanak tanıyan bir mecra olarak da işlev görmektedir; bu durum toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin görünürlüğünü artırmaktadır (Van Zoonen, 2013: 118). Yine de aynı dijital ortamlarda kadınlara yönelik cinsiyetçi söylemler ve çevrimiçi taciz biçimleri yaygın olarak gözlemlenmekte, bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin dijital düzlemde de devam ettiğini göstermektedir. Özellikle sosyal medya öz çekimlerinde kadın ve erkeklerin geleneksel cinsiyet rollerine uygun biçimlerde kendilerini sunmaları, bu kalıpların bireysel düzeyde de yeniden üretildiğine işaret etmektedir (Döring vd., 2016: 957).

Tüm bu süreçler yalnızca toplumsal rollerle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda beden politikaları üzerinden de sürdürülmektedir. Medya, ideal beden algısını sürekli yeniden üreterek bireyler üzerinde daha estetik, zayıf ve çekici olma yönünde dolaylı bir baskı kurmaktadır. Bu bağlamda bireyler, medyada sunulan beden standartlarını içselleştirmekte ve bu normlara uymayı toplumsal kabul görmenin ve beğenilmenin bir ölçütü olarak algılamaktadır (Gönç Şavran, 2019: 156). Sonuç olarak, medya, toplumsal cinsiyet rollerinin hem yeniden üretilmesinde hem de bu rollerin eleştirel biçimde dönüştürülmesinde güçlü bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak medya içeriklerinde yer alan ataerkil temsiller ve normatif kalıplar, toplumsal cinsiyet eşitliği

mücadelesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

1.4. Devletin Toplumsal Cinsiyet Rejimi: Yasalar ve Sosyal Politikalar

Devletler, toplumsal cinsiyet rejiminin şekillendirilmesinde merkezi bir aktör konumundadır. Toplumsal cinsiyet rejimi, devletlerin yasalar, resmi söylemler ve sosyal politikalar aracılığıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenleme ve normlaştırma biçimini ifade eder (Connell, 2009c: 84). Bu bağlamda, devletin hukuki ve kurumsal yapısı, toplumsal cinsiyet rollerinin tanımlanmasında ve yeniden üretilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Devlet söylemleri, resmî açıklamalar, politik liderlerin ifadeleri ve kamu politikalarının dayandığı ideolojiler aracılığıyla toplumsal cinsiyet normlarını pekiştirir ya da sorguladır. Bourdieu'nun ifadesiyle, devlet söylemi “toplumsal gerçekliği yeniden üretme mekanizmasıdır” (Bourdieu, 2015b: 42). Bu söylemler, kadınların kamusal alanda ve aile içinde üstlenmeleri beklenen roller hakkında toplumsal algıyı şekillendirir.

Anayasalar, devletin yönetim biçimini, temel kurumlarını, bu kurumlar arasındaki ilişkileri ve bireylerin hak ve özgürlüklerini tanımlayan temel yasal metinlerdir. Her ülkenin anayasası, kendi tarihsel geçmişi, kültürel yapısı, siyasal deneyimleri ve demokrasi anlayışı doğrultusunda şekillenir (Eroğlu, 2011: 1). Bu nedenle, anayasal çerçeve yalnızca siyasal sistemi değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin hukuki zeminde nasıl tanımlandığını da belirler.

Anayasal düzenlemeler, toplumsal cinsiyet rejiminin biçimlenmesinde temel araçlardır. Özellikle aile hukuku, çalışma yaşamına ilişkin mevzuat ve kadına yönelik şiddetle mücadeleye dair yasalar, kadınların toplumsal konumlarını doğrudan etkiler (Moghadam, 2003s: 112). Bu düzenlemeler aracılığıyla devlet, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ya yeniden üretebilir ya da bu eşitsizliklerle mücadele eden bir rol üstlenebilir.

Devletin toplumsal cinsiyet rejimini şekillendirmedeki rolü yalnızca ulusal yasalarla sınırlı değildir. Bu rejim aynı zamanda devletin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler aracılığıyla da biçimlenmektedir. Özellikle kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında imzalanan uluslararası anlaşmalar, devletin iç hukukunu etkilemekte ve toplumsal cinsiyet rejiminin küresel normlarla uyumlu hale gelmesini sağlamaktadır. Özellikle 1979 yılında kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü

Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), kadın hakları alanında mihenk taşı niteliği taşımaktadır. CEDAW, kadınlara karşı hukuki, ekonomik ve sosyal alanlarda yapılan ayrımcılığı yasaklayarak taraf devletlere somut yükümlülükler getirir (Birleşmiş Milletler, 1979). 189 ülke tarafından resmi olarak kabul edilen CEDAW, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın kapsamını uluslararası hukuk düzeyinde açıkça tanımlamaktadır. Sözleşmenin 1. maddesinde ayrımcılık şöyle tanımlanmıştır:

“Kadınların medeni durumlarına bakılmadan ve kadın ile erkek arasındaki eşitlik ilkesine bağlı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin bilinmesini, kullanılmasını ve bunlardan faydalanılmasını engelleyen veya yok eden veya bunu hedefleyen ve cinsiyet baz alınarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.”

Bu ifade, kadınlara yönelik cinsiyete dayalı herhangi bir hak ihlalinin, yalnızca bireysel değil yapısal düzeyde de değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta; devletlerin ve ilgili kurumların bu ayrımcılığı ortadan kaldırma yükümlülüğünü açıkça ortaya koymaktadır (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021: 61-62). Buna ek olarak, Avrupa Konseyi’nin 2011 yılında yayımladığı İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddetle mücadelede devletlerin sorumluluklarını detaylandırmaktadır. Sözleşme, şiddetin önlenmesi, mağdurların korunması ve faillerin cezalandırılması gibi temel ilkeleri içerir (Avrupa Konseyi, 2011). Her ne kadar Türkiye sözleşmeden 2021 yılında çekilmiş olsa da uluslararası düzeyde hâlâ önemli bir referans kaynağıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında bir başka önemli belge ise 1995 Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformudur. Bu platform, kadınların güçlendirilmesi için küresel düzeyde uygulanması gereken stratejiler sunar (Birleşmiş Milletler, 1995). Ayrıca, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayımlanan sözleşmeler, özellikle çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadelede önemlidir. Örneğin, 100 No’lu sözleşme eşit ücret ilkesini savunurken, 183 No’lu sözleşme annelik haklarını güvence altına almaktadır. (ILO, 1951: 2000).

Uluslararası sözleşmelerde yer alan ayrımcılık tanımı doğrultusunda, devletlerin bu yükümlülüğü yerine getirebilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen kamu politikaları geliştirmesi ve uygulaması hayati önem taşımaktadır. Bu noktada kamu politikaları, devletin toplumsal sorunlara çözüm üretmek, belirli hedeflere ulaşmak veya toplumsal yaşamın çeşitli alanlarını yönlendirmek üzere geliştirdiği stratejik araçlar

bütünü ifade eder. Yasa yapma süreçlerinden bütçe tahsislerine, düzenleyici çerçevelerden sosyal programlara kadar pek çok biçimde hayata geçirilen kamu politikaları; yalnızca yönetsel tercihler değil, aynı zamanda siyasal iktidarın toplumla kurduğu ideolojik ilişkiyi de yansıtır. Devletin bu politikaları belirleme biçimi, kamu kaynaklarının nasıl dağıtılacağını ve toplumsal düzenin hangi ilkelerle inşa edileceğini ortaya koyar (Kaya, 2024: 34). Bu kapsamda, geliştirilen toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik stratejik kamu politikaları; kadın ve erkeklerin hem özel yaşam hem de kamusal alanlarda eşit sorumluluk ve haklara sahip olmalarını amaçlamaktadır. Özellikle aile içi rollerin dengelenmesine yönelik teşviklerin artırılması, bakım emeğinin kamusal hizmetler yoluyla desteklenmesi ve ev kadınlarına sosyal güvence sağlanması, bu politikaların öncelikli uygulama alanları arasında yer almaktadır. Ayrıca, aile ilişkilerinde eşit hakların tesisi ve şiddetin her türüne karşı koruyucu mekanizmaların geliştirilmesi, eşitlikçi bir sosyal yapının inşa edilmesinde kritik rol oynamaktadır (Sancar, 2021: 39). Bu hedef doğrultusunda yürütülen kamu politikaları; eğitim, istihdam, sağlık, adalet ve karar alma süreçlerinde cinsiyete dayalı engellerin ortadan kaldırılmasına odaklanmaktadır. Kadınların ve erkeklerin kamusal yaşama eşit katılımı; demokratik temsilin niteliğini artırmakta, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsallaşmasını mümkün kılmaktadır. İş yerinde cinsel tacizin önlenmesi, eşdeğer işe eşit ücret politikalarının uygulanması ve çalışan ebeveynler için erişilebilir ve nitelikli kreş hizmetlerinin sunulması gibi uygulamalar, sosyal adaletin tesisi açısından kilit politik müdahalelerdir (Sancar, 2021: 40). Öte yandan, kadınların bedensel ve üreme haklarının korunmasına yönelik politikalar da eşitlikçi rejimin temel bileşenlerindendir. Erken evliliklerin önlenmesi, doğum kontrol hizmetlerine ücretsiz erişim ve doğurganlık üzerindeki kararların kadına ait olması gibi düzenlemeler hem bireysel hakların korunmasını hem de cinsiyete dayalı ihlallerin caydırılmasına yönelik hedeflerdir.

Devletin toplumsal cinsiyet rejimine yönelik politikalarını hazırlarken, siyasal partilerden yerel yönetimlere, kamu kurumlarından meslek örgütlerine kadar tüm karar alma düzeylerinde kadınların eşit temsili sağlanarak; toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine dayalı yapısal dönüşüm hazırlanan devlet politikalarının merkezinde yer almalıdır. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için, stratejik kamu politikalarının dönüşüm odaklı, cinsiyet duyarlı ve kapsayıcı bir perspektifle yapılandırılması gerekmektedir (Sancar, 2021: 40-42).

Toplumsal cinsiyet rejimi bağlamında kamu politikaları; kadın istihdamını artırmaya yönelik teşvikler, bakım hizmetlerinin kamusal hale getirilmesi, eğitim ve sağlıkta erişim eşitliği, cinsiyete duyarlı bütçeleme gibi uygulamalar aracılığıyla şekillendirilmektedir (Kaya, 2024: 34-35). Ancak bu tür politikaların yalnızca niceliksel hedeflere yönelmesi yeterli değildir. Gerçek bir eşitlikçi dönüşüm için kamu politikalarının yalnızca uygulamaya dönük değil, aynı zamanda düşünsel ve yapısal düzeyde cinsiyet duyarlı biçimde tasarlanması gereklidir. (Lister, 2002: 77). Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda, çalışmanın devamında Türkiye'nin toplumsal cinsiyet rejimi incelenecek; cinsiyet eşitsizliklerini azaltmaya yönelik geliştirilen stratejiler, yürürlükteki kamu politikaları ve ülkemizdeki mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin güncel görünüşleri kapsamlı biçimde analiz edilecektir.

1.5. Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Rejimine Genel Bakış

Türkiye'nin toplumsal cinsiyet rejimi, devlet politikaları, hukuk sistemi, eğitim, medya ve aile yapısı gibi çok katmanlı alanlarda şekillenmektedir. Toplumsal cinsiyet rejiminin siyasal düzlemde yer edinmesinin en önemli araçlarından biri anayasadır. Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri 1808'deki Sened-i İttifak ile başlamış olup, bu belgede kadına dair herhangi bir hüküm yer almamıştır. İkinci önemli metin olan 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, temel insan haklarına vurgu yapmasıyla dikkat çekmektedir. Bu belgede vatandaşlar arasında “eşitlik” ilkesi ilk kez ifade edilse de kadın-erkek eşitliği açık biçimde ele alınmamıştır (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021: 62-63). Türkiye, tarihsel koşullar doğrultusunda çeşitli anayasal dönüşümler yaşamıştır. Bu sürecin ilk adımı olan 1921 Anayasasında ise “kadın” ya da “eşitlik” gibi kavramlara yer verilmemiştir (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021: 63).

1924 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hukuk sistemini şekillendiren ilk metin olması açısından tarihsel bir öneme sahiptir. Kadın ve erkek kimliklerine doğrudan atıfta bulunmayan anayasa, hakları “her Türk” için tanımlayarak cinsiyet eşitliğini dolaylı biçimde ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet açısından muğlak kalan bu çerçevede, kadınlara yönelik en somut hak olarak eğitim-öğretim hakkı öne çıkar. 87. maddede yer alan “Kadın, erkek bütün Türkler ilköğretimden geçmek ödevindedirler” ifadesiyle, ilköğretim anayasal bir yükümlülük olarak cinsiyet ayrımı gözetmeksizin düzenlenmiştir (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021: 65). Bu yönüyle söz konusu hüküm, Cumhuriyet'in kadınlara yönelik ilk eşitlikçi düzenlemelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu

anayasal düzenlemenin ardından, kadınların siyasal alandaki temsil hakları da kademeli olarak genişletilmeye başlanmıştır. Siyasal temsil alanında kadınların varlığını görünür kılan düzenlemeler, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde dikkat çekici bir ivme kazanmıştır. Bu ekseninde, 1930'da "Belediye Kanunu" ile başlayan süreçte, kadınlara aşamalı olarak seçme ve seçilme hakkı tanınmış; 1933'te köy yönetimlerinde, 1934'te ise milletvekili seçimlerinde bu haklar anayasal düzeyde güvence altına alınmıştır. Aynı yıl yapılan seçimlerde on yedi kadın milletvekili meclise girmiştir. Türkiye, bu yöndeki adımı birçok Avrupa ülkesinden önce atarak eşit oy ilkesini 1952 tarihli BM Siyasal Haklar Sözleşmesi'nden tam on sekiz yıl önce hayata geçirmiştir (Ecevit, 1991: 155).

Kadınların siyasal haklara kavuşmalarının ardından, devlet hizmetlerinde görev alma olanakları da genişlemiştir. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 94. Maddesi uyarınca, kamu görevine erişimi düzenleyerek, "siyasi haklara sahip her Türk vatandaşının, ehliyet ve liyakat esaslarına göre devlet memuru olma hakkına sahip olduğunu" hükme bağlamaktadır. Böylece kadınlar, yurttaşlık statüsüne dayalı olarak kamu sektöründe görev alma hakkını hukuki güvenceye kavuşturmuştur (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021: 64). 1961 Anayasası da benzer biçimde, eşitlikle ilgili elde edilen hakları muhafaza etmiştir. "Genel Esaslar" bölümünde, farklılık gözetmeksizin herkesin kanun önünde eşit olduğu vurgulanarak cinsiyet eşitliği anayasal güvenceye kavuşturulmuştur (m.12). Bu dönemde Türkan Akyol'un, meclis dışından Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak atanması kadınların üst düzey kamu görevlerinde temsilini göstermektedir. Ayrıca 43. maddeyle, kadınların çalışma yaşamında özel olarak korunması ilkesi benimsenmiş, pozitif ayrımcılık anayasal düzeyde tanınmıştır (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021: 66).

1982 Anayasası ise, önceki anayasalara kıyasla cinsiyet eşitliği konusunda daha açık ve ilerici bir yaklaşım benimsemiştir. Özellikle 1961 Anayasasında da yer alan "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." (Kaşıkırık ve Gülümser, 2021:65). İfadesine 2004 yılında yapılan değişiklikle "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" hükmü eklenmiştir. 2010 yılında ise bu maddeye ek olarak "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." İfadesi eklenmiştir. Bu değişiklik ile pozitif ayrımcılık anayasal düzlemde bir güç kazansa da kadınlara yönelik pozitif bir ayrımcılık tutumunun

benimsendiği anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte bu durum bazı kadın hakları savunucuları tarafından, bu tür düzenlemelerin kadını *korunması gereken* ya da *zayıf ve tâbi* bir konumda sunduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir (Esgün, 2021: 59).

Ülkemizde, 1926 yılında Avrupa'daki en gelişmiş aile hukuku örneklerinden biri olan İsviçre Medeni Kanun'u kabul edilmiştir. Bu düzenleme, kadınların gelişimini engelleyen yasal sınırlamaları ortadan kaldırarak hak temelli ilerlemeye zemin hazırlamıştır (Kırkpınar, 1998: 21). 1926 tarihli Medeni Kanun, Osmanlı'nın din temelli hukuk sistemine kıyasla ilerici bir adım olarak değerlendirilse de toplumsal cinsiyet eşitliği açısından önemli eksiklikler içermektedir. Kanunda yer alan *karı-koca* ibaresi ve erkeğe tanınan *koca* statüsü, kadını hukukten ikincil konuma yerleştirmiştir (Esgün, 2021: 59). Kadına yönelik imtiyaz eşitsizliğini törpülemek üzere, özellikle 2000'li yıllarda Avrupa Birliği uyum süreci ve uluslararası normlar doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 1982 tarihli 41. maddesine "Aile... eşler arasında eşitliğe dayanır" hükmü eklenmiştir. Bu değişiklik, erkek egemen Medeni Kanun ile uyumsuzluk yaratmış; bunun sonucunda 2002 yılında yürürlüğe giren yeni "Türk Medeni Kanunu" ile *karı-koca* gibi cinsiyetçi ifadeler kaldırılmış ve evlilikte hukuki eşitlik tesis edilmiştir. Yeni düzenlemeler kapsamında, aile reisi kavramı ilga edilmiş; boşanma durumunda edinilmiş malların eşit paylaşımı öngörülerek kadının karşılıksız ev içi emeği hukuki değer kazanmıştır (Esgün, 2021: 61).

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin tek başına iktidara gelmesiyle Türkiye'de yalnızca hükümet değişikliği değil, aynı zamanda siyasal sistemin yeniden yapılandığı ve devletin ideolojik yöneliminin dönüşmeye başladığı yeni bir dönem başlamıştır (Aykaç Yanardağ, 2025b: 200). Bu tarih, Türkiye'de uzun süredir devam eden koalisyonlar döneminin sona erdiği; siyasal istikrar, neoliberal ekonomik politikalar ve muhafazakâr değerlerin kurumsallaşmaya başladığı bir kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir (Doğdu, 2022: 76). Bu siyasal dönüşüm, yalnızca yönetim anlayışını değil, aynı zamanda hukuk sisteminden toplumsal politikalara kadar uzanan geniş çaplı bir reform sürecini beraberinde getirmiştir. Bu reform sürecinin en dikkat çekici düzenlemelerinden biri, ceza hukuku alanında gerçekleşmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren yeni Türk Ceza Kanunu, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının insan hakları açısından bir paradigma değişimi yaratmıştır. Kadınların bedenleri üzerindeki söz hakkı esas alınmış; cinsel suçlar artık

toplumsal ahlaka karşı değil, bireye karşı işlenmiş suçlar olarak tanımlanmıştır (Polat, 2024: 66-67). Bu düzenleme, kadına yönelik şiddetle mücadelede hukuki çerçevenin yeniden tanımlandığı ve birey merkezli bir yaklaşımın benimsendiği köklü bir zihinsel dönüşümün işaretçisi olmuştur.

Ceza hukukundaki bu gelişmelerin yanı sıra, aynı dönemde çalışma yaşamı alanında da kadınların haklarını güçlendiren önemli adımlar atılmıştır. 2003 tarihli “İş Kanunu’nda” kadınların çalışma yaşamındaki eşitsizliklerini gidermeye yönelik çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Gebelik gerekçesiyle işten çıkarma yasaklanmış, cinsiyet temelli ayrımcılık açıkça reddedilmiş ve işyerindeki cinsel tacizi önlemeye yönelik hükümler ilk kez yasaya dâhil edilmiştir (Buğra, 2010 12-13). Bu bağlamda, kadınların istihdamda karşılaştığı yapısal engellere karşı hukuki güvence sağlanmıştır.

4857 sayılı İş Kanunu’nun 50. maddesinde; bireylerin fiziksel kapasitesine ve cinsiyetine uygun olmayan işlerde çalıştırılmayacağı belirtilmiş, ayrıca çocuklar ve kadınlar ile bedensel ya da ruhsal yetersizliği bulunan kişilerin çalışma koşullarının özel koruma altında olması gerektiği ifade edilmiştir (İş Kanunu, 2003). Bu tür bir düzenleme, kadınların yalnızca biyolojik farklılıkları gerekçe gösterilerek korunmaya ihtiyaç duyan bir grup olarak tanımlanmasına yol açmakta; bu da kadınları iş ortamında erkek çalışanların gerisinde konumlandıran yaygın bir algının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Zamanla bu yaklaşım hem kadınlar hem de genel toplum tarafından olağan kabul edilen bir norm halini almaktadır. Ayrıca kadının ev içi emeğinin ekonomik bir karşılığının bulunmaması, kendi üretkenliğinin değersizleşmesine neden olmakta; bu durum, iş gücü piyasasında kadın emeğinin göz ardı edilmesine ve erkek emeği ile kıyaslandığında görünmezleşmesine neden olmaktadır (Alper ve Tokol, 2014: 304). Tüm bu süreçlerin kadınlar üzerinde fiziksel ve zihinsel yıpranma yarattığı görülmekte; buna bağlı olarak kadınların işgücüne katılım oranlarında düşüş yaşanmaktadır. Kadınların işgücü piyasasına katılımını sınırlayan etkenler mevcuttur. Bu etkenlerden bazıları şu şekildedir; genç kadınlar arasında NEET¹ oranlarının yüksekliği, istihdam olanaklarına erişimlerini kısıtlamaktadır. Ülke genelinde eğitime ve istihdama erişimdeki bölgesel eşitsizlikler ve iç göç süreçleri, özellikle kentlerde sosyal dışlanma ve ayrımcılığı

¹ NEET, Not in Education Employment or Training kısaltmasıdır. Türkçe ’de “Ne eğitimde ne istihdamda olan gençler” anlamına gelmektedir.

derinleştirmektedir. Ayrıca hükümetin toplumsal cinsiyet yaklaşımı, politika üretiminde etkili olmakla birlikte aile içi şiddet ve kadın yoksulluğu gibi sorunlarla mücadelede yetersiz kalmaktadır (Aykaç Yanardağ, 2025b: 205). Bu eksenle kadın istihdamını artırma iddiasıyla yürütülen politik söylemler ise çoğu zaman mevcut olumsuz çalışma koşullarının üzerini örten bir perde işlevi görmektedir (Bitmez, 2019: 71).

Ülkemizde kayıt dışı istihdam sorunundan en çok etkilenen kişiler kadınlardır. Bu alanların başında tarım sektörü gelmektedir. Söz konusu sektör, kadın emeğinin yoğunlaştığı alanlardan biri olmakla birlikte, kadınların bu sektörde büyük ölçüde kayıt dışı istihdam edildiği gözlemlenmektedir. Kadınlar çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta, ayrıca mevsimlik tarım işlerinde düşük ücretlerle ve sosyal güvenceden yoksun biçimde istihdam edilmektedir. Tarımsal üretimdeki katkılarının karşılığında herhangi bir gelir elde edememeleri, kadın emeğinin görünmez ve değersiz kılınmasına neden olmaktadır. Kayıt dışı çalışma koşulları ise sosyal güvenceye erişimlerini engelleyerek, özellikle sigorta primi yatırma imkânlarının olmaması sebebiyle ciddi hak kayıpları yaratmaktadır (Tiryaki Yenilmez, 2023: 139).

Kadınların kayıt dışı istihdam sürecine yönelmesinde pek çok etken rol oynamaktadır. Yoksulluk, çalışma isteğine rağmen iş bulamama, kırdan kente göçle birlikte ortaya çıkan uyum sorunları; kadınların ev içi rollerine atfedilen sorumluluklar nedeniyle iş-aile yaşamı dengesini kurma çabaları ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcı tutumlar, kadınların iş yaşamından uzaklaşarak kısmi zamanlı ve güvencesiz işlere yönelmesine yol açmaktadır. Ayrıca, kadınların evdeki bireylerin bakım işlerini üstlenmeleri, temizlik, yemek yapımı gibi karşılığı verilmeyen emek biçimleriyle sınırlı kalmaları da bu süreci derinleştiren diğer unsurlar arasında yer almaktadır (Tiryaki Yenilmez, 2023: 141-143).

Kadınların ev içi bakım emeğiyle kayıt dışı istihdam arasındaki ilişki, devletin sosyal destek politikaları kapsamında daha görünür hale gelmektedir. Özellikle yaşlı veya engelli bireylerin bakımını üstlenen kadınlara yönelik sunulan devlet destekli bakım ödemesi, bu bağlamda değerlendirilmelidir. Sosyal devletin kadınlara yüklediği geleneksel rollerin güncel bir yansıması olarak görülebilecek bu destekten yararlanabilmek için, hane içinde kişi başına düşen gelirin net asgari ücretin %30'unun altında olması ve bakımı yapılan bireyin *ağır engelli* statüsünde bulunması gerekmektedir

(Aykaç Yanardağ, 2025b: 214). 2025 yılı itibarıyla söz konusu ödeme 10.125 TL olup, bu miktar net asgari ücretin yaklaşık %54,2 altındadır (Sözcü, 2025). Her ne kadar uygulama bakım yükünü hafifletmeyi amaçlasa da pratikte kadınların iş gücüne katılımını sınırlandırmakta; hane üyelerini kayıt dışı istihdama yönlendirmekte ve yoksulluk döngüsünün yeniden üretimini desteklemektedir. Bu doğrultuda, bakım hizmetleri üzerinden kadınlara atfedilen roller, ekonomik bağımsızlıklarını ve toplumsal eşitliklerini zayıflatıcı bir mekanizmaya dönüşebilmektedir.

Toplumsal söylemde kadın, hem aile içerisindeki roller üzerinden idealize edilmekte hem de sosyal devlet anlayışıyla bütünleşik biçimde tanımlanmaktadır. Ailenin kutsallığı ilkesine dayanan bu yaklaşımda, aile kurumu bakımın temel birimi olarak görülmekte ve bu bağlamda kadınlar doğal bakım yükümlüleri olarak konumlandırılmaktadır. Sonuç olarak, kadınlara hem ev içi emeğin hem de sosyal refah hizmetlerinin asli taşıyıcısı rolü biçilmektedir. Sosyal devletin sunduğu hizmetler ve destek mekanizmalarının öncelikli hedef kitlesi olarak da genellikle kadınların seçilmesi, onları hem yardımın öznesi hem de toplumsal sorumluluğun taşıyıcısı hâline getirmektedir (Bourdieu, 2015c: 112). Bu yaklaşımla bağlantılı olarak, Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmak, kadınların istihdam piyasasına katılımını artırmak ve kamusal alandaki rollerini güçlendirmek amacıyla stratejik kalkınma planlarında kadınlara yönelik düzenlemelere yer vermeye başlanmıştır. Özellikle 2012 yılında yürürlüğe giren “2012–2016 Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı”, kadın kooperatiflerinin kurulması ve sayılarının artırılmasına yönelik çeşitli girişimlerin temelini oluşturmuştur (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012b).

Devletin toplumsal cinsiyet rejimini yasal düzenlemeler, resmi söylemler ve sosyal politikalar aracılığıyla şekillendirmesi (Connell, 1987a:190). Kadınların kamusal ve ekonomik hayattaki yerini doğrudan etkileyen bir unsur hâline gelmektedir. Bu çerçevede, kadınların ekonomik yaşama aktif katılımını destekleyen örgütlenme biçimleri, toplumsal cinsiyet rejiminin pratikte nasıl karşılık bulduğuna dair önemli göstergeler sunmaktadır.

Kadın kooperatifleri, kadınların yalnızca gelir elde etme araçları değil, aynı zamanda toplumsal özne olarak güçlenmelerine katkı sağlayan yapılar olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu kooperatiflerin büyük ölçüde geleneksel kadınlık rollerine uygun

sektörlerde faaliyet göstermesi, var olan toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretimine zemin hazırlayabilmektedir (Yaman, 2020a: 15). Bu nedenle, devlet politikaları ve sosyal programlar aracılığıyla desteklenen ekonomik yapıların, toplumsal cinsiyet rejimi içerisindeki konumunu ve dönüşüm potansiyelini analiz etmek, kadın kooperatifçiliğinin dinamiklerini anlamak açısından hayati önem taşımaktadır. Bu ekseninde, çalışmanın bir sonraki bölümünde, kooperatifçilik kavramı, tarihsel gelişimi ve kadın kooperatiflerinin toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamındaki rolü ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM **KOOPERATİFÇİLİK ve KADIN** **KOOPERATİFÇİLİĞİ**

Dayanışma temelli örgütlenmeler; sosyal politikaların zayıflaması, işsizlik, hayat pahalılığı, ekonomik ve gıda krizleri gibi durumlarda bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi açısından stratejik alternatif sistemler olarak öne çıkmaktadır (Yaman, 2020b: 13). Dayanışma temelli örgütlenmeler, kapitalist sistemi dönüştürmeyi ve toplumsal eşitsizlikleri yapısal olarak ortadan kaldırmayı hedefler. Bu doğrultuda üretim, bölüşüm, işyeri demokrasisi ve emek dayanışması gibi ilkelere dayanır; kadın emeği, cinsiyet eşitliği ve yerel kaynakların etkin kullanımı gibi alanlarda dönüştürücü bir rol üstlenir (Değirmenci, 2020a: 85; Aykaç Yanardağ, 2018a: 17). Akademik yazında bu kapsamda; kooperatifler, topluluk destekli tarım ağları, ekolojik dayanışma ağları, takas ve değişim pazarları, gıda toplulukları, kolektif mutfaklar, mahalli üretici birlikleri ve feminist kolektifler gibi yapılar, dayanışma temelli örgütlenmeler arasında değerlendirilmektedir (Yaman, 2020b: 14). Bu örgütlenmeler, sadece ekonomik bir alternatif sunmakla kalmaz; aynı zamanda toplumsal dayanışma ve katılım mekanizmalarını güçlendirerek yeni bir toplumsal dönüşüm zemini oluştururlar

Literatürde “kooperatif” kavramının tanımlanması bağlamında net bir uzlaşa bulunmamakla birlikte, kavram üzerine farklı açıklamalarla birçok tanımlama geliştirilmiştir. Bu tanımlamaların her biri kooperatif kavramının farklı bir nüvesine vurgu yapmaktadır. Kooperatif kavramını tanımlamaya yönelik bazı açıklamalar şu şekildedir; Kooperatifleri birleştirmek ve kooperatif hareketinin yaygınlaşması amacıyla kurulan Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) 1995 yılında kooperatifi şu şekilde tanımlamıştır: “Ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçların ve isteklerini karşılamak amacıyla gönüllü olarak bir araya gelerek ortaklaşa sahip oldukları ve demokratik olarak yönettikleri özerk birlikler.” (International Co-operative Alliance, 2025).

Kooperatifler, bireylerin ekonomik, sosyal veya kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya geldikleri, ortak mülkiyete dayalı ve demokratik şekilde yönetilen örgütlerdir. Tanımlar farklılık göstermekle birlikte, kooperatifçilik anlayışının temelinde dayanışma, ortaklaşa çalışma ve karşılıklı yardım ilkeleri yer almaktadır. Bu yönüyle kooperatifler, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal işlevler de

üstlenmekte; üyelerinin bireysel çabalarıyla gerçekleştiremeyecekleri faaliyetleri birlikte yürütmelerine olanak sağlamaktadır (Hazar, 1970; Aktaş, 2007; Koç, 2001).

Kooperatifin örgütlenme şemasında yardımlaşma ve iş birliği kavramları yer almaktadır. Kooperatifler, üretim safhasından pazarlama ve tüketim safhasına kadar, süreci tüm ortaklarla birlikte koordine etmektedir. Bu bağlamda kooperatifler, yapısı nedeniyle kolektif ve yatay örgütlenme yapısına ve krizlere karşı etkin rol oynanmasıyla en uygun dayanışma modellerindendir (Değirmenci, 2020a: 78-79). Kooperatifçilik, Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) tarafından belirlenen 7 temel ilke ekseninde şekillenmiştir. Bu ilkeler, “gönüllü ve açık üyelik, demokratik üye kontrolü, üyelerin ekonomik katılımı, özerklik ve bağımsızlık, eğitim, öğretim ve bilgilendirme, kooperatifler arası iş birliği ve topluma karşı sorumluluk” olarak belirlenmiştir (International Co-operative Alliance, 2025). Bu ilkeler kooperatiflerin etik ve sosyal sorumluluk çerçevesinde hareket etmesini sağlayan rehberlerdir.

Kooperatiflerin bu kolektif, katılımcı ve toplumsal sorumluluğa dayalı yapısı, özellikle kadınlar açısından hem ekonomik güçlenme hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı mücadele noktasında önemli bir zemin sunmaktadır. Bu doğrultuda, dünya genelinde kadınların kendi özgün deneyimleriyle kurdukları kadın kooperatifleri, dayanışma ekonomisinin cinsiyet perspektifinden yeniden şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, kadınların ekonomik, sosyal ve politik olarak güçlenmelerini hedefleyen kadın kooperatifleri, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle mücadelede alternatif bir örgütlenme modeli olarak öne çıkmaktadır. Bu ekseninde, bir sonraki bölümde dünyada ve Türkiye’de kadın kooperatiflerinin ortaya çıkış süreçleri, tarihsel gelişimi ve toplumsal bağlamı değerlendirilecektir.

2.1. Dünya’da Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifçiliği

Kooperatiflerin tarihsel kökeni, insanlığın ortak çıkarlar doğrultusunda bir arada yaşamaya başladığı dönemlere kadar uzanır. Bu örgütlenme biçimi, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal bir gereklilik olarak da ortaya çıkmıştır. İnsanların kişiliklerini özgürce geliştirebilmeleri için dayanışma, örgütlenme, arkadaşlık ve güven ortamına ihtiyaç duymaları, kooperatifçiliğin doğuşunu kaçınılmaz kılmıştır (Lasserre, 1988: 366). Bu bağlamda kooperatifler, bireyin hem ekonomik hem de sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir örgütlenme modeli olarak şekillenmiştir. Kooperatifler,

kuruldukları yerelin ihtiyaçlarına göre çeşitli işlevselliklerde ortaya çıkabilmektedir. Bu eksende, kooperatiflerin faaliyet göstereceği alan ve konularla ilgili bir sınırlama bulunmamaktadır (Geray, 2014b: 73).

Modern anlamda kooperatifçilik hareketinin temelleri dünyada ilk kez 1816 yılında, İngiltere’de fabrika sahibi olan Robert Owen tarafından bu fikrin ortaya atılmasıyla başlamıştır. Fransa’da ise Charles Fourier tarafından geliştirilen fikirler ekseninde ilerlemiş ve gelişim göstermiştir (Marshall, 1999: 428). Kooperatifçilik fikri, zaman içerisinde gelişerek 1844 yılında, İngiltere’nin Manchester şehrinin Rochdale kasabasında 28 dokuma işçisi tarafından bir tüketim kooperatifinin kurulması ile sonuçlanmıştır (Uzel vd., 1979: 8). Bu kooperatif kurucuları, alan yazında *Rochdale Öncüleri* olarak anılmaktadır (Geray, 2014b: 72).

19. Yüzyıl sonlarına doğru küresel ölçekte ortaya çıkan ve hızla yayılan kooperatifçilik hareketiyle birlikte bu gelişim süreci, kadınların örgütlü yapılar kurma yönündeki girişimlerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle Alice Acland tarafından kurulan bir lonca, kadın dayanışmasının öncüsü olarak kabul edilmekte ve kadın kooperatifçiliğinin ilk somut örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017c: 22). Kooperatifçilik ilkelerinin evrensel düzeyde yaygınlaşmasıyla birlikte, kadınlara yönelik kooperatif girişimleri de artmış, farklı coğrafyalarda kadınların bir araya gelerek ortak üretim ve dayanışma mekanizmaları kurmalarına olanak tanımıştır.

Kadınların kooperatif kurma motivasyonları çok boyutludur. Bu girişimlerin temel hedefleri arasında düşük maliyetli ürünlere erişim sağlamak, ücretli istihdama katılmak, güvenli ve nitelikli çalışma koşulları oluşturmak, finansal hizmetlere ulaşım imkânı edinmek, toplumsal yaşama daha etkin katılmak, bireysel kimliklerini güçlendirmek ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele etmek gibi amaçlar öne çıkmaktadır. (Majurin ve Nippierd’tan aktaran, Duguid vd., 2015: 29). Ancak, kadın kooperatifçiliğine yönelik akademik araştırmaların hâlen sınırlı düzeyde olması, uluslararası alandaki başarılı örneklerin yeterince belgelenmesini zorlaştırmaktadır (Duguid vd., 2015:29). Buna rağmen, kooperatifler, özellikle düşük gelirli ve sermayeden yoksun gruplar içinde yer alan kadınların ortaklaşa çalışma imkânı bulabilecekleri bir

modelin gelişmesine zemin hazırlayarak, ekonomik ve sosyal kalkınma açısından önemli fırsatlar sunmaktadır (Değirmenci, 2023b: 212).

Kadın kooperatifleri, yoksulluğun azaltılması, toplumsal dışlanmanın önlenmesi ve istihdam yaratılması gibi kalkınma hedefleri doğrultusunda önemli araçlar olarak değerlendirilmekte ve farklı ülkelerde bu yönde çok sayıda proje yürütülmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2012: 2). Örneğin Hindistan, İran, Nijerya, Tayland ve eski Yugoslavya gibi ülkelerde, Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi kuruluşların öncülüğünde kadın kooperatifçiliğini teşvik edici politikalar geliştirilmiş ve uygulamaya geçirilmiştir (Demirci Aksoy ve Günay, 2018: 84).

Uluslararası Sanayi ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü (CICOPA) tarafından tanımlanan sosyal kooperatifler arasında yer alan kadın kooperatifleri, yerel yasalara ve sistemlere bağlı olarak sosyal ve çevresel hizmetler, eğitim ve kültür gibi alanlarda uzmanlaşmış yapılar olarak görülmektedir. CICOPA, bu kooperatifleri, engelliler, işsizler, eski hükümlüler, bağımlılar ve göçmenler gibi dezavantajlı grupların toplumsal hayata yeniden entegrasyonuna yönelik yapılandırılmış organizasyonlar olarak tanımlamaktadır (CICOPA, 2025).

Kadınların kooperatif yapıları içerisindeki temsil oranı ve etkinliği, küresel ölçekte giderek artmakta ve bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, Japonya’da kooperatif üyeliklerinin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır; üyelerin yaklaşık %95’inin kadın olduğu bu yapılar içerisinde kadınlar yalnızca üye olarak değil, aynı zamanda yönetsel rollerde de aktif bir şekilde yer almaktadır. Benzer şekilde, İspanya’da faaliyet gösteren İşçi Kooperatifleri Konfederasyonu’nda (COCETA) kadınların üyelik oranı %49 civarındayken, bu kadınların %39’u yönetim kadrolarında görev üstlenmektedir. (Demirci Aksoy ve Günay, 2018: 84).

İtalya özelinde ise özellikle moda sektöründe faaliyet gösteren işçi kooperatiflerinde kadın emeği belirgin bir yer tutmakta; bu alandaki çalışanların %95’inin kadın olduğu gözlemlenmektedir (COPAC, 2015). Doğu Afrika bölgesinde de benzer bir eğilim söz konusudur. Örneğin, Tanzanya’da 2005 yılından itibaren mali kooperatiflerde kadın üye sayısında dört kat artış yaşanmış ve kadınların toplam üyeler içindeki oranı %43’e ulaşmıştır. Uganda’da ise kadınların tarımsal kooperatiflere katılım oranı

erkeklerle kıyasla daha yüksek düzeydedir. Ayrıca, bölgedeki mali kooperatiflerin yönetim kurullarında kadınların temsili önemli ölçüde artmış; bu oran Kenya'da %24 iken Tanzanya'da %65 seviyelerine kadar yükselmiştir (Demirci Aksoy ve Günay, 2018: 84-85).

Dünya genelinde en çok dikkat çeken kadın kooperatiflerinden biri diğeri de Hindistan'ın Gujarat eyaletinde 1972 yılında kurulan Kendi Hesabına Çalışan Kadınlar Derneği (SEWA)'dır. Farklı kast, sınıf ve dini geçmişe sahip kadınların bir araya gelmesiyle oluşan bu yapı hem kapsayıcı hem de katılımcı bir kadın örgütlenmesi modeli sunmuştur. SEWA'nın kuruluş süreci, kadınların okuryazarlık düzeylerini artırmaya yönelik çabalarla başlamış; küçük ölçekli bir ekmek üretim girişimiyle temellenmiş ve zamanla genişleyerek çok sayıda sektöre yayılmıştır (Duguid vd., 2015: 29). 2023 yılı itibarıyla SEWA'nın Hindistan genelinde 18 eyalette faaliyet gösterdiği ve yaklaşık 3,2 milyon kadın üyeye ulaştığı bildirilmektedir (SEWA, 2023).

Son yıllarda, dünyada yaşanan çeşitli ekonomik ve sosyolojik olaylar doğrultusunda kadın kooperatiflerinin yoksulluğu azaltma, istihdamı artırma ve yerel kalkınmaya katkı sağlama işlevlere sahip olması ekseninde dünya genelinde kadın kooperatiflerine duyulan ilgiyi artırmıştır. Kadın kooperatifleri, özellikle düşük gelirli ve yoksul kadınlara iş imkânları sunarak, onların gelir elde etmelerini sağlamaktadır (KEİG, 2018: 7-8). Dünyada kadın kooperatiflerinin yükselişi ve artışı tarım ülkesi olan Türkiye'de de paralellik göstermiştir. Çalışmanın devamında Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin ortaya çıkış süreci ve mevcut durumu aktarılacaktır.

2.2. Türkiye'de Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri

Kooperatif hareketi, her ülkenin siyasi, sosyolojik, kültürel ve iktisadi koşullarıyla ilişkili olarak farklı özellikler ve dinamikler sergilemektedir. (Yıldırım Kocabaş, 2003: 16). Türkiye'de tarihsel süreçte ortaya çıkan kooperatif hareketini incelerken, ilk olarak modern kooperatifleri çağrıştıran ve günümüzdeki kooperatifçilik ilkelerinin çoğunu bünyesinde barındıran yapıların varlığından bahsetmek gerekmektedir. Kooperatifçilik kavramı ülkemiz için yabancı bir kavram olmamıştır (Özcan, 2007: 51). Bu bağlamda, kooperatif hareketi, Türk milletinin tarihsel ve kültürel geçmişinde, ruhsal, vicdani ve manevi değerlerinde derin kökler bulan, yerleşik bir örgütlenme biçimi olarak şekillenmiştir (Hazar, 1970: 90).

Türk kültüründe yer alan imece, ahilik ve lonca gibi kavramlar, toplumsal dayanışma, iş ahlakı ve eşitlik anlayışlarını yansıtmaktadır. Bu kavramlar, Türkiye’deki kooperatifçilik hareketinin temellerini atmış ve kooperatiflerin ortaya çıkışını etkilemiştir. İmece, ortak iş yapma anlayışını, ahilik mesleki etik ve dayanışmayı, lonca ise sosyal eşitlik ve yardımlaşma ilkelerini vurgulayarak, kooperatiflerin üyelerinin ortak fayda sağlamak üzere bir araya gelmelerine zemin hazırlamıştır (Ültanır, 2019: 52). Ülkemizde modern kooperatifçilik hareketinin başlangıcı, Osmanlı döneminde, Ahilik geleneği ile Avrupa’daki kooperatifçilik gelişmelerini inceleyip bunları bir araya getiren Mithat Paşa liderliğinde 1863 yılında kurulan *Memleket Sandıkları* olarak kabul edilmektedir (Koç, 2001: 43). Sanayi Devrimi sonrasında tarım sektöründe de makineleşmenin artmasıyla birlikte, Osmanlı Devleti, tıpkı sanayi alanında olduğu gibi tarımda da geri kalmış ve zirai nitelikte kooperatifler aracılığıyla eşitlikçi bir ekonomik model geliştirilmesi ve böylece kalkınmanın sağlanması hedeflenmiştir (Bülbüller, 2022: 71). Bu ekseninde, Memleket Sandıkları, ülkemizde tarımsal kooperatifçiliğin ilk örneğini oluşturmaktadır (Esen, 1986: 13).

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türkiye’de kooperatifçilik, devlet destekli düzenlemelerle gelişmiştir (Uzgören, 1983: 30). 1924’te çıkarılan “İtibari, Zirai Birlikler Kanunu” ile kooperatiflere vergi muafiyeti sağlanmış ve Ziraat Bankası denetimi getirilmiştir (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 142). Atatürk, 1925’te Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifine üye olarak kooperatifçiliğe verdiği önemi göstermiştir (Ültanır, 2019: 74). 1926’da yürürlüğe giren Ticaret Kanunu ve 1929’daki “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” ile kooperatiflerin yasal altyapısı güçlendirilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Köy Enstitüleri ile kooperatiflerin kırsalda yaygınlaştırılması amaçlanmış, ancak II. Dünya Savaşı nedeniyle gelişim 1950’lere kadar sınırlı kalmıştır (Özcan, 2007: 76-78). 1960’larda planlı ekonomi dönemiyle birlikte kooperatifçilik yeniden önem kazanmış ve 1961 Anayasası’nın 51. maddesiyle devletin kooperatifçiliği desteklemesi hükme bağlanmıştır (Geray, 2014b:119). 1969’da kabul edilen ve hâlen yürürlükte olan “1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu”, kooperatiflerin kuruluş, işleyiş ve denetimini düzenlemiş, zamanla çeşitli değişikliklerle güncellenmiştir (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008:149). Kanunun yürürlüğe girmesiyle kooperatif sayısı hızla artmış; 1971’de Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği (KÖY-KOOP) gibi üst birlikler kurulmuştur (Ticaret Bakanlığı, 2019). Günümüzde kooperatifler, Ticaret Bakanlığı,

Tarım ve Orman Bakanlığı ile bölgesel kalkınma ajansları gibi kurumlarca çeşitli finansal ve yapısal desteklerle teşvik edilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2025).

Şubat 2025 itibarıyla Türkiye’de kooperatifler, faaliyet alanlarına göre Ticaret Bakanlığı’na bağlı 34, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’na bağlı 5’er tür olmak üzere toplam 44 farklı kategoriye ayrılmaktadır. Ülkede aktif ve pasif toplam 49.040 kooperatif bulunmaktadır; bunlara kayıtlı ortak sayısı 4,5 milyonun üzerindedir ve kooperatif ortağı sayısının 6 milyonu aştığı tahmin edilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2025). Bu veriler, Türkiye’de kooperatifçilik hareketinde ve katılımında önemli bir artış olduğunu göstermektedir. Türkiye’deki genel kooperatifçilik yapısının içinde, özellikle kadınların ekonomik ve sosyal güçlenmesine odaklanan kadın kooperatifleri ayrı bir önem taşımakta ve bu yapıların tanımlanması çeşitli kurumlarca farklı şekillerde yapılmaktadır.

Türkiye’de kadın kooperatiflerinin kesin bir tanımı bulunmamakla birlikte, çeşitli kurumlar ve sivil toplum kuruluşları (STK) tarafından kadın kooperatiflerine yönelik farklı tanımlamalar yapılmıştır. Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu (KEİG), kadınlar tarafından kurulan, yönetilen ve işletilen bu yapıları, yasal statü ve yükümlülükler bakımından diğer kooperatiflerden farklı olmayan yapılar olarak tanımlamaktadır. Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu (KEİG) ‘na göre, kadın kooperatifleri, kadınların karşılaştığı sosyal ve ekonomik zorluklara çözüm üretmeyi hedefleyen, kadınların güçlenmesini ve cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını öngören, dayanışma eksenli yapılar olarak tanımlanabilir (KEİG, 2018: 7-8). Bir diğer tanımlama ise Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg) tarafından yapılmıştır; Simurg, kadın kooperatiflerini, “İhtiyaçlar ve öncelikler temelinde hizmet geliştirmek amacıyla yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılar” olarak tanımlamaktadır. Simurg tarafından yapılan bu tanımlama, İtalya, İsveç ve birçok Avrupa ülkesinde bulunan sosyal kooperatiflerin tanımıyla da uyumaktadır (Simurg’tan aktaran, Duguid vd., 2015: 38).

Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin gelişimi ve devletin kooperatiflere yönelik destek politikaları, öncelikle tarım kooperatifleri üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak, zaman içinde iktisadi sebeplerle devlet, kooperatiflere sağladığı desteği azaltmıştır. 2000’li yılların başlarında, güçlenen ve farklı sektörlerde kurulmasında teşvik eden devlet müdahalesini üzerinde olduğu kooperatifler 2000’li yılların ortalarına gelindiğinde,

devlet müdahalesinin nispeten azaldığı bir döneme girmiştir (Adar Şahankaya vd., 2023: 1176). Tarım kooperatifçiliğinde yaşanan olumsuz gelişmeler sonucu, maliyetlerin artması, bu durumun tüketiciye yansması, temiz ve hazır gıdaya erişimin zorlaşması gibi durumların etkisiyle, bu dönemde bireyler, farklı sektörlerde kooperatif örgütlenmelere yönelerek, kooperatifçilik anlayışının daha geniş bir çerçevede şekillenmesine olanak sağlamıştır (Kazaoğlu, 2023: 7). Farklı sektörlerde ortaya çıkan bu kooperatifler, kendilerini *yeni nesil kooperatif* ve *sosyal kooperatif* olarak tanımlamaktadır. Türkiye’de ortaya çıkan bu yeni kooperatif biçimlerinden en görünür ve en dikkat çekici olan kadın kooperatifleridir (Kurtuluş, 2019: 22-54).

Türkiye’de kadın kooperatif hareketlerinin ilk oluşumu, 1999 yılında meydana gelen Gölcük Depremi sonrasında, Kocaeli ve İstanbul illerinde kadınların kendi aralarında örgütlenmesiyle başlamıştır (Ültanır, 2019: 114). Krizler, işgücüne katılım, göç, afet durumlarında dezavantajlı konumda kabul edilen kadınlar depremin yarattığı sosyal ve ekonomik yıkımın ardından, toplumsal dayanışma sağlamak, yerelin ihtiyaçlarına cevap vermek ve ekonomik hayatta daha etkin roller üstlenmek amacıyla kooperatif örgütlenmeleri ekseninde faaliyet göstermeye başlamışlardır (Mert Korkmaz’dan aktaran, Gümrük Ticaret Bakanlığı, 2017: 22).

Ülkemizde, 1990’lı yılların sonlarında sosyal kooperatiflerin ortaya çıkmasıyla birlikte, kadın kooperatiflerinin sayısı da giderek artmıştır. 2011 yılında Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, (KEDV) tarafından “Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi” uygulamaya konmuştur (Kazaoğlu, 2023: 7-8). Bu gelişmenin ardından kadın kooperatiflerinin daha belirgin bir şekilde gelişim göstermeye başladığı görülmektedir.

Türkiye’de, kadın kooperatiflerinin gelişmesine yönelik atılan en önemli adımlardan biri, 17.10.2012 tarihli ve “28444 Sayılı Resmî Gazete’de” yayımlanan “2012-2016 Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı²” olmuştur. Planda, kadınların toplumsal ve ekonomik hayata dahil edilmeleri ekseninde kadın girişimciliğine teşvik edici nitelikte söylemlere yer verilmiştir. Plan doğrultusunda, “kadınların girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması için

² Erişim:

[https://turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye%20kooperatif%C3%A7ilik%20stratejisi%20ve%20eylem%20plan%C4%B1%20\(2012-2016\).pdf](https://turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye%20kooperatif%C3%A7ilik%20stratejisi%20ve%20eylem%20plan%C4%B1%20(2012-2016).pdf)

kooperatif tarzında örgütlenmelerin kurulmasına” yönelik çalışmaların yapılmasının hedeflendiği belirtilmiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012). Bu gelişmeler doğrultusunda 2012 yılından itibaren, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde kurulan kadın kooperatiflerinin büyük bir kısmı “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” olarak yapılandırılmaktadır (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022: 37). Kadın girişimciliği, liderlik, yenilikçilik, araştırma ve geliştirme süreçlerinde etkinlik sağlamakla kalmaz, aynı zamanda rekabet gücü, üretkenlik ve yeni iş fırsatları yaratma konusunda da önemli bir rol üstlenir. Bu süreç, yeni endüstrilerin oluşturulmasında da belirleyici bir etkiye sahiptir (Karakuş, 2022a: 3).

Kadın kooperatifleri, kadınların kurup işlettiği bir kooperatif türü olarak, yasal statü ve yükümlülükler açısından diğer kooperatiflerden farklılık göstermemektedir. Kadın kooperatifleri, diğer kooperatif türleriyle aynı şekilde “1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na” tabidir. Kanunun 88. maddesine göre, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi’nin ana sözleşmesinde kooperatifin amacı şu şekilde belirlenmiştir (KEİG, 2018: 7-10).

“Ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile ekonomik faaliyetleri kapsamında yer alan mal ve hizmet üretimi ile bunların pazarlanmasına yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, girişimlerini desteklemek, üretim becerilerini geliştirmek, böylece ortaklarının ekonomik menfaatlerini koruyarak sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamak.”

Türkiye’de kadınların kooperatif örgütlenmeleri üzerinden *girişimci* olarak değerlendirilmesi, devlet politikaları, kalkınma planları ve mikro kredi uygulamalarıyla da desteklenmiştir. Bu teşvikler, kadınları girişimcilik alanında daha aktif hale getirmeyi amaçlasa da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak yerine, mevcut eşitsizliği pekiştirici ve sürdürülebilir kılınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kadınların girişimci olmaları üzerinden doğan ve geliştirilen politikalar, *kalkınma ve yoksullukla mücadele* iddiası taşımaktadır (Değirmenci, 2023b: 215-217). Kadın girişimciliği üzerine yapılan çalışmalarda kadın girişimcilerin sıkıştıkları alanlardan bahsedilmekte ve bu alanların halı kilim dokumacılığı, temizlik, dikiş-nakış, çocuk bakımı, güzellik merkezi vb. gibi kadının toplumsal cinsiyet rolüne paralel alanlar olduğu ifade edilmektedir (Gülçubuk vd. 2011, 44, Değirmenci, 2023b: 218).

“2012-2016 Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nda” programın hayata geçirilmesi “Kooperatiflerin Desteklenmesi Programı Etüt Projesi” (KOOP – DES)³ ekseninde, kurulacak kadın kooperatiflerinin beklenti ve taleplerin ne yönde olduğunu belirlemek için yürütülen saha çalışması doğrultusunda yapılan anket çalışması sonucu elde edilen verilerde, kadınların beklentileri şu şekildedir; Çalışmalarını yapabilmeleri için gerekli atölyelerin inşası ve bu atölyelere dikiş makineleri, dokuma makineleri gibi aletlerin temin edilmesi, gıda üretimi için kullanılacak olan fırın, mikser vb. gerekli materyallerin sağlanması, süs bitkilerinin üretilmesi için seraların oluşturulması ve bu alanlarda gerekli kurs ve eğitimlerin verilmesi ihtiyaçlarının olduğu saptanmıştır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012a). 2012 yılında yürürlüğe giren yasa ve “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesinde” kadın kooperatiflerinin faaliyet alanları şu şekilde belirlenmiştir:

“Ortaklarının ve ortağı olmayan kadınlar için dikiş, nakış, keçe yapımı, seramik ve cam yapımı, el ürünleri tasarımı, moda tasarımı, takı tasarımı, ev yemekleri ve unlu gıda yapımı, pasta, çikolata yapımı ve süslemeciliği gibi üretime yönelik beceri kurslarının açılması ve bu alanlarda gerekli eğitimlerin verilmesi, kooperatifin amaç ve konusunun gerektirdiği işletmeler, imalathaneler, atölyeler, sosyal tesisler, misafirhane, öğrenci yurdu ve benzeri tesislerin kurulması veya işletilmesi, kooperatif ortağı kadınların çocuklarının her çeşit araç, gereç, besin maddeleri ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışmalar yapılması bu eksende; satış yerleri açılması, ürünleri tanıtılmasına imkan sağlanacaktır...”⁴

Hazırlanan strateji ve eylem planlarında yer verilen kadının güçlenmesi, sosyal ve ekonomik hayatta görünür hale gelmeleri için girişimciliğe teşvik edilmelerini sağlamak ekseninde yürütülen çalışmalar sonucunda; kadın girişimi ve üretim kooperatiflerinin, faaliyet alanlarının yasal bir zemine oturtulmasında ilgili Bakanlık tarafından geliştirilen araştırma projeleri doğrultusunda, yürütülen saha ve anket çalışmaları sonucunda kadınların kendileriyle ilişkilendirdiği ve gündelik yaşam pratikleri arasında yer alan faaliyetlerin sürdürülmesine yönelik bir beklenti içinde oldukları ve ilgili bakanlığın yasal

³ Erişim:

<https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0eed13b876180c773fbb/Kooperatif%C3%A7ilik%20ve%20Kad%C4%B1n%20Kooperatifleri%20Kitap%C3%A7%C4%B1k%202018.12.2012.pdf> s.12-13.

⁴ Ayrıntılı bilgi için; Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi’ne bakınız.

<https://ankara.ticaret.gov.tr/data/5dd6745c13b876d6187754c2/4-KADIN%20GİRİŞİMİ%20ÜRETİM%20VE%20İŞLETME%20KOOPERATİFİ%20ANASÖZLEŞMESİ.pdf>

mevzuat ve düzenlemelerin de (Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatif Ana Sözleşmesi) bu ihtiyaçlar doğrultusunda şekillendirildiği tespit edilmiştir. Bu ekseninde, kadınların örgütlenmek ve uzmanlık elde etmek istedikleri alanların tercihi esnasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreterek, toplumun ve toplumsal cinsiyet rollerinin beklentisine paralel olarak hazırlanan yasal bir çerçevenin oluşumunda öncü rol oynamışlardır.

Türkiye’de kadın kooperatifleri, başta Ticaret Bakanlığı olmak üzere, Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde de faaliyet gösterebilmektedir. Bu ekseninde, Ticaret Bakanlığı diğer bakanlıklarla kadın kooperatiflerinin geliştirilmesi için iş birliği içindedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gibi kamu kurumları da çeşitli stratejik plan ve proje çalışmaları ile kadın kooperatiflerinin gelişimini desteklenmesine ilişkin faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, 30 Ekim 2018 tarihinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı arasında “Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İş birliği Protokolü” imzalanmış; takip eden süreçte ise 15 Kasım 2018 tarihinde 'Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi Çalıştayı' düzenlenmiştir (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022: 9).

2024 yılında, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından hazırlanan 2024-2028 Stratejik Planı’nda⁵, kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi; sürdürülebilirliğinin artırılması, sorunlarının daha görünür olması, bu alanlara ilişkin özel programlar geliştirilerek kapsamlarının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması gibi hususlarına vurgu yapılarak bu alanda hala ihtiyaçların sürdüğü belirtilmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

Kooperatiflerin kuruluşunun genel çerçevesini, “1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nun” 1. maddesine göre şekillenmektedir. Kadın girişim ve üretim kooperatifleri de bu duruma tabiidir. Bu ekseninde bir kooperatif en az 7 ortak tarafından imzalanan Ana sözleşme ile kurulmaktadır. Kanunun 7. maddesine göre, kooperatiflere, gerçek ve tüzel kişiler (ticaret şirketleri, dernekler, vakıflar, belediyeler, kooperatifler vb.) ortak olabilmektedir (Kooperatifler Kanunu, Madde 8 ve 9). Ortaklık şartlarında, 18 yaşını tamamlamış olmak, medeni hakları kullanabilme yeterliliğine sahip olmak gibi hususlar

⁵ Erişim: <https://www.aile.tr/media/156685/stratejik-plan-2024.pdf>

yer almaktadır. Kooperatife ortak olmak isteyen kimseler, bu isteğini belirten bir yazı ile yönetim kuruluna başvurarak, payına düşen gerekli sermayeyi taahhüt ederek, dörtte birini peşin ödemek ve Ana sözleşmede belirtilen diğer şartları da taşımak suretiyle kooperatif kurabilirler (KEİG, 2018). Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi’ni temin etmeleri ve gerekli evraklar ile masrafları karşılamaları gerekmektedir (KEİG, 2018). Bu bağlamda, kadın girişimi üretim ve işletme kooperatiflerinin kuruluş sürecine ilişkin temel unsurlar, Tablo 1’de detaylı bir şekilde sunulmaktadır.

Tablo 1. Kadın Kooperatiflerinin Kuruluş Aşamasında Yapılması Gerekenler

Kadın Kooperatifinin Kurulması İçin Gerekli Evraklar	Kadın Kooperatifi Kuruluşunda Yapılması Gereken İşlemler/Giderler
Kuruluş bilgi formu	Kooperatif tüzüğü’nün onaylaması için noter harcı
Kooperatif ana sözleşmesi	İmza beyannamesi ve imza sirküleri için noter harcı
Kooperatif tüzüğü	Defter onay için noter harcı
Adli sicil belgesi	Ticaret Sicil Gazetesi’ne ilan harcı
Yazılı taahhütname	Ticaret Odasına kayıt harcı
Banka dekontu	Ticaret Odası – Ticaret Sicil Gazetesi masrafı

(Kaynak: Kazaoglu, 2023:21).

Türkiye’de kadınları kooperatifleşmeye yönlendiren motivasyon unsuru, cinsiyet rolleri ekseninde değersiz kılınan kadın emeğinin ev dışına çıkararak tanınması ve bu emeğin ekonomik bir gelir kaynağına dönüşebileceği fikrinin kooperatifler aracılığıyla yerleşmesidir (Al Soysal, 2020: 223). Bir diğer ifadeyle, kooperatifte çalışan kadınların ev içinde yaptıkları, temizlik, gıda üretimi, çocuk bakımı ve tarım eksenli işleri kooperatif bünyesinde bulunarak, maddi gelir elde edebilecekleri düşüncesidir. Bu çerçevede, kooperatifler kadınlara, kolektif güven ve dayanışma ortamı içinde olmalarına zemin hazırlamaktadır. Üretimini yaptıkları ürünleri aracısız bir şekilde pazara ve tüketiciye

sunması, elde edilen gelirin kolektif bir biçimde paylaşılması gibi unsurlar kadınları kooperatiflere yönlendirmektedir.).

Duguid, Durutaş ve Wodzicki (2015) tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu” adlı araştırmada, 101 kadın kooperatifinin incelenmesi sonucunda, kadın kooperatiflerinin kurulma nedenleri şu şekilde ifade edilmiştir. Kadın kooperatifleri, kadınlara iş imkânı sağlayarak sosyal açıdan güçlendirmeyi, kadınların karşılaştığı sorunlara kolektif çözümler üretmeyi, çocuklar için okul (kreş) ve bakım hizmetleri sunmayı, toplum yararına hizmet etmeyi ve bu doğrultuda toplum için ürün üretmeyi amaçlamaktadır (Duguid vd.,2015: 62).

Kooperatiflerde, kadınlar ortaklarıyla birlikte çalışma koşullarını ve saatlerini kendi ihtiyaç ve tercihlerine göre düzenleme imkânına sahiptirler. Ayrıca, kooperatifler kadınlara sağlık sigortası-emeklilik gibi geleceği koruma altına alabilecek sosyal güvence sağlamaktadır ve bu olanaklar, kadınların kooperatiflere yönelmesinde önemli bir etken teşkil etmektedir (Değirmenci, 2023b: 220).

Ülkemizde kadın kooperatiflerinin sayısı son yirmi yılda belirgin bir şekilde artış göstermiştir. Özellikle son beş yıl içinde, zaman zaman değişkenlik gösterse de kadın kooperatiflerinin sayısında gözle görülür bir yükselme yaşanmıştır. Bu artışın başlıca sebebi, kadınların kooperatifleşme yoluyla örgütlenmelerine yönelik sivil toplum kuruluşları (STK), yerel yönetimler, kamu kurumları ve uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan desteklerdir (Adar Şahankaya, vd., 2023: 1173-1174).

2019-2024 yılları arasında Türkiye’deki Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatiflerinin sayısal verileri yer almaktadır. Tablo 2 de yer alan verilere göre, bu kooperatiflerin sayısında bazı yıllarda artışlar, bazılarında ise düşüşler gözlemlenmektedir. Bu değişim, kadın kooperatiflerinin hem kadın girişimciliği hem de yerel ekonomik kalkınmaya sağladığı katkıları gösteren önemli bir göstergedir (Ticaret Bakanlığı, 2024).

Tablo 2. (2019-2024) Kurulan Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri

Yıl	Kooperatif Türü	Sayı
2019	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	92

2020	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	253
2021	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	328
2022	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	227
2023	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	183
2024	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	201

(Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2024).

2019-2024 yılları arasında, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatiflerinin sayısında belirgin dalgalanmalar gözlemlenmiştir. 2019 yılından 2020 yılına kadar, kadın girişimi üretim ve işletme kooperatiflerinin sayısında büyük bir artış yaşanmıştır; 92’den 253’e çıkmıştır. Bu artış, kadın girişimciliği ve kooperatifleşmenin teşvik edilmesinin, kadınların ekonomik hayatta daha fazla yer almasına yönelik bir ilgi ve talep oluşturduğunu göstermektedir. 2021 yılında ise bu sayı 328’e çıkarak en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak, 2022 yılında kooperatif sayısında önemli bir azalma yaşanmış ve 227’ye düşmüştür. 2023 yılı itibarıyla bu azalma devam etmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2024). Bu verilere bakıldığında, kadın kooperatiflerinin sayısında yaşanan iniş çıkışların, ekonomik, sosyal ve politik faktörler gibi çeşitli dışsal etkenlere bağlı olabileceği düşünülmektedir. Kooperatiflerin sayısındaki artışın, özellikle kadın girişimciliğini destekleyen politikaların etkisiyle 2020 ve 2021 yıllarında hızlandığı, ancak takip eden yıllarda ekonomik zorluklar veya yerel desteklerin azalması gibi faktörlerle birlikte bir düşüş yaşandığı söylenebilir. 2024 yılındaki artış ise, kadın kooperatiflerine yönelik yeni teşvik ve destek programlarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ticaret Bakanlığı’nın 31 Aralık 2024 resmi verilerine göre, Türkiye’de toplamda 1203 kadın girişim ve üretim kooperatifi faaliyet göstermektedir. Ayrıca, 9 adet kooperatif birliği de mevcuttur. Kadın kooperatiflerinin en yoğun olduğu iller arasında Ankara (58), İzmir (52), Hatay (51), İstanbul (45) ve Antalya (41) yer alırken, en düşük

sayıya sahip iller ise Ardahan (2), Ağrı (4), Mardin (3) olarak sıralanmaktadır.⁶ Ticaret Bakanlığı'nın 2025 yılı şubat ayına ilişkin güncel verilerine göre, toplamda 52 yeni kooperatif kurulmuştur. Bu dönemde kurulan kooperatif türleri arasında en yüksek sayıya ulaşan kooperatif türü, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi olmuştur (Ticaret Bakanlığı, 2025).

2.2.1. Kadınları Kooperatif Örgütlenmelerine Yönelten Faktörler

Kadınları kooperatifler gibi dayanışma temelli örgütlenmelere yönlendiren temel faktörler arasında yoksulluk, kayıt dışı istihdam, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak kadının hane içi emeğinin görünmezliği ve bu durumun yarattığı cinsiyet temelli eşitsizlikler yer almaktadır. Söz konusu yapısal sorunlar, kadınların kolektif bir dayanışma zemini olarak kooperatif çatısı altında bir araya gelmelerine zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın izleyen bölümünde kadın yoksulluğu kavramı, kadının işgücü piyasasındaki konumu ve kayıt dışı istihdam olgusu detaylı biçimde ele alınacaktır.

2.2.1.1. Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu

Yoksulluk, belirgin bir tanıma sahip olmamakla birlikte, genellikle açlık, sefalet ve fakirlik gibi olgularla ilişkilendirilmektedir. Yoksulluğun temel özelliği, bireylerin temel yaşam ihtiyaçlarını karşılayamaması durumu olarak tanımlanabilir (Serinkli, 2016: 598). Bu olgu, tarihsel süreç içerisinde süreklilik arz etmiş ve farklı sosyo-ekonomik yapılar çerçevesinde farklı biçimler almıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda neoliberal ekonomi politikalarının etkin bir biçimde uygulanmaya başlanması ve kapitalist temelli küreselleşme sürecinin hızlanması, yoksulluğun derinleşmesine yol açmıştır (Kaymak, 2011: 1-5).

Yoksulluk kavramı, ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel yapıları ile bulundukları coğrafyanın koşullarına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Yoksulluk, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre çeşitli biçimlerde ortaya çıkmakta ve günümüzde evrensel bir kavram olarak geniş bir tartışma alanına sahip olmaktadır (Gerçil, 2015: 160).

⁶ Bu veriler, 25.03.2025 tarihinde bilgi edinme hakkımı kullanarak, CİMER (Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi) yaptığım başvurunun değerlendirilmesinin ardından, Ticaret bakanlığı tarafından 11.04.2025 tarihinde tarafıma iletilmiştir. İlgili belgede verilerin 31.12.2024 tarihi esas alınarak, gönderildiği belirtilmektedir.

Yoksulluk, dünya genelinde yalnızca kadınları ilgilendiren bir sorun olmamakla birlikte, kadınların toplumsal alandaki mevcut konumları ve toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü nedeniyle yoksulluk ile kadınlık arasında doğrudan bir ilişki kurulmuştur. Bu durum, literatürde *yoksulluğun kadınlaşması* kavramı ile ifade edilmektedir. Kavram ilk olarak Diane Pearce tarafından 1978 yılında yazılan “*The Feminization of Poverty: Women, Work, and Welfare*” başlıklı çalışmasıyla ortaya atılmış ve yoksulluk olgusunun toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde ele alınmasına öncülük etmiştir. 1995 yılında düzenlenen 4. Dünya Kadın Konferansı (Pekin Konferansı)’nın Eylem Planı’nda bu kavrama yer verilmesiyle birlikte, kavram uluslararası literatürde daha da yaygınlaşmıştır (Altay ve Aslanpay, 2016: 6).

Kadın yoksulluğunun temel sebepleri incelendiğinde, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, hane içindeki eşitsizlikler, eğitim seviyesindeki farklar ve işgücü piyasasındaki kadınların konumu öne çıkmaktadır (Topalhan ve Yeşilkaya, 2017: 58). Bu bağlamda, yoksulluk kavramı yalnızca maddi boyutuyla sınırlı kalmayıp, çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik unsurlarla da iç içe geçmiş bir olgu olarak değerlendirilebilmektedir. İnsan sermayesi teorisyenleri, kadınların ailedeki konumları nedeniyle erkeklerden daha az insan sermayesine sahip olduklarını savunmaktadır. Kadınların hane içinde üstlendikleri cinsiyet rollerinden dolayı işgücüne katılımları, deneyim ve nitelik kazanmalarının önüne geçerek, kadın yoksulluğunun oluşumuna zemin hazırlamaktadır (Walby, 1990: 29).

Yoksulluk, kadınların hane içinde üstlendikleri roller (örneğin; çocuk bakımı, eşlik, yaşlı bakım vb.) ile erkekler arasında yapılan cinsiyete dayalı iş bölümü göz önüne alındığında, kadın emeği genellikle görünmez bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, yoksulluk, kadınların hayatlarını etkileyen temel faktörlerden biri haline gelmektedir (Dedeoğlu, 2019: 150). Kadın yoksulluğunu tetikleyen ve bu durumu pekiştiren başlıca faktörler şu şekilde sıralanabilir: kadının hane içindeki aile bireylerine bakım yükümlülüğü; adaletsiz ekonomik koşullar (örneğin, miras, mülk edinme ve tapu işlemleri gibi), kadının kendi ihtiyaçlarını hane içindeki diğer bireylerin ihtiyaçları uğruna feda etmesi; toplumda sosyal dışlanma korkusu nedeniyle faal bir toplumsal yaşamda yer alamama ve sosyal ve siyasal etkinliklerden kaçınma; hükümet politikalarının kadınların gereksinimlerini tam anlamada ve kapsamada yetersiz kalması; kadınların siyasi arenada

ve karar alma mercilerinde yeterince temsil edilmemesi gibi etkenlerdir (Tokgöz Güneş ve Binboğa, 2021:1591-1592).

Yoksulluk durumunun kadınlar üzerinde daha belirgin bir şekilde yoğunlaşmasını tetikleyen önemli faktörlerden bir diğeri de eğitime erişimdir. Eğitim, tüm bireylerin temel haklarından biri olmakla birlikte, kadınlar cinsiyet eşitsizliği ekseninde bu hakka tam anlamıyla erişmekte çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bu engeller, kadınların eğitim fırsatlarına ulaşmalarını zorlaştırarak, yoksulluk döngüsünün pekişmesine ve toplumsal eşitsizliğin derinleşmesine neden olmaktadır. Ayrıca, kadınlar, çalışma hayatında da cinsiyete dayalı eşitsizliklere maruz kalmakta ve bu durum, onların ekonomik bağımsızlıklarını kazanma süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Genç vd., 2023:195-196).

Eğitim seviyesinin düşük olması nedeniyle kadınlar işgücüne katılım safhasında yeterli bilgi birikimine ya da uzmanlığa sahip olamamaktadırlar. Dünya genelinde kadınlara, çeşitli alanlarda istihdam sağlanıyor olsa da bunlar 5Cs olarak tanımlanan the caring (bakım), catering (yiyecek-içecek hizmeti), cashiering (kasiyer), clerical (sekreterlik) ve cleaning (temizlik) gibi düşük ücretli, tam zamanlı olmayan ve güvencesiz olan işlerdir (Güneş ve Binboğa, 2021: 1593-1595).

Bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile istihdam edilen birey sayısı arasındaki doğrudan ilişki dikkate alındığında, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kapsamlı sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi ve yoksullukla mücadele edebilmek için kadın istihdamının artırılması gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır (Demirci Aksoy ve Günay, 2018: 83). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan “Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistiklerine” göre, 2024 yılında yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olan bireylerin oranı, toplam nüfusun %29,3’ü olarak belirlenmiştir. Bu oranın kadınlarda %31,5, erkeklerde ise %27,1 olduğu gözlemlenmiştir. Aynı dönemde, 18-64 yaş grubu için yapılan analizde, kadınların yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında bulunma oranı %29,5, erkeklerin oranı ise %23,1 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2024). Bu veriler, kadınların eğitim eksiklikleri ve işgücüne katılımındaki engellerin, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile olan ilişkisini daha da görünür kılmaktadır. Bu istatistikler ekseninde, Türkiye’de yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olanların oranı toplam nüfus için %29,3 olarak belirlenmiştir. Ancak bu oran, kadınlarda %31,5’e çıkarken

erkeklerde %27,1'de kalmaktadır. Bu durum, kadınların yoksulluk ve sosyal dışlanma riskine erkeklere kıyasla daha fazla maruz kaldığını göstermektedir. Özellikle 18-64 yaş grubu dikkate alındığında, kadınların %29,5'i yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındayken, erkeklerde bu oran %23,1 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler, kadınların genç yaşlardan itibaren daha yüksek bir riskle karşı karşıya olduklarını ortaya koymaktadır (TÜİK, 2024).

Kadınların yoksulluk ve sosyal dışlanma riskine daha fazla maruz kalmasının başlıca sebepleri arasında, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, işgücü piyasasında karşılaşılan zorluklar, gelir eşitsizliği, güvencesiz çalışma koşulları ve aile içindeki bakım sorumlulukları yer almaktadır. Kadınların çoğu zaman ev içindeki bakım ve çocuk bakımı gibi görevleri üstlenmesi, işgücüne katılımı daha fazla engelle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, kadınların genellikle erkeklerden daha düşük ücretlerle çalışmaları ve iş güvencesizliğinin de bu riskleri arttıran faktörler arasında olduğu söylenebilir (Karakuş, 2022a: 3-5).

Yoksulluğun azaltılması için yerel, bölgesel ve küresel düzeyde sosyal yardım programları, mikro finans, istihdam projeleri, eğitim ve sosyal güvenlik sistemleri gibi çeşitli çözümler uygulanmaktadır (World Bank, 2001; UNDP, 2014). Bu alternatiflerden biri de kooperatiflerdir (Turan, 2001: 76). Kooperatifler, gelir eşitsizliğini azaltma, yerel istihdamı artırma ve üyelerine daha adil bir gelir dağılımı sağlama gibi katkılarıyla yoksullukla mücadelede etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir (ILO, 2002). Kooperatif örgütlenmeleri sosyal ve dayanışma ekonomileri içinde yer almakla birlikte, yoksulluk ve sosyal dışlanma açısından kırılgan bir grup olan kadınlar için önemli bir örgütlenme modeli olarak, kadınların ekonomik güçlenmesini desteklemek, sosyal sermayelerini artırmak ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı kolektif dayanışma mekanizmaları geliştirmek açısından kritik bir rol oynamaktadır (Bülbüller, 2022: 2-3).

Kadınların yoksulluk ve sosyal dışlanma riski ile mücadele edebilmesi için, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının güçlendirilmesi ve bu politikaların kadınların ekonomik, sosyal ve eğitim alanlarındaki fırsatlarını iyileştirmeye yönelik stratejilerle desteklenmesi gerekmektedir. Özellikle kadın yoksulluğu ile mücadele ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesi bağlamında, kadınların kooperatif türü örgütlenmelere katılımlarının teşvik edilmesi ve bu süreçlerin etkin bir biçimde desteklenmesi, toplumsal

cinsiyet temelli gelir eşitsizliklerin giderilmesinde önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

2.2.1.2. İşgücünde Kadının Yeri ve Kayıt Dışı İstihdam

18.yüzyılda İngiltere’de gerçekleşen Sanayi Devrimi, buharlı makinelerin icadıyla birlikte işgücüne olan talebi artırmış ve özellikle kadınların işgücü piyasasında yer almasını sağlamıştır. Sanayi devriminden önce evde dokuma, onarım gibi geleneksel ve atölye tipi (manifaktür üretim) işlerde çalışan kadınlar, fabrika üretimine geçişle birlikte ücretli işgücüne katılmaya başlamışlardır (Touraine, 2000: 249). Bu dönüşümün ardından, I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle birlikte erkeklerin büyük ölçüde silah altına alınması, kadın emeğinin önemini daha da artırmıştır. Savaş koşulları, özellikle kentli kadınların devlet dairelerinde çalışmasına, daha alt sosyo ekonomik sınıftan kadınların ise dokuma fabrikaları ve tekstil sektöründe istihdam edilmesine yol açmıştır. Böylece savaş dönemi, kadınların işgücü piyasasındaki yerinin pekişmesine katkıda bulunmuştur (Ecevit Y., 2019: 32-32). Ancak, bu gelişmeler her ne kadar kadınların formel biçimde istihdam edilmesi şeklinde değerlendirilse de günümüzdeki anlamıyla düzenli ve kalıcı bir işgücüne katılımdan söz etmek mümkün değildir. Savaşın sona ermesiyle birlikte, erkeklerin işgücüne geri dönmesi sonucu kadınların önemli bir kısmı işlerinden çıkarılmış ve istihdam süreçleri büyük ölçüde kesintiye uğramıştır (Ecevit Y., 2019: 33). Bu durum, kadın emeğinin dönemin ihtiyaçlarına göre geçici olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Kapitalist üretim ilişkileri içinde cinsiyetçilik, yalnızca toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren bir ideoloji olmanın ötesinde, kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesinde de önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Egemen sınıf, üretim araçlarına sahip olarak kadın emeğini daha düşük ücretlerle sömürmekte ve büyük karlar elde etmektedir (Naiman, 1988: 13). Üretim, emek ve işgücü ilişkilerini derinlemesine inceleyen Marx ve Engels, sanayinin modernleşmesiyle birlikte erkek emeğinin yerini kadın ve çocuk emeğinin alacağını öngörmüşlerdir (Marx ve Engels, 2020: 58).

Engels, kadınların üretim sürecine dâhil olmalarının ardından doğum yaptıktan kısa bir süre sonra işlerine geri dönmelerinin, bebek ölümlerinin artmasına sebep olduğunu ve emzirme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli zamanı bulamamaların, kadınların işgücü ve ailevi sorumluluklar arasında çift yük taşımalarını daha da

güçlendirdiğini ifade etmiştir. Bu zorluklara rağmen, kadınların işlerine devam etmelerinin temel nedeninin, işlerini ve gelirlerini kaybetme korkusu olduğunu belirtmiştir (Marx vd., 1979: 40). Bu çerçevede cinsiyetçilik, toplumda eşitsizliklerin derinleşmesine ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarının engellenmesine yol açmaktadır.

Kadınların işgücüne katılması, hane içindeki geleneksel rollerin dönüşümüne neden olmamış; aksine, bu rollerin devam etmesine ve kadınların *çift mesai* yüküyle karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır. Ancak bu süreç, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinde bazı değişimlerin de önünü açmıştır. Özellikle *yeni kadın* ve *yeni erkek* kimliklerinin ortaya çıkışı, kadınların işgücüne dahil olmalarıyla, kamusal alanda ve siyasette daha görünür hale gelmeleriyle bağlantılıdır. Bu durum, kadınların ekonomik ve politik alanda daha bilinçli hale gelmelerine ve erkek egemen yapının sorgulanmasına zemin hazırlamıştır (Genç Yönetici ve İş İnsanları Derneği, 2024:5).

Kadınların yoğunlaştığı istihdam alanları genellikle düşük ücretli, güvencesiz ve esnek çalışma biçimleriyle tanımlanmaktadır. ILO, dünya genelinde kadınların çalıştığı her beş işten dördünün kayıt dışı olduğunu; erkeklerde ise bu oranın her üç işten ikisi düzeyinde kaldığını belirtmektedir (WEF, 2023: 36). Bu veriler, kadınların istihdamda karşılaştıkları yapısal eşitsizlikleri ve emek piyasasındaki kırılgan konumlarını açıkça ortaya koymaktadır.

Kayıt dışı istihdamla mücadele ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin azaltılması bağlamında dikkat çeken kurumlardan biri olan SEWA, kendi hesabına çalışan kadınlara yönelik geliştirilen en önemli örgütlü hareketlerden biri olarak değerlendirilmektedir. 1972 yılında Hindistan’da bir sendika olarak resmiyet kazanan SEWA, taban örgütlenmesine dayalı yapısıyla, yalnızca kadın emeğinin görünür kılınmasını değil; aynı zamanda kayıt dışı istihdam, yoksulluk ve cinsiyet temelli eşitsizlikler gibi yapısal sorunların da çözümüne yönelik kapsamlı bir mücadele yürütmektedir (Aykaç Yanardağ, 2018a: 193-196). Bu yönüyle SEWA, sosyal adaleti ve ekonomik kapsayıcılığı temel alan özgün bir model olarak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadın emeğinin güçlendirilmesi açısından örnek bir yapı sunmaktadır.

Kayıt dışı istihdam ile yoksulluk arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Kayıt dışı çalışma süresinin artması, yoksulluk oranlarını yükseltmekte; artan yoksulluk ise

özellikle kadınların kayıt dışı işlerde çalışmayı kabul etme eğilimini artırmaktadır. Bu durum, yoksulluğun ve kayıt dışı istihdamın birbirini besleyen bir döngü oluşturduğunu göstermektedir (Topalhan ve Yeşilkaya, 2017: 67). Türkiye özelinde bakıldığında, kadınlar çoğunlukla esnek, yarı zamanlı, düşük ücretlere tabi tutularak sosyal güvenceleri olmayan işlerde istihdam edilmektedir. Buna karşılık, düzenli, tam zamanlı ve güvenceli işler ağırlıklı olarak erkekler tarafından doldurulmaktadır. Kadınların elde ettikleri düşük ücretler çoğu zaman *ek gelir* olarak nitelendirilmekte, bu da işverenin kadın ve erkek arasındaki ücret farkını *doğal* kabul etmesine neden olmaktadır (Korkmaz ve Korkut, 2012: 56).

Kadın emeğinin genellikle görünmez ve değersiz kılınması, düşük ücretli ve esnek üretim biçimlerinin temelini oluşturmuştur. Kadınlar, toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında *doğal* olarak tanımlanan işlerde çalışmakta ve bu durum, kadınların düşük ücretli işlerde varlık göstermelerine neden olmakta, aynı zamanda bu tür işlerin kadınlar için bir *avantaj* olarak sunulmasına yol açmaktadır (Kurşuncu ve Yılmaz, 2020: 148). Kadınlara yönelik bu ayrımcı tutumlar, toplumsal yaşamın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Çalışma yaşamında kadınlar, cinsiyetlerinden dolayı haksızlık, taciz ve mobbing gibi çeşitli olumsuzluklarla karşılaşabilmektedir. Bu tür baskılar, kadınların günlük yaşam faaliyetlerine katılımını ve özgür bir şekilde hareket etmelerini engellemektedir, bu da kadınların toplumsal hayatta tam anlamıyla varlık göstermelerinin önünde bir engel oluşturmaktadır (Adaçayı, 2017a: 2).

Gelir eşitsizliğindeki farkların kademeli olarak azalmasına karşın, kadınlar hâlâ hane içi işlerin ve çocuk bakımının başlıca sorumlusu olarak görülmektedir. Bu da kadınların ücretli işgücündeki konumlarını belirleyici bir faktör olarak öne çıkmakta ve onları ev eksenli ya da tarım gibi düşük ücretli işlere yönlendirmektedir (Lorber'dan aktaran, Karakuş, 2022b: 4). Kadın emeği, ev eksenli fason imalat, ev ve bakım hizmetleri ile tarım sektöründe yoğunlaşmaktadır. Kadınlar, bu sektörlerde kendi aralarında dayanışma ağları kurarak, birbirlerine ekonomik destek sağlamaktadırlar (Gönüllü Atakan ve Çoban, 2022: 12).

Türkiye'de kadınların işgücü fırsatlarına erişimi, bölgesel farklılıklar göstermektedir. En yüksek kadın istihdam oranı, %38,9 ile TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) bölgesinde gözlemlenirken, en düşük oran %19,8 ile TRC3 (Mardin, Batman,

Şırnak, Siirt) bölgesinde gerçekleşmiştir (TÜİK,2024). Bu veriler, bölgesel ekonomik ve sosyal faktörlerin kadınların işgücüne katılımını önemli ölçüde etkileyen unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm bu tarihsel ve yapısal eşitsizlikler bağlamında, kadınların işgücüne katılımı hem ekonomik hem de toplumsal cinsiyet temelli engellerle şekillenmektedir. Kadın emeğinin büyük ölçüde kayıt dışı, güvencesiz ve düşük ücretli alanlarda yoğunlaşması; kadınların bireysel olarak bu eşitsizliklerle başa çıkma zorlaştırmaktadır. Bu noktada, kadınlar arasında dayanışma temelli alternatif ekonomik modellerin geliştirilmesi, bir zorunluluk haline gelmektedir. İşte bu bağlamda kadın kooperatifleri, kadınların hem ekonomik güçlenmesini hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı kolektif mücadele kapasitesini artıran önemli yapılar olarak öne çıkmaktadır. Kadın kooperatifleri, kadın emeğini görünür kılmakta; kayıt dışı istihdam ve yoksulluk gibi sorunlara karşı dayanışma eksenli çözümler üretmekte; aynı zamanda kadınların karar alma mekanizmalarına katılımlarını teşvik ederek kamusal alanda daha etkin bireyler haline gelmelerini sağlamaktadır.

2.3. Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi

Güçlendirme kavramı, 1960’larda Afro-Amerikalıların demokratik haklarını elde etmek amacıyla başlattığı Amerikan sivil haklar hareketi sürecinde ortaya çıkmıştır. 1970’lerden itibaren ise bu kavram, kadın hakları hareketine entegre edilerek uygulanmaya başlanmıştır. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların güçlendirilmesi, kadınların hem kamusal alanda hem de özel yaşamlarında karar alma süreçlerine katılma ve seçim yapma yetilerini artırmayı ifade etmektedir (Stromquist’tan aktaran, Karakuş, 2022b: 250). Bu bağlamda, kadınların güçlendirilmesi genellikle cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların karar alma aşamaları ve süreçlerine katılımının artırılması amacıyla ele alınmaktadır Bunun yanı sıra, güçlendirme kavramı yalnızca kadınları karar verme ve seçim yapma alanlarında sınırlı tutmakla kalmaz; aynı zamanda kişisel ve toplum kurumlarıyla ilgili ilişkiler bağlamında kolektif süreçlere de odaklanmaktadır. Aynı zamanda güçlendirme kavramı, yapısal ve maddi değişimlerin sağlanmasını da kapsayan bir süreçtir (Karakuş, 2022b: 250).

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınlar için özellikle yoksulluk bağlamında büyük bir dezavantaj yaratmaktadır. Kabeer’e göre, yoksulluk ve güçsüzlük birbirine paralel ilerleyen olgulardır (Kabeer, 2005a: 149). Çünkü temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireyler, başkalarına bağımlı hâle gelerek seçim yapma kapasitelerini yitirirler. Bu

bağlamda güçlenme, bireylerin stratejik yaşam seçimleri yapabilme yetilerinin artırılmasıyla mümkündür. Güçlenme süreci; kaynaklara erişim, karar alma yetisi ve elde edilen kazanımlar olmak üzere üç temel boyutta şekillenir. Bu boyutlar arasındaki etkileşim, özellikle dezavantajlı grupların yaşamlarında yapısal dönüşüm yaratma potansiyeli taşımaktadır (Kabeer, 2008b: 20). Bu noktada, kadınların kamusal alandaki konumlarının yeniden düzenlenmesi ve kadınların patriarkal yapılar içinde ekonomik ve sosyal alanlarda varlıklarını sürdürebilmeleri için güçlendirici örgütlenme biçimleri önem kazanmaktadır. Bu tür örgütlenmelerin en dikkat çekici örneklerinden biri ise, kadınların toplumsal ve ekonomik güçlenmelerine katkı sağlayan kooperatiflerdir.

Kooperatifler, kadınların güçlenmesi için kolektif dayanışma, eşitlik ve katılım gibi temel ilkelere dayanan etkili bir model sunmaktadır (Demirci Aksoy ve Günay, 2018: 77-79). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından da belirtildiği üzere, kooperatifler, yoksulluğun azaltılması ve sosyal bütünleşmeye katkıda bulunma noktasında önemli bir kalkınma aracı olarak öne çıkmaktadır (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012:26).

Kooperatifler, dayanışma ekonomilerinin bir parçası olarak, kadınların karşılaştıkları ekonomik bağımlılık, sosyal dışlanma, yoksulluk ve cinsiyet temelli eşitsizlik gibi yapısal engelleri aşmalarına yönelik önemli fırsatlar sunmaktadır. Kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanabilmeleri, sosyal ve ekonomik açıdan güçlenmeleri, kooperatiflerin sunduğu ortaklık ve dayanışma olanaklarıyla mümkün hale gelmektedir. Bu süreç, kooperatiflerin, kadınlara sadece gelir elde etme fırsatları tanımakla kalmayıp, aynı zamanda onların toplumsal yaşamda daha güçlü bir konum elde etmelerine de katkı sağladığını göstermektedir (Yaman, 2020:25-30).

Kadınlar, kooperatifleşme süreçlerinde toplumsal cinsiyet rolleri, zaman kısıtı, eğitim ve finansal kaynaklara erişim eksikliği, mülkiyet hakkı sınırlamaları, karar alma mekanizmalarından dışlanma ve toplumsal baskılar gibi çeşitli handikaplarla karşılaşabilmektedir. Bu engeller, kadınların kooperatiflere sadece katılımını değil, aynı zamanda etkin katılımını da zorlaştırmaktadır. Kooperatifler, sahip olduğu temel ilkeler doğrultusunda, kadınların kendilerini ifade etmelerine olanak tanımakla kalmaz, aynı zamanda kooperatifler aracılığıyla kazandıkları sosyal, ekonomik ve psikolojik deneyim ile becerilerini gündelik yaşamlarına entegre etmelerine imkân sağlar. Bu bağlamda,

kooperatifler, kadınların güçlenmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır (Duguid vd., 2015: 86).

Kooperatifler, toplumsal fayda sağlamak, istihdam yaratmak veya üretim yapmak gibi çeşitli amaçlarla kurulmuş olabilir; her durumda, kooperatifler, kadınlara etkileşimde bulunma, fırsatlara erişim sağlama ve dayanışma temelinde ilerleme imkânı sunmaktadır (Demirci Aksoy ve Günay, 2018: 87). Kooperatifler, kadınların zaruri ihtiyaç ve gereksinimlerini dile getirmelerinde ve bu ihtiyaçları kolektif biçimde çözüm üretmeleri, kamusal alanda söz sahibi olmaları safhasında önemli bir yere sahip olan yerel örgütlenme modelleri olarak kabul edilmektedirler (Boz ve İrmış, 2023: 2112).

Tablo 3, kadınların kooperatifler aracılığıyla sosyal ve mali güçlenmelerine yönelik sağlanan katkıları çeşitli başlıklar altında sunmaktadır.

Tablo 3. Kadınların Ekonomik ve Sosyal Güçlenmesinde Kooperatiflerin Rolü

Mali Güçlenme	Çalışma Koşullarında İyileşme	Sosyal Güçlenme
Ücretli işe eşit bir biçimde erişim sağlama	Adaletli ve yeterli gelir / eşit değerde olan işe eşit ücret	Teknik beceri ve yöntem biçimlerinde eğitimi alma fırsatı olanakları
Kooperatif ortakları aracılığıyla kayıtlı sektöre geçiş fırsatları	Güvenli çalışma koşullarında insana değer veren işler	Sosyal hizmet, bakım ve sağlık vb. hizmet ve mallara uygun fiyatlı ulaşım ve satın alınabilir olması
İşletme sermayesine, finansman ve pazar yerlerine erişim	Müşterek pazarlık gücü	Artan özsaygı ve güven
Ekonomik faaliyetler için bilgi edinme ve beceri kazanma fırsatları	İşyerinde katılımcı demokrasinin artış göstermesi	
Kırsal alanda ekonomik kalkınma		

(Kaynak: COPAC, 2024).

Tablo 3'te kooperatiflerin kadınların ekonomik, sosyal ve çalışma koşullarındaki güçlenmelerini farklı alanlarda nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Kadınların kooperatiflerde yer alması, yalnızca mali güçlenmelerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda çalışma koşullarında iyileşme ve sosyal güçlenmeye de katkı sağlamaktadır. Kooperatiflerin sunduğu fırsatlar, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmalarına, işyerindeki haklarının savunulmasına ve toplumsal ilişkilerinde güçlenmelerine olanak tanımaktadır.

Kadın kooperatifleri, kadınlara mali ve sosyal durumlarının iyileştirilmesine ilişkin birçok fayda sağlamakla birlikte son yıllarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin

yeniden üretilmesine neden olan yapılanmalar olarak da tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Bu ekseninde Yaman (2020:b17-18). Çalışmasında bazı kadın kooperatiflerinin, kadın emeğini görünür kılmak yerine ev içi rollerin uzantısı olarak konumlandırarak toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirdiğini belirtmektedir. Bu durum, kooperatiflerin kadınların ekonomik özgürleşmesini desteklemekten ziyade, mevcut eşitsiz ilişkileri yeniden üreten bir zemin hâline gelme riskini taşıdığını ifade etmektedir. Bu ekseninde çalışma kooperatiflerinin kadınları ekonomik ve sosyal açıdan güçlendirici yönü kabul edilmekle birlikte, kooperatiflere eleştirel bir ekseninde bakmaya yönelik alan açan çalışmaları dikkate alarak, kadın kooperatiflerinin devlet politikaları ve yasal düzenlemeler çerçevesinde faaliyet ve üretim alanlarının sınırlı tutulduğunu; kooperatiflerde çalışan kadınların da bu durumu sorgulamadan içselleştirerek var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretimine neden olduklarını göstermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda üçüncü bölümde, Burdur ilinde faaliyet gösteren 9 kadın kooperatifinde çalışan kadınlarla gerçekleştirilen saha araştırmasına ilişkin bulgular tartışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN KOOPERATİFLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN YENİDEN ÜRETİMİ EKSENİNDE İNCELENMESİ

3.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeklerin aile içindeki konumlarını, toplumsal yaşamda üstlendikleri görevleri ve ekonomik kaynaklara erişim biçimlerini doğrudan etkileyen yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rollerin yarattığı farklılaşmalar, özellikle kadınların yoksulluk deneyimlerinin anlaşılmasında temel belirleyicilerden biri hâline gelmiştir. Kadın yoksulluğu, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta; toplumsal normlar, değerler ve kurumsal pratikler aracılığıyla yeniden üretilmektedir (Demirci Aksoy ve Günay, 2018: 77). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dönüştürme potansiyeli taşıyan alternatif yapıların başında kooperatifler gelmektedir. Kooperatifler, kadınların görünmeyen emeklerini görünür kılma, ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarını artırma, kolektif dayanışma pratiklerini örgütlenme ve güçlenmelerini sağlama gibi işlevler üstlenmektedir. Bu yapılar, yalnızca çağdaş toplumlara özgü oluşumlar değil; sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan kitlesel ekonomik dönüşümlerle birlikte şekillenen kolektif örgütlenme biçimleri olarak tarihsel bir arka plana sahiptir (Aykaç Yanardağ, 2018a: 90).

Günümüzde hem kırsal hem de kentte farklı toplumsal ihtiyaçlara yanıt veren kooperatifler, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal ve kültürel bir direnişin ve dayanışmanın simgesi hâline gelmiştir. Farklı alanlarda mücadele eden toplumsal gruplar aracılığıyla, kooperatifler barınma, sağlık, gıda, eğitim, doğal kaynaklara erişim ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi gündelik yaşamın birçok alanında müşterek pratikler üretmektedir (Değirmenci, 2018a: 77–78). Bu yönüyle kooperatifler, yalnızca ekonomik çıkar temelli bir birliktelik değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm arayışlarının bir mekânı olarak değerlendirilebilir.

Kadın kooperatifleri, son yıllarda Türkiye’de hızla yaygınlaşan ve toplumsal cinsiyet temelli araştırmaların ilgi odağı hâline gelen önemli yapılardan biri olarak öne çıkmaktadır. Kadınların ekonomik ve toplumsal yaşama katılımını destekleme amacı taşıyan bu örgütlenme biçimleri, aynı zamanda dayanışma ekonomilerinin

güçlendirilmesinde kritik bir rol üstlenmektedir. Bu ilgi artışı hem sahadaki pratiklerin çeşitlenmesi hem de akademik literatürde konunun daha görünür hâle gelmesiyle paralel biçimde gelişmektedir. Bu çalışma, kadın kooperatiflerine farklı bir perspektiften bakarak kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesine katkı sunan yapılar olduğunu kabul etmekle birlikte, faaliyet alanları nedeniyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretildiği alanlar olup olmadığını sorgulamak üzere tasarlanmıştır. Araştırma, kadın kooperatiflerini hem kadınların kolektif olarak güçlendiği yapılar hem de toplumsal cinsiyet rejiminin yeniden üretildiği alanlar olarak çift yönlü bir çözümlemeye tabi tutarak, bu alandaki tartışmalara eleştirel bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

3.2. Araştırmanın Amacı

Türkiye’de kadın kooperatifleri, 1990’lı yılların sonlarından itibaren, özellikle yerel düzeyde kadınların ekonomik yaşama katılımını teşvik etmek ve dayanışma ekonomilerini güçlendirmek amacıyla kurulmaya başlanmıştır. Ancak 2012 yılı, bu kooperatiflerin kurumsal düzeyde desteklenmeye başlandığı ve devlet politikalarında daha görünür hâle geldiği bir dönüm noktası olarak öne çıkmaktadır. Bu tarihten itibaren Ticaret Bakanlığı bünyesinde kadın kooperatiflerine yönelik eğitim, rehberlik ve teşvik gibi çeşitli destek mekanizmalarının devreye sokulmasıyla birlikte, bu alanda dikkat çekici bir artış yaşanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak kadın kooperatiflerine dair akademik çalışmaların sayısı da artış göstermiştir. Ancak, çalışmalar ağırlıklı olarak kadın kooperatiflerinin kadınları nasıl güçlendirdiğine odaklanmakta buna karşılık kooperatiflerin toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkisini sorgulamak çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu çerçevede araştırma, kadın kooperatiflerinin faaliyet alanlarının toplumsal cinsiyet normlarıyla nasıl uyumlu biçimde yapılandığını ortaya koymayı; bu durumun da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin dolaylı biçimde yeniden üretimine nasıl zemin hazırladığını göstermeyi hedeflemektedir. Böylelikle çalışma, kadın kooperatifleri literatürüne eleştirel bir bakış açısı kazandırarak, alana kuramsal bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

3.3. Araştırma Yöntemi ve Veri Toplama Süreci

Bu çalışmada, genellenebilirlik kaygısından ziyade olgunun derinlemesine anlaşılması hedeflendiği için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar, belirli bir sosyal olgunun katılımcıların bakış açıları doğrultusunda anlamlandırılmasını amaçlar. Bu tür araştırmalarda fenomenoloji, eylem araştırması, durum çalışması,

etnografya, anlatı araştırması ve gömülü teori gibi çeşitli desenler yer almaktadır (Saban ve Ersoy, 2019: 15).

Çalışma, kadın kooperatiflerinin mevcut yapılarının toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilişkisini sorguladığı için fenomenolojik desen çerçevesinde tasarlanmıştır. Fenomenoloji, bireylerin belirli bir olguya ilişkin yaşantılarını ve bu yaşantılara yükledikleri anlamları anlamaya odaklanır. Fenomenolojik Analiz, katılımcıların deneyimlerine nasıl anlam verdiklerini ve bu deneyimleri nasıl yorumladıklarını anlamayı amaçlayan fenomenolojik ve bireylerin içsel dünyalarını açığa çıkaran yorumlayıcı bileşenlerden oluşur. Bu yaklaşım, araştırmacı ile katılımcı arasındaki etkileşime dayanarak her iki tarafı da sürecin aktif öznesi haline getirir. Analiz sürecinde veriler temalara ayrılır, temalar arasındaki ilişkiler incelenir ve daha kapsamlı üst temalar oluşturularak veriler yapılandırılır (Aydın, 2023: 90). Böylece kadınların kooperatif deneyimleri üzerinden toplumsal cinsiyet rollerine dair anlamlandırmalara ulaşılması hedeflenmiştir.

Örneklem seçiminde ise amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde, araştırma amacına uygun bilgi ve deneyime sahip bireylerin bilinçli bir şekilde seçilmesi esastır (Creswell,2013:147). Amaçlı örnekleme, nitel araştırma literatüründe en sık başvuru alan örnekleme yöntemlerinden biridir. Bu teknikte, araştırmacı araştırma sorularını en etkili şekilde yanıtlayabilecek bireyleri bilinçli olarak seçer. Seçim süreci; araştırmacının konuya dair saha bilgisi, mevcut literatürden elde edilen veriler ve çalışmanın içeriğinden çıkan ihtiyaçlara dayalı olarak şekillenir. Bu örnekleme yaklaşımı, daha bilinçli ve stratejik bir seçim sürecini ifade eder ve yaş, toplumsal cinsiyet, sosyal statü gibi değişkenler dikkate alınarak örneklem çeşitlendirilebilir (Aydın, 2023 :67). Bu doğrultuda araştırmanın örneklemini Burdur ilinde faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinde yer alan kadın üyeler oluşturmaktadır. Araştırmanın saha alanı ise; Burdur Ticaret İl Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler ve gerçekleştirilen fizibilite çalışmaları doğrultusunda belirlenmiştir. Kadın kooperatiflerinin erişilebilirlik durumu, resmi kayıtlar, zaman ve ekonomik kısıtlar dikkate alınarak, Burdur ilinde faaliyet gösteren toplam 13 kadın kooperatifinden 9'u örnekleme dahil edilmiştir.

Saha çalışması kapsamında, Burdur'daki 13 kadın kooperatifinden 9'u ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bucak ilçesinde yer alan Melli İncir Çekirdeği Kadın

Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi ile Gölhisar ilçesindeki İnsitü Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifine, saha süreci içerisinde ulaşılammış ve bu nedenle araştırmaya dahil edilmemiştir. Altınyayla Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi ise, araştırmacının ikamet ettiği bölgeye olan uzaklığı, saha sürecine ayrılan zamanın sınırlılığı ve maddi kaynakların yetersizliği nedeniyle çalışmanın örnekleme dahil edilmemiştir. Son olarak Burdur il merkezinde faaliyet gösteren Burdur Top Dikimi Kadın Üretim ve İşletme Kooperatifi, kooperatifin aktif ve üretken bir yapıya sahip olmasına karşın, üretim sürecinin diğer kooperatiflerden farklı olarak sipariş üzerine ve dışarıdan belirlenen iş süreçlerine dayanıyor olması sebebiyle de örnekleme dahil edilmemiştir.

Bu eksen de saha çalışmasına dahil edilen kadın kooperatifleri şu şekildedir: Hünerli Eller Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, Kemer Asarcık Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, Ağlasun El Emekleri Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, Bucak Nar Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, Yusufçam Çalışkan Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, Gölhisar Hünerli Eller Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, Burdur Alyazmalı Kadın Girişimci Kooperatifi, Yeşilova Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi ve Karamanlı Kadın Girişimci Üretim ve İşletme Kooperatifidir. Bu kooperatiflerde yer alan kadın üyeler, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Veri toplama sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Görüşmelerde ise yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Görüşme formu, alan yazında kadın kooperatifleriyle ilgili önceki çalışmalar incelenerek araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Etik ilkeler, araştırmanın temelini oluşturmuştur. Katılımcıların gönüllü katılımı, yanıltıcı bilgilerden korunması ve kişisel verilerinin gizliliğinin sağlanması araştırmacının öncelikleri arasındadır. Etik sorunların önüne geçilmesi açısından, araştırmaya başlamadan önce yerine getirilmesi gereken iki temel koşul bulunmaktadır: Bunlardan ilki, araştırmanın yürütülmesinden önce ilgili etik kuruldan resmi onayın alınması; ikincisi ise, görüşmelere geçilmeden önce katılımcıların araştırmanın içeriği hakkında bilgilendirilerek rızalarının temin edilmesidir. Söz konusu etik izinler, genellikle üniversiteler veya araştırma hastaneleri gibi kurumların bünyesinde faaliyet

gösteren etik kurullardan sağlanmaktadır. Katılımcı rızası ise, çoğunlukla bu kurullara sunulan başvuru dosyaları içerisinde yer alan “Gönüllü Katılım Onam Formu” aracılığıyla alınmakta ve kayıt altına alınmaktadır (Aydın, 2023: 21-22). Araştırmaya başlamadan önce Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu’ndan 03.03.2025 tarihinde başvuru yapılmış, 05.03.2025 tarihli toplantıda GO 2025/1255 numaralı karar ile etik kurul izni alınmıştır. Görüşmeler öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış, kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı belirtilmiş ve her katılımcıdan imzalı “Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu” alınmıştır. Katılımcılar, anonimlik esasına uygun şekilde G1, G2, ..., G25 kodlarıyla kayıt altına alınmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen görüşme verileri, araştırmacı tarafından bireysel olarak dinlenmiş, yazıya aktarılmış ve betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Görüşmecilerin ifadeleri, anlam bütünlüğü bozulmadan ve herhangi bir düzeltme yapılmadan; konuşma tarzları, şive ve ağız özellikleri korunarak olduğu gibi aktarılmıştır. Betimsel analiz tekniğinin tercih edilmesinin temel nedeni, katılımcı ifadelerine doğrudan alıntılarla yer verilebilmesine olanak tanınmasıdır. Bu yöntem, kadınların kooperatif deneyimlerinin derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Toplamda 25 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Kooperatif yapılarındaki farklılıklara bağlı olarak bazı görüşmeler yalnızca bir kooperatif temsilcisiyle bireysel olarak yapılırken, bazı kooperatiflerde 3 ila 8 kişinin katılımıyla odak grup görüşmeleri şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 18 Nisan – 8 Mayıs 2025 tarihleri arasında, katılımcıların kendilerini rahat hissettikleri kooperatif alanları veya kamusal mekanlarda (örneğin kafeler) gerçekleştirilmiş ve ortalama 15 ile 40 dakika arasında sürmüştür. Tüm görüşmeler, katılımcıların açık onamı ile dijital ses kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmiştir.

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen sorular, kadın kooperatiflerinin yapısını, kadınların kooperatifteki rollerini ve kooperatiflerin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadeledeki etkilerini anlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu sorular aracılığıyla, katılımcıların demografik özellikleri, kooperatif içindeki konumları, deneyimleri ve toplumsal cinsiyet temelli deneyimleri derinlemesine incelenmiştir. Özellikle kadınların kooperatif yapıları içinde toplumsal cinsiyet rolleriyle nasıl ilişki kurdukları ve bu rolleri nasıl deneyimledikleri araştırmanın temel odak noktalarından

birini oluşturmuştur.

Görüşmeler yarı yapılandırılmış soru formu doğrultusunda gerçekleştirilmiş; ancak sürecin doğal akışını desteklemek amacıyla, katılımcıların anlatımlarına göre araştırımcı tarafından ek sorular da yöneltilmiştir. Bu esnek yaklaşım, katılımcıların kooperatiflere ve toplumsal cinsiyet temelli deneyimlerine dair daha derinlemesine bilgi ve düşüncelerini aktarmalarına olanak sağlamıştır. Katılımcılara yöneltilen temel sorular çalışmanın Ek 4 bölümünde sunulmaktadır.

3.4. Katılımcılar ve Kooperatiflere İlişkin Genel Bilgiler

Bu araştırma kapsamında, Burdur ilinde faaliyet gösteren dokuz kadın kooperatifinden toplam 25 katılımcı ile görüşölmüştür. Görüşölen kooperatifler ve çalışan kişiler aşağıda verilmektedir.

- Karamanlı Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (K1): G1, G2
- Burdur Alyazmalı Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (K2): G3
- Yusufçam Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (K3): G4, G5, G6
- Gölhisar Hünlerli Eller Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (K4): G7, G8
- Kemer Asarcık Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (K5): G9, G10, G11, G12, G13, G14, G15
- Burdur Hünlerli Eller Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (K6): G16, G17, G18
- Bucak Nar Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (K7): G19
- Yeşilova Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (K8): G20
- Ağlasun Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi (K9): G21, G22, G23, G24, G25

Bu kooperatiflerin her birinde yapılan görüşmeler, kooperatiflerin işleyişine ve

kadınların kooperatif içindeki deneyimlerine dair önemli bilgiler sağlamıştır. Katılımcı sayısı, her kooperatifin yapısına ve katılım düzeyine göre değişiklik göstermektedir.

3.4.1. Kooperatif Profili Tablosu

Araştırmaya dahil edilen dokuz kadın kooperatifine ilişkin temel bilgiler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Bu tablo, kooperatiflerin kuruluş tarihleri ve mevcut üye sayıları gibi yapısal özellikleri hakkında genel bir çerçeve sunmaktadır.

Tablo 4. Kadın Kooperatiflerinin Temel Özellikleri

Kooperatif İsmi	Kuruluş Yılı	Üye Sayısı	Faaliyet Alanı
Karamanlı Kadın Girişimci Üretim ve İşletme Kooperatifi	2019	13	Gıda
Burdur Hünarlı Eller Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2019	11	Gıda El sanatları
Kemer Asarcık Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2019	9	Gıda, Yöresel Gıda
Burdur Alyazmalı Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2020	8	Yöresel Gıda
Yusuçam Çalışkan Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2020	7	Gıda – Tarım Fason İmalat
Göhlisar Hünarlı Eller Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2021	10	El sanatları
Bucak Nar Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2021	7	Yöresel Gıda
Yeşilova Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2024	7	Yöresel Gıda

Ağlasun El Emekleri Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2024	16	El sanatları Gıda
--	------	----	----------------------

(Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Tablo 4 incelendiğinde, Kooperatiflerin faaliyet alanlarına bakıldığında, çoğunlukla gıda, yöresel gıda ve el sanatları gibi alanlarda yoğunlaştıkları görülmektedir. Bu durum, kadınların mevcut bilgi ve deneyimlerine dayalı olarak üretim alanlarını seçtiklerini ve bu nedenle toplumsal olarak kadınlarla özdeşleşmiş geleneksel iş kollarında faaliyet göstermeye yöneldiklerini ortaya koymaktadır (Duguid vd., 2015). Özellikle ev içi bilgi ve becerinin ekonomik değere dönüştürülebildiği bu alanlar, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların üretim tercihleri üzerindeki belirleyici etkisini açıkça yansıtmaktadır.

3.4.2. Kooperatif Üyesi Kadınların Demografik Profili

Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Bu veriler, nitel analiz sürecinde tematik bağlamda ele alınmış ve yorumlanmıştır.

Tablo 5. Görüşmecilere Ait Sosyo-Demografik Bilgiler

Görüşmeci Kodu	Yaş	Medeni Durumu	Eğitim Düzeyi	Mesleği	Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Bakmakla yükümlü olduğu biri var mı?	Ehliyeti var mı?
G1	51	Evli	İlkokul	Ev hanımı	4	Hayır	Evet
G2	52	Evli	İlkokul	Ev hanımı	4	Evet	Hayır
G3	53	Evli	Üniversite	Mimar	2	Hayır	Evet
G4	33	Evli	Ortaokul	Ev hanımı	5	Evet	Hayır
G5	31	Evli	Üniversite	Ev hanımı	4	Hayır	Evet
G6	49	Evli	İlkokul	Ev hanımı	2	Evet	Hayır
G7	54	Evli	Lise	Meclis Üyesi	3	Hayır	Evet
G8	46	Evli	Lise	Ev hanımı	3	Hayır	Evet
G9	40	Evli	Lise	Ev hanımı	4	Hayır	Evet
G10	53	Eşinden ayrılmış	Ortaokul	Ev hanımı	2	Evet	Hayır
G11	45	Evli	İlkokul	Ev hanımı	3	Evet	Hayır
G12	53	Bekar	İlkokul	Ev hanımı	3	Hayır	Evet
G13	46	Evli	İlkokul	Ev hanımı	4	Hayır	Hayır
G14	54	Evli	Üniversite	Ev hanımı	2	Evet	Evet

G15	50	Evli	İlkokul	Ev hanımı	3	Hayır	Hayır
G16	49	Evli	Lise	İşçi	4	Evet	Evet
G17	46	Evli	Lise	Ev Hanımı	4	Evet	Evet
G18	40	Evli	Üniversite	Ev Hanımı	4	Evet	Evet
G19	47	Evli	Üniversite	Muhasebeci	2	Hayır	Evet
G20	26	Bekar	Üniversite	Mühendis	2	Hayır	Evet
G21	47	Evli	Lise	Usta Öğretici	3	Evet	Hayır
G22	33	Evli	Ortaokul	Ev hanımı	4	Evet	Hayır
G23	47	Evli	İlkokul	Ev hanımı	3	Evet	Hayır
G24	55	Evli	Ortaokul	Ev hanımı	3	Evet	Hayır
G25	47	Evli	İlkokul	Ev hanımı	2	Evet	Hayır

(Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.)

Kooperatif üyesi kadınların büyük bir çoğunluğunun evli olduğu görülmektedir. Görüşmeye katılan 25 kadından 22'si evli, 2'si bekâr, 1'i ise eşinden ayrılmış olduğunu belirtmiştir. Bu dağılım, kooperatiflerin çoğunlukla evli kadınların katılımına açık yapılar olduğunu göstermekte; evlilik ve aile yaşamının, kadınların topluluk temelli üretim faaliyetlerine katılımında belirleyici bir rol oynadığını düşündürmektedir. Ancak evli olmayan kadınlar da kooperatiflerde yer almakta; bu durum, yapının tümüyle evli bireylere özgü olmadığını göstermektedir. Örneğin, bekâr katılımcılardan biri anne ve babasıyla birlikte yaşarken, diğeri annesiyle yaşamaktadır. Eşinden ayrılmış olan katılımcı ise kardeşiyle aynı evi paylaşmaktadır. Bu yaşam düzenlemeleri, kadınların evli olmasalar dahi diğer aile fertleri ve yakınları ile birlikte yaşadıklarını ve bu bağlamda kooperatif faaliyetlerine katılım sağladıklarını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, kooperatife katılım sürecinde medeni durumun tek başına belirleyici olmadığını; ancak kadının içinde bulunduğu aile yapısı, hane içi sorumluluklar ve sosyal çevre gibi unsurların kooperatif deneyimindeki yerini ve biçimini doğrudan etkileyebileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, daha önce yapılan bazı çalışmalarda da kadın kooperatiflerine katılan üyelerin çoğunluğunu evli kadınların oluşturduğu gözlemlenmiştir (Kahrıman, 2021; Demircan Yıldırım, 2022; Genç vd, 2023; Şakırgün 2024; Kırat, 2024). Bu çalışmalar, her ne kadar doğrudan evli olmanın kooperatife katılım üzerindeki etkisini tartışmasa da görüşme yapılan kadınların büyük oranda evli olması, bu durumun kadınların hane içindeki özel alandan çıkarak kamusal alanda görünürlük kazanmak ve sosyalleşmek amacıyla kooperatife katılım deneyimiyle ilişkili

olabileceğine işaret etmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin büyük bir kısmı ilkokul ve ortaokul düzeyinde eğitime sahiptir. Örneğin, G1, G2, G6 ve G11 kodlu görüşmecilerin tümü ilkokul mezunu olup ev hanımıdır. Bu kişiler, eğitim hayatlarını erken yaşta sonlandırmış ve yaşamlarının büyük bölümünü ev içi sorumluluklarla geçirmiştir. Bu tablo, kadınların eğitime erişimde geçmişte karşılaştıkları toplumsal ve ekonomik sınırlılıkların somut bir yansımasıdır. Duguid vd., (2015) bulguları da bu durumu destekler niteliktedir; araştırmalarında kooperatif ortaklarının çoğunun düşük eğitim düzeyine ve sınırlı iş deneyimine sahip bireylerden oluştuğu belirtilmiştir. G4 ve G22 kodlu katılımcılar ise ortaokul mezunu olup yine ev hanımıdır. Bu grup, ilkokul mezunlarına kıyasla kısmen daha uzun süre eğitim almış olsa da benzer şekilde ev içi rollerle sınırlı kalmıştır. Buna karşın, daha yüksek eğitim düzeyine sahip bazı katılımcılar aktif mesleki roller üstlenmektedir. Örneğin, G3 (üniversite mezunu, mimar), G20 (üniversite mezunu, mühendis) ve G19 (üniversite mezunu, muhasebeci) kodlu görüşmeciler eğitim düzeyleriyle uyumlu biçimde profesyonel mesleklerde çalışmaktadır. Bu durum, eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların istihdama katılımının arttığını ve ev dışı roller üstlendiğini göstermektedir.

Tablo verileri dikkate alındığında, araştırmaya dahil edilen dokuz kadın kooperatifinin üyeleri arasında eğitim düzeyinin genellikle temel eğitimle sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda kadın kooperatif üyelerinin önemli bir kısmı sınırlı eğitim geçmişine sahip olup, bu durum toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların ev içi sorumluluklarını öncelikli kılarak iş yaşamına katılımlarını zorlaştırmakta; bu durum hem istihdam oranlarını düşürmekte hem de kariyer olanaklarını sınırlamaktadır (Yaman, 2020a: 25). Özellikle eğitim seviyesinin düşük olması, kadınların iş gücü piyasasında rekabet edebilirliğini azaltmaktadır. Bu bağlamda, eğitim seviyesi düşük olan kadınlar genellikle o çalışma alanına ait bilgi ve beceri gerektirmeyen, vasıfsız ya da cinsiyet rolleriyle bağdaştırılan işlerde istihdam edilmektedir. Bu ekseninde, kadın kooperatifleri, özellikle düşük eğitim düzeyine sahip kadınlar için sosyal ve ekonomik yaşama katılımı mümkün kılan yapılar olarak öne çıkmakta; aynı zamanda farklı eğitim düzeyine sahip bireyleri bir araya getiren çok katmanlı toplumsal alanlar sunmaktadır.

3.5. Kooperatif Öncesi Deneyim ve Bilinirlik

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde katılımcılara, “İçinde bulunduğunuz kadın kooperatifine katılmadan önce herhangi bir kooperatif faaliyetinde bulundunuz mu ya da çalıştınız mı?” ve “Daha öncesinde kadın kooperatiflerine ilişkin bir bilginiz var mı?” soruları yöneltilmiştir. Bu sorular aracılığıyla, kadınların mevcut kooperatif yapısına katılmadan önce herhangi bir deneyime sahip olup olmadıkları ve kadın kooperatifleriyle ilgili farkındalık düzeyleri araştırılmıştır.

Görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular, katılımcıların büyük çoğunluğunun kooperatif faaliyetleriyle ilk kez bu girişim aracılığıyla tanıştığını ve kadın kooperatiflerine ilişkin daha önceden sınırlı veya hiç bilgi sahibi olmadıklarını ortaya koymuştur. Bu ekseninde G1 ve G3 kodlu katılımcılar, daha önce herhangi bir kooperatif deneyimi yaşamadıklarını ifade etmiştir. Her iki katılımcı da kooperatif faaliyetlerine katılmadıklarını ve kadın kooperatifleri hakkında bilgi sahibi olmadıklarını şu şekilde ifade etmektedir.

“(A: İçinde bulunduğunuz kadın kooperatifine katılmadan önce herhangi bir kooperatif faaliyetinde bulundunuz mu ya da çalıştınız mı?) Yok çalışmadım. Hiç bilmiyorduk, o dönemle kooperatif, kadın kooperatifleriyle ilgili bi şey bilmiyorduk ilk defa duydum.” G1

“Çalışmadım, bulunmadım da.” G3

G6 kodlu katılımcı ise kooperatif öncesinde hayvancılıkla uğraştığını, ancak sağlık sorunları nedeniyle bu işi bırakmak zorunda kaldığını ve kooperatifin ilk yıllarında yaşadıkları zorlukları paylaşmıştır:

“Yok olmadı, daha önce hayvancılık yapıyordum sonra ben rahatsızlanınca bıraktım. Sonra bu tekstil kuruldu bir yıl çalıştık arkadaşlarla beraber ayakta tutmaya çalıştık, malımızı kendimiz getirdik evlerimizden, ayakta tutmak için çabaladık bu hale geldi.” G6

G9 kodlu katılımcı, kooperatifle ilk defa bu girişim sayesinde tanıştığını ve sürece yerel yönetimlerin düzenlediği bir konferans yoluyla dahil olduğunu ayrıntılı biçimde anlatmıştır:

“Yok çalışmadım ilk defa burada çalıştım. (A: Peki bu kooperatiften nasıl haberiniz oldu, kim aracılığıyla?) Yani, önceki belediye başkanımız vardı

(...). O tabi o zamanlar duymuş böyle ticaret il müdürlüğünden kooperatif kuruluyor diye onun sayesinde... ilçemize bir ilan verildi, bütün bayanlar toplandı. (A: **Sadece buradaki hanımlar mı?**) Hayır hayır ilçedeki bütün kadınları çağırdı, konferans yaptı, hani istekli olanlar isteyenler (A: **Konferansta ne yapıldı? Kooperatifin ne olduğu mu anlatıldı?**) Tabi tabi evet ne olacağı, nasıl olacağı (...).” G9

G16 kodlu katılımcı, kooperatifin doğrudan bir proje çalışmasının ürünü olduğunu ve kuruluş sürecinde yer aldığını şu şekilde ifade etmiştir:

“İki kooperatif faaliyetinde bulunmadım. 2019 yılında kurduk, şöyle zaten (çalıştığı yeri söylüyor) personeliyim, orada çalışırken bir proje olarak geliştirdik ve bu kooperatifi kurmaya karar verdik.” G16

G12 kodlu katılımcı, kadın kooperatiflerine dair bilgisinin olmadığını, diğer kooperatif türlerine dair ise bir farkındalık taşıdığını ifade etmiştir:

“Yok hayır bulunmadım. (A: **Peki kooperatifin ne olduğuna dair bir bilginiz var mıydı öncesinde?**) Diğerlerine vardı da kadın kooperatifi olarak yoktu.” G12

G8 kodlu katılımcı daha öncesinde herhangi bir kooperatif faaliyetinde bulunmamasına rağmen kadın kooperatiflerine dair bilgisinin siyasette aktif bir rol üstlenmesinden kaynaklı olduğunu vurgulamıştır.

“Yok hayır çalışmadım (A: **kooperatife dair bir bilginiz var mıydı?**) Vardı tabii ki, siyasetin içinde olduğumuz için.” G8

G20 kodlu katılımcı, kadın kooperatifiyle ilk kez bu girişim sayesinde tanıştığını belirtmiş, yerel yönetimlerin desteğiyle sürece dahil olduğunu aktarmıştır. Ayrıca, bu yapıyı kadınları yönlendirebileceği bir sosyal organizasyon alanı olarak değerlendirdiğini vurgulamıştır:

“Yok bulunmadım, ilk tecrübem oldu. (A: **Bu kooperatiften nasıl haberdar oldunuz?**) Yerel yönetimlerin desteğiyle haberdar oldum. Resmiyeti, organizasyonları yapabileceğimi düşündüğüm için kadınları yönlendirmek istedim.” G20

G21 kodlu katılımcı ise kadın kooperatiflerinin varlığından haberdar olduğunu ancak içeriği hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade etmiş, herhangi bir faaliyette daha önce bulunmadığını belirtmiştir:

“Kooperatif adına çalışmadım. (A: **Peki kadın kooperatiflerine ilişkin bir bilginiz var mıydı?**) Yoktu, yani bir şeyler yaptıklarının farkındayım. Evet

güzel çalışmalar ama, içinde bulunmadım ve içeriğiyle ilgili bir bilgim yoktu.” G21

Bu bölümde elde edilen veriler, kadın kooperatiflerine katılımın çoğunlukla ilk elden bir deneyimle gerçekleştiğini ve kadınların büyük kısmının kooperatifçilik kavramıyla mevcut girişim sayesinde tanıştığını göstermektedir. Görüşmelerden açıkça anlaşılmaktadır ki, katılımcıların kooperatif öncesi deneyim düzeyleri oldukça sınırlıdır; çoğu katılımcı daha önce herhangi bir kooperatif faaliyetinde yer almamış ve kadın kooperatiflerine dair somut bilgi sahibi olmamıştır. Bu durum, kadın kooperatifçiliği kültürünün henüz kurumsal ve toplumsal düzeyde yaygınlaşmadığını ve kadınlar açısından bu tür örgütlenmelere yönelik bilgi eksikliğinin önemli bir engel oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Kutay’ın (2022) çalışmasında da belirtildiği gibi, kadınların kooperatiflere katılım sürecinde deneyim ve bilgi eksikliğinin yaygın bir sorun olduğunu desteklemektedir (Kutay,2022:131).

Katılımcı ifadeleri, kooperatiflere katılımın çoğu zaman bireysel inisiyatiften ziyade dışsal yönlendirmelerle şekillendiğini göstermektedir. Özellikle G9, G20 ve G21 gibi katılımcıların anlatımları, yerel yönetimlerin düzenlediği bilgilendirme toplantıları, seminerler ve teşvik edici faaliyetlerin kadınların kooperatifle tanışmalarında belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, kooperatifçiliğin yaygınlaştırılmasında yerel aktörlerin (belediyeler, kamu kurumları, STK’lar) ne denli kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Aynı şekilde G8 örneğinde olduğu gibi, siyasal faaliyetlere katılım gibi farklı sosyal pratiklerin de bu tür yapılara olan farkındalığı artırdığı görülmektedir. Bununla birlikte, kadınların çoğu kooperatif hakkında bilgi sahibi olmasa da sürece dahil olduktan sonra bu yapının sunduğu fırsatları değerlendirme yönünde istekli ve öğrenmeye açık bir tutum sergilemiştir. G6, G12 ve G16 gibi katılımcıların ifadelerinde görülen “*sahiplenme*” ve “*çaba gösterme*” vurguları, kooperatiflerin kadınlar açısından sadece ekonomik değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal bir aidiyet alanı haline geldiğini göstermektedir. Bu durum, kadınların kooperatif aracılığıyla kolektif üretime katılmalarının yanı sıra, kendilerini gerçekleştirme ve toplumsal görünürlük kazanma yönündeki motivasyonlarını da yansıtmaktadır.

Katılımcıların ifadeleri aynı zamanda kooperatiflerin “*öğrenme alanı*” olarak da işlev gördüğünü göstermektedir. Kooperatifçilikle ilgili daha önceden bilgi sahibi olmayan kadınlar, süreç içerisinde üretim, örgütlenme, karar alma ve kurumsal yönetim

gibi pek çok beceriyi deneyimleyerek öğrenmektedir. Bu bağlamda, kadın kooperatifleri sadece ekonomik birimler değil; aynı zamanda kapasite geliştirme, örgütsel bilinç kazanımı ve sosyal sermayenin güçlendirilmesi gibi çok katmanlı işlevlere sahip yapılar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, daha önce hayvancılık veya ev merkezli üretim gibi bireysel geçim stratejilerine sahip olan kadınların (örneğin G6) kooperatifleşme süreciyle birlikte kolektif bir üretim ve dayanışma alanına yönelmeleri, bu yapının kırsal kadınlar açısından nasıl bir geçiş ve dönüşüm alanı sunduğunu göstermektedir. Bu dönüşüm, bireysel emek süreçlerinin kurumsal bir çatı altında kolektif faydaya dönüştürülmesinde kooperatifin rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, elde edilen bulgular, kırsal alandaki kadınların kooperatif yapılarıyla tanışmalarında kurumsal aktörlerin bilgilendirme ve yönlendirme işlevinin hayati bir rol oynadığını göstermektedir. Kooperatifçilik kültürünün yerleşmediği bu alanlarda, kadınların sahip oldukları öğrenme kapasitesi, uyum becerisi ve motivasyonları, bu yapıların taşıdığı toplumsal ve ekonomik potansiyeli açıkça ortaya koymaktadır. Kooperatifler, kadınlar açısından yalnızca ekonomik fayda sağlayan yapılar olmanın ötesinde; toplumsal katılım, görünürlük ve dayanışma temelli bir gelişim alanı sunmaktadır. Bu çerçevede, kadınların kooperatif öncesi deneyimlerinin sınırlı olması, dönüşüm süreçlerinin önemini ve bu yapıların gelişime açık yönlerini daha görünür kılmaktadır.

3.5.1. İş Geçmişi ve Mevcut Çalışma Durumu

Katılımcıların kooperatife katılmadan önceki iş deneyimlerini ve mevcut çalışma durumlarını anlamak amacıyla bazı temel sorular yöneltilmiştir. Bu kapsamda, *“Kooperatif kurulmadan önce herhangi bir yerde çalışıyor muydunuz?”*, *“Şu an da kooperatif dışında bir işte çalışıyor musunuz?”* ve *“Kooperatifte kaç yaşında çalışmaya başladınız?”* soruları sorulmuştur. Bu sorular aracılığıyla, kooperatif üyelerinin daha önce herhangi bir iş tecrübesi olup olmadığı, kooperatifin dışında ekonomik faaliyet yürütüp yürütmedikleri ve kooperatifte çalışmaya ne zaman başladıkları gibi bilgiler elde edilerek, üyelerin ekonomik geçmişi ve iş gücü piyasasıyla ilişkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu ekseninde, görüşmecilerden G1, G2, G10, G16, G18 ve G22 kodlu katılımcılar daha öncesinde temizlik, çocuk bakımı (dadılık) ve el sanatlarıyla ilgili görevler üstlendiklerini ifade etmişlerdir.

“A: Kooperatif kurulmadan önce herhangi bir yerde çalışıyor muydunuz?
Evet 3 yıl mermer fabrikasında çalıştım. 5 yıl da başka bir şirkette çaycılık yaptım.” G1

“İki bu işte TOKİ’de çalıştım. TOKİ’de temizlik yaptım. (A: TOKİ yapıldıktan sonra, inşaat temizliği falan mı yaptınız?) Yok bayağı temizlik yani, merdivenlere kapılara pencerelere. **(A: Anladım site görevlisi olarak yani?)**
Evet evet” G2

“Yok çalışmıyordum. (A: yani hiç gündelik işlerde de mi çalışmadınız?) Ha öyle işlerde çalıştım, çocuk baktım birinin öyle çalıştım yani.” G10

“Ben uzun yıllardır çalışıyorum. 2003’ten bu yana çalışıyorum, özel sektörde çalıştım. Ondan sonra 2015’ten beri (çalıştığı yeri söylüyor) personelim.”
G16

“2006’dan bu yana çalışmıştım ama şimdi beş yıldır çalışmıyorum.” G18

“Belediyede bu atölyede başladık sonra kooperatife döndük.” G22

Buna karşın, G12, G13, G14, G17, G11 ve G25 kodlu katılımcılar, kooperatif bünyesine katılmadan önceki iş deneyimlerini genellikle devlet kurumları aracılığıyla edinmişlerdir. Özellikle Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından desteklenen kısmi zamanlı kamu yararına programlar kapsamında çalışarak hem iş deneyimi kazanmış hem de ekonomik gelir elde ettiklerini ifade etmişlerdir.

“İŞKUR aracılığıyla çalıştım, okulda. Fırında. İŞKUR adıyla temizlik yaptım okulda, fırında da satış elemanı olarak girdim. Oradaki işleri de yaptım, ne olursa.” G12

“Çalıştık, İŞKUR’dan, belediye de çalıştım, üç dönem yayla evleri vardı oranın temizliğine baktık. Çaycılık yaptım.” G13

“Ara vermiştim de önceden İŞKUR’la ormanda çalışmıştım. Yaylada çalıştım, temizlik işlerine baktık, nöbetçi gibiydik. Evler var orada, şimdi de kooperatif olarak gidiyoruz temizliğe.” G14

“Ben sadece altı ay Toplum Yararına Program (TYP)’de çalışmıştım.” G17

“Yok yok aplan. İŞKUR aracılığıyla çalıştım daha önce, orman şefliğinde fidan dikimi, çalı temizliği. Dokuz ay orada çalıştık. Bir de dokuz ay

mermerde çalıştım ben.” G11

“Ben dokuz ay İŞKUR’dan çalıştım, temizlikte.” G25

G5, G19 ve G24 kodlu katılımcılar ise iş deneyimlerini aile bireyleri ya da yakın çevrelerindeki tanıdıklar aracılığıyla edindiklerini ifade etmişlerdir.

“Abimin kendi şirketi var, inşaat şirketi, onda muhasebeci olarak çalışıyordum.” G5

“Kooperatiften önce on yıl kadar ön muhasebe olarak bir iş yerinde çalıştım. Amcamla teyzemin ortak fırınıydı.” G19

“Benim eşim yorgancıydı onun yanında dikiş yapıyordum dükkânda.” G24

Öte yandan G3, G20 ve G21 kodlu katılımcılar mimar, mühendis ve usta öğretici gibi eğitim seviyesi aracılığıyla erişilmiş meslek gruplarında dahil oldukları için kooperatife katılmadan önce zaten güvenceli bir iş deneyimine sahiptirler. G4, G7, G8 ve G23 kodlu katılımcılar daha önce hiçbir yerde çalışmadıklarını belirtirken, G9 ve G15 kodlu katılımcılar ev eksenli boyutta tarım ve hayvancılık işlerinde çalıştıklarını belirtirken, G6 kodlu katılımcı ise yine aile içinde çocuk bakım (dadılık) görevi üstlendiğini ifade etmişlerdir.

“İşte hayvanlarımız var, rahatsızlandım. Bende evde torun bakıyorum, boş durmuyoruz.” G6

*“Yok ev hanımlığı, bizim hepimizin yaptığı çiftçilik işte. Hayvanlarımız var öyle.”
G9*

“Hayvanlarımız var işte onlara bakıyoruz.” G15

Katılımcıların mevcut ekonomik faaliyetlerini ve kooperatifin onların geçim kaynakları üzerindeki etkisini daha iyi anlayabilmek amacıyla “*Şu an da kooperatif dışında bir işte çalışıyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu soru, kooperatif üyelerinin sadece kooperatif faaliyetleriyle mi geçimlerini sağladıklarını yoksa başka işlerde de çalışarak gelirlerini çeşitlendirip çeşitlendirmediklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilen yanıtlar, kooperatifin ekonomik sürdürülebilirliğine olan katkısını ve üyelerin kooperatife ne derece bağımlı olduklarını analiz etmek açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Bu eksenle G1, G2, G4, G5, G6, G7, G8, G9, G12, G13 ve G14 kodlu

katılımcılar kooperatif dışında herhangi bir işte çalışmadıklarını belirtirken, G10, G11, G22, G23 ve G24 kodlu katılımcılar tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya halen devam ettiklerini ifade etmişlerdir.

“(A: Şu an da kooperatif dışında bir işte çalışıyor musunuz?) Aynı buradaki arkadaşlar gibi gündelik.” (A: tarım işleri olduğu için mevsimlik işlerde mi yani?) Hıhı evet.” G10

“Yok, kendimiz çiftçiyiz. Pancar ekiyoruz, çapamızı yapıyoruz. Sebzemizi yapıyoruz öyle yani. Domates ekiyoruz işte salça yapıyoruz eve, fazla gelirse pazarda da satıp onu öyle değerlendiriyoruz.” G11

“Hayvanlarımız var, hayvancılık yapıyoruz.” G22

“Biz de aynı tarla bahçe.” G23

“Bağ bahçe hayvancılık. Mesela hayvanlarımız var onun otunu şeyini. Yicemiz gadar sebze her şey ekiyoruz.” G24

G3, G16, G19, G20, G21 kodlu katılımcılar kooperatife katılmadan öncesinde halihazırda bir mesleki donanımına sahip oldukları için şu anda da kooperatif faaliyetleri dışında mesleklerine devam etmektedirler. G17 ve G18 kodlu katılımcılar ise aile içi ya da ev eksenli bir çalışma içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir.

“Ben şu an örgü örüyorum bir bayana o iplerini veriyor ben örüyorum. O şekilde.” G17

“Bizimde aile şirketimiz var onlarla ilgili işlerde ben yardımcı oluyorum.” G18

Bu ifadelerin yanı sıra en dikkat çekici ifade ise G15 kodlu katılımcıya aittir.

“Yok çalışmıyorum da geçim sıkıntısı çektiğim için buraya geldim işte.” G1

Katılımcıların ifadeleri genel olarak değerlendirildiğinde, çoğu kadının kooperatife katılmadan önce herhangi bir iş tecrübesine sahip olmadığı; iş deneyimi olanların ise temizlik, çaycılık, dadılık ve el işi (örgü) gibi toplumsal olarak *kadın işi* olarak kodlanan, vasıfsız ve kayıt dışı alanlarda istihdam edildiği görülmektedir (Tokgöz Güneş ve Binboğa: 2021: 1594). Kadınların bu tür işlerde yoğunlaşması, toplumsal cinsiyet rollerinin emek piyasasındaki yansımalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Kadın emeği sıklıkla ev eksenli, düşük ücretli ve güvencesiz iş kollarına hapsedilmekte; bu durum, kayıt dışı istihdamın cinsiyetlendirilmiş doğasını gözler önüne sermektedir

Kırsal bölgelerde yaşayan kadınların iş bulma zorluğu ve daha iyi çalışma koşulları talebi, onları kadın kooperatiflerinde bir araya getiren en önemli nedenlerden biridir. Bazı kadınlar İŞKUR aracılığıyla kısa süreli işlerde çalışmış, bazıları ise evden dadılık veya el emeği gerektiren örgü, nakış gibi işleri tercih etmiştir. Diğer yandan, ailelerine destek olmak amacıyla ücretsiz tarım ve hayvancılıkla ilgilenen kadınlar da olmuştur (Demircan Yıldırım ve Şenkal, 2025: 887). Katılımcıların büyük bir kısmı kooperatife katıldıktan sonra başka bir işle meşgul olmadığını belirtirken, çalışanların genellikle ev eksenli tarım ve hayvancılık faaliyetlerine yöneldiği anlaşılmaktadır.

Kadın kooperatifleri, esnek çalışma saatleri ve sosyal güvence gibi imkanlar sunarak özellikle kırsal kesimdeki kadınlar için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Kooperatif üyeliği, birçok kadın için hem ilk kez ekonomik gelir elde etme hem de kayıtlı iş deneyimi kazanma fırsatı sunmaktadır. Katılımcı G15'in "*geçim sıkıntısı*" vurgusu da göstermektedir ki, kadınların kooperatife katılımı yalnızca ekonomik ihtiyaçlara değil, aynı zamanda formel işgücü piyasasına erişimde yaşanan yapısal dışlanmaya da bağlıdır.

Katılımcıların kooperatifle tanışma zamanlarını ve iş gücüne katıldıkları yaş aralığını belirlemek amacıyla "*Kooperatifte kaç yaşında çalışmaya başladınız?*" sorusu yöneltilmiştir. Bu soru, bireylerin çalışma hayatına ne zaman adım attıklarını ve kooperatifin onların ekonomik yaşantısında hangi dönemde yer aldığını ortaya koymak açısından önemlidir. Aynı zamanda, kadınların istihdama katılım yaşlarını inceleyerek kooperatifin bir ilk iş deneyimi alanı olup olmadığını anlamaya da katkı sağlamaktadır.

Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda değerlendirildiğinde, kadınların kooperatiflere genellikle 40 yaş ve sonrasında katıldıkları görülmektedir. Verilere göre 25 katılımcının yalnızca 5'i 30 yaş altındayken kooperatif bünyesine katılmıştır (G5- 26 yaş, G4- 28 yaş, G18- 36 yaş, G20- 24 yaş, G22- 32 yaş). Geriye kalan büyük çoğunluk ise 40 yaş ve üzerindeyken kooperatifle tanışmıştır. Özellikle G7 (50), G14 (48), G15 (49), G24 (54) gibi katılımcılar bu durumu en belirgin şekilde yansıtmaktadır. Benzer şekilde, Kurşuncu ve Yılmaz'ın (2020) çalışmasında da kadınların bu tür kooperatif faaliyetlerine çoğunlukla çocuklarının okula başlama çağından sonra katılabildikleri belirtilmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyete dayalı olarak kadınlara atfedilen çocuk bakım sorumluluğunun bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Kurşuncu ve Yılmaz, 2020: 144).

Kooperatiflerin kuruluş yıllarıyla karşılaştırıldığında, birçok katılımcının kooperatiflerin kuruluşuyla eş zamanlı olarak ya da kısa süre içinde çalışmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu da kooperatiflerin yereldeki kadın istihdamı açısından önemli bir fırsat alanı sunduğuna işaret etmektedir. Özellikle 2019–2021 yılları arasında kurulan kooperatiflerde çalışan birçok kadının bu süreçte ilk defa formel bir ekonomik faaliyetin parçası oldukları söylenebilir.

3.6. Kooperatifin Kuruluş Amacı ve İç Yapısı

Bu bölümde, saha çalışması kapsamında katılımcılara yöneltilen “*Kooperatifin kuruluş amacı nedir?*” sorusu doğrultusunda elde edilen nitel veriler değerlendirilmektedir. Katılımcıların yanıtları, kadın kooperatiflerinin hangi ihtiyaçlardan hareketle kurulduğunu, bu yapıların ne tür beklentileri karşıladığına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Görüşmeler, kadınların ekonomik hayata katılımını artırmak, gelir elde etmek, sosyal dayanışma geliştirmek ve kendi emeklerine dayalı üretim yapabilmek gibi çok boyutlu hedeflerle kooperatifleşme yoluna gittiklerini göstermektedir. Katılımcılar benzer temalar etrafında birleşmekle birlikte, bu temaları bireysel deneyimlerine, karşılaştıkları güçlükler ve kişisel motivasyonlarına göre farklı şekillerde ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, kadın kooperatiflerinin kuruluş dinamikleri yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda toplumsal ve sembolik anlamlar da taşımaktadır. Bu ekseninde, G1 kooperatifin kuruluşunu ekonomik ihtiyaçlar çerçevesinde değerlendirmektedir. Kadınların bir araya gelerek ürün üretmeleri ve bu ürünlere pazar bulmaları temel motivasyon olarak öne çıkmaktadır. G1 kodlu katılımcı, kooperatifin kuruluş amacını şu şekilde ifade etmektedir:

“(A: Kooperatifin kuruluş amacı nedir?) Kooperatifimizin kuruluş amacı burdaki çalışmaya ihtiyacı olan bayanların birleşip bir şeyler bir ürün çıkarması. Burdaki nasıl deyem yapılan ürünlen bir şekilde pazarlanması Pazar bulması için kuruldu.” G1

Bu ifadede, ekonomik ihtiyaca dayalı bir birliktelik ve ürünlerin pazarlanması için kurumsal bir yapıya duyulan ihtiyaç vurgulanmaktadır. G3 kodlu katılımcı ise, kooperatifin ilk kurulduğu dönemde kooperatifçilik hakkında yeterince bilgi sahibi olunmadığını, fakat zamanla karşılaşılan yasal yükümlülüklerle bunun öneminin fark edildiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Kuruluş amacı mı? (Yüzünde hafif bir gülümseme var). Çok enteresan. Şimdi Burdur’da bir kadın kooperatifi kurulması gerektiğini... çünkü

belediyeye başladık, o yüzden ilk. (...) Açıkçası hani kooperatifçiliğin ne olduğunu bilmeyerek başladık. Ve kadın kooperatifi olunca da hibeler ya da hükümetin desteklediği bir... ne denir ona... (A: Girişim?) Girişim. Öyle diye düşünüyorduk ama. Vergi mükellefiyetlerinin çok ağır olduğunu gördük, bir serbest meslek gibi değil. Baya. Şirket gibi kapatamıyorsun. (...) Dezavantajlı kadınlarla yola çıktık biz. Burdur ürünleri diye yola çıktık. (...) Ceviz ezmesi diye başladık aslında ceviz ezmesinin bir Burdur tatlısının olmadığını öğrendik. Rum tatlısı olduğunu öğrendik.” G3

G3 kodlu katılımcının ifadesi, kooperatifin kurulma amacının idealist bir yaklaşımla başlatıldığını ancak süreç içinde karşılaşılan bürokratik ve mali yükümlülüklerin bu hayallerin önüne geçtiğini gösterirken, aynı zamanda yerel kimliğe sahip çıkma arzusu ile kültürel gerçeklik arasındaki çatışmayı da yansıtmaktadır.

G5 kodlu katılımcı, kadınların tarım ve hayvancılık dışındaki alanlarda da üretici olabileceğini ve bunun kooperatifleşmeyle mümkün olduğunu belirtmektedir. G9 kodlu katılımcı ise küçük bir yerleşim yerinde iş olanaklarının sınırlılığı nedeniyle kooperatifin kadınlar için bir destek alanı olarak kurulduğunu vurgulamaktadır.

“Kasaba halkının kadınlarının sadece sera ve hayvancılıkla değil. Bir zanaat olarak işlemelerini ve bunu kadın gücüyle yapmalarını yani bir erkek gücüne dayanmadan işte kendi ellerinin emekleriyle götürmeleri.” G5

“Kadınlara bir destek olalım, bir iş sahibi olsunlar diye. Bizim buramız çok küçük bir yer olduğu için çok iş imkânımız yok bizim... Kadınlara bi destek amaçlı sağ olsun başkanımız bunu yapmıştı ama işte bu kadar aktifiz diğer türlü de kendimiz etcez diye uğraşmaya çalışıyoruz.” G9

G12 kodlu katılımcı kooperatifin kuruluşunu ekonomik katkı ve hem cinsleri arasında yer almasının ona ekstra sosyal rahatlık sağlaması açısından değerlendirmektedir. Bu ifade, kadınlar için güvenli, dayanışma odaklı ve daha rahat bir çalışma alanı oluşturma ihtiyacını vurgulamaktadır. Aynı zamanda işsizlik durumunu yumuşatmaya yönelik kısmi zamanlı kamu destekli programlara duyulan güvenin zayıflığı da dolaylı biçimde aktarılmaktadır.

“İşte aslında hep bayan (güler) iş imkânı daha iyi olur elimize para geçer. Yani kendi istediklerimizi ihtiyaçlarımızı görürüz diye düşündük. İlk başta sigorta dedilerdi bize zaten İŞKUR her zaman oluyo, olmuyo dedik. Burası bayanlar arası daha rahat çalışma ortamı daha iyi diye hani ben öyle düşündüm yani.” G12

G16 kodlu katılımcı, kooperatifin kuruluş amacının başlangıçta kırsal kadınların evde ürettiği ürünlerin pazarlanmasını hedeflediklerini, ancak yasal kısıtlamalar

nedeniyle bu modeli değiştirmek zorunda kaldıklarını şu şekilde ifade etmektedir:

“Kırsal kesimdeki kadınlardan evde üretmiş oldukları ürünleri alıp kooperatif bünyesinde pazarlamak istiyorduk ama gıda tarımla görüşmelerimiz sonrasında bu işi böyle yapamayacağımızın farkına vardık... Ortak bir alanda üretecekseniz biz orada denetimini yapacağız’ dediler bu şekilde başladık.”

Bu ifade, idealist bir başlangıcın yasal zorunluluklarla biçim değiştirdiğini ve ev merkezli üretimin kurumsal bir yapıya evrilmesinin zorunlu hale geldiğini göstermektedir. Bu eksende ilk etapta tasarlanan bu planın uygulama safhasına geldiğinde kooperatifin biçim ve işleyişindeki prosedürler çerçevesinde şekillendirerek kuruluş amacında değişikliklere yol açtığını göstermektedir. Kooperatifin kuruluş sürecine dair anlatılanlar, çoğu zaman ideallerle gerçekler arasında yaşanan kırılmalara işaret etmektedir. Katılımcıların çoğu başlangıçta büyük umutlarla yola çıkıldığını ifade ederken, uygulama aşamasında karşılaşılan engellerin motivasyonları törpülediğini belirtmiştir. G17 bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Yani bence kadınların ev ekonomisine katkıda bulunmaları. Ama başta dediklerimiz olmadı işte bizim (gülür).” G17

G17 ifadesinde, kadınların üretime katılımıyla ev bütçesine destek olma amacı vurgulansa da yaşanan pratik zorlukların bu hedeflerin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellediğini görülmektedir. Görüşme esnasında gülümseyerek yapılan bu yorum, beklentilerle karşılaşılanlar arasındaki farkı yumuşatarak ifade etmektedir. Kooperatifin kuruluşuna dair anlatılar arasında yalnızca ekonomik kaygılar değil, aynı zamanda sembolik ve duygusal değerler de ön plana çıkmaktadır. Özellikle bazı katılımcıların kooperatife yüklediğini anlamlar, bu girişimin yalnızca bir üretim ve gelir kapısı olmadığını, aynı zamanda kadın dayanışmasının, görünürlüğünün ve çoğalabilirliğinin de bir temsili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumu net bir ifadeyle aktaran görüşmecilerden biri olan G19, kooperatifin isminin neden “*Nar Kadın Kooperatifi*” olarak seçildiğini anlatırken kooperatifin kuruluş amacına dair şu açıklamayı yapmıştır:

“Kooperatifin adı mesela Nar Kadın Kooperatifi, niye Nar Kadın Kooperatifi koydunuz dedim, ilk başta merak etmiştim. ‘Dışardan baktığında bir, içeriye girdiğinde bin. İnşallah bin tane çoğalırsınız. Açıldığı zaman kadınlar tıpkı narın taneleri gibi bütün her yere dağılmasını isterim’ dedi. Çok güzel bir kurulum amacı vardı. Yani bu cevap bana yeterli geldi o bana bu cevabı verince. Kooperatifin kuruluş amacı bu bence.” G19

G20 ve G21 ise benzer şekilde kooperatifin kuruluş amacını kadınların kendilerini ifade etme, toplum içinde aktif bireyler olma ve istihdam sağlama gibi daha geniş sosyal hedeflerine vurgu yapmaktadır. Bu eksenle G20 kodlu katılımcının ifadesi kadınların sadece çalışması değil, sosyal görünürlüklerinin artması üzerinedir.

“Kadınların para kazanmalarını, kendilerini ifade etmelerini sağlamak, kadınları ilçe içerisinde aktif bir durumda görebilmek asıl amacımız bu.”
G20

“Daha çok bayana iş imkânı sağlamak. Altmış üç tane kursiyer yetiştirdim ben, o kursiyerler arasından çalışmak isteyenler olarak başladı. (...) Mesela ön taraf Pazar olacak, Pazar yeri olduğu zaman daha çok kadına ulaşılmış olacak. (...). G21

G21, kooperatifin gelişen ve büyüyen bir yapı olduğunu, zaman içinde daha geniş bir kadın kitlesine erişebileceğini ortaya koymaktadır. G24 ve G25’in ifadelerinde de ekonomik bağımsızlık ve üretime olan katkı öne çıkmaktadır. G24 kodlu katılımcının ifadesi, kooperatifin kadın üretimini destekleyerek dış pazara açılma amacını taşıdığını belirtmektedir.

“Bayanlara destek üretim yapılması için, dışa da üretim yapılması için. Bir iş alanı.” G24

G24 kodlu katılımcının ifadesinde hem iç pazara hem de dışarıya dönük üretim yapma arzusu dikkat çekmektedir. Bu eksenle G24 kooperatifin kuruluş aşamasını bir kalkınma aracı olarak görmektedir. Benzer şekilde, G25 kooperatifi kadınların ekonomik bağımsızlık kazanma aracı olarak tanımlamaktadır:

“Kendimize bir iş istihdamı yapmamız hani aileye bir katkıda bulunmamız, yine elimiz bir para görüyor Allah’a şükür. Şey olmuyor erkeklerden o kadar bi istediğin kadar para alamıyorsun illa ki kendi kazancın olacak. Onun için bizde irademizi şeyimizi güçlü tuttuk. Kendi ayaklarımızın üstünde durmaya başladık işte Allah’ın izniyle.” G25

G25’in ifadesi, kadınların ekonomik özgürlükle birlikte kişisel güçlenme süreçlerini de ortaya koymaktadır. *“Kendi ayaklarımızın üstünde durmaya başladık”* ifadesi, bu sürecin aynı zamanda bir özneleşme hikâyesi olduğunu göstermektedir. Katılımcı ifadeleri, kadın kooperatiflerinin kırsal alanda yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel işlevler üstlendiğini göstermektedir. Kooperatifin kuruluş amacı, çoğu katılımcı tarafından kadınların ev ekonomisine katkı sunmaları, gelir elde etmeleri ve kamusal alanda daha görünür hale gelmeleri şeklinde tanımlanmıştır. Bununla birlikte, süreç içerisinde idealize edilen hedeflerle karşılaşılan yapısal ve bürokratik

engeller arasında belirgin bir fark olduğu görülmektedir.

Katılımcılar, başlangıçta kooperatifin sağladığı umut ve motivasyona vurgu yaparken, zamanla sistemin getirdiği sorumluluklar ve yasal yükümlülükler karşısında zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle G3 ve G16 gibi katılımcıların ifadeleri, kooperatifleşmenin sadece dayanışma değil, aynı zamanda ciddi bir organizasyonel bilgi ve kurumsal kapasite gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Buna karşın, G19'un nar metaforu gibi ifadeler, kooperatiflerin kadınlar için sembolik ve dönüştürücü bir anlam taşıdığını da göstermektedir. Bu eksenle, kadın kooperatifleri ekonomik kalkınma kadar, kadınların özneleşmesi, dayanışma içinde güçlenmesi ve yerel düzeyde sosyal dönüşümün taşıyıcısı olmaları açısından da önemli bir işlev görmektedir.

3.7. Kooperatife Dair Bilgiye Erişim ve Katılım

Kadınların kooperatiflerde yer alma süreçleri, salt bireysel ihtiyaç ve tercihlerin ötesinde, içinde bulundukları toplumsal yapı ve sosyal ilişkiler ağı tarafından da şekillenmektedir. Bu nedenle, kadınların kooperatiflere katılımını anlamak için sadece bireysel motivasyonlara değil, aynı zamanda toplumsal dinamiklere ve sosyal sermayeye bakmak gerekmektedir.

Bourdieu'nün toplumsal sermaye kavramı, bireylerin sosyal ilişkiler ağı sayesinde elde ettikleri destek, bilgi ve kaynaklar bütününe ifade eder (Bourdieu, 1986a: 22). Bu perspektiften bakıldığında, kadınların kooperatiflere katılımını yönlendiren faktörler yalnızca kişisel istekler değil; aile, arkadaş çevresi, komşular gibi sosyal çevrelerinden aldıkları teşvik, bilgi paylaşımı ve dayanışma gibi unsurlar da belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla, *“Sizi bu kadın kooperatifinde çalışmaya yönlendiren kişi ya da faktörler nelerdir?”* sorusu, kadınların sosyal sermayelerinin bir yansıması olarak ele alınmalıdır. Kooperatif üyeliği, kadınların sosyal ağlarından edindikleri destek ve olanaklar doğrultusunda şekillenmekte ve bu toplumsal sermaye, kadınların örgütlenme süreçlerinde kritik bir motivasyon kaynağı olarak işlev görmektedir. Bu çerçevede, kadınların kooperatiflerde yer alma biçimleri yalnızca bireysel tercihlerle değil, aynı zamanda yerel yönetimlerin ve sosyal çevrelerinin yönlendirmeleriyle şekillenmektedir. Dolayısıyla, kadınların bu yapılarla tanışma ve dahil olma süreçleri, hem toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretildiği hem de bu normlara karşı bir tür alan açıldığı çelişkili bir zemin üzerinde ilerlemektedir. Kooperatifle tanışma sürecinde birçok

katılımcının yerel yönetimlerin yönlendirmesiyle harekete geçtiği görülmektedir. Özellikle G1, G6, G9, G16 ve G25 numaralı katılımcıların ifadeleri, belediyelerin kooperatifin kuruluş ve işleyiş sürecinde teşvik edici ve kolaylaştırıcı bir rol üstlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu destek, kadınların üretim sürecine katılma konusunda cesaretlenmelerini sağlamıştır. Bunun yanı sıra, bazı katılımcılar için devlet desteği ile arkadaş ve yakın çevrenin yönlendirmesi de katılım kararında etkili olmuştur.

G1, bu sürecin doğrudan belediye başkanının yönlendirmesiyle başladığını belirtmiş ve bu yönlendirme sonucu ekmek üretimine yönelik bir kursa katıldıklarını, belediyeye ait fırının kendilerine tahsis edildiğini ifade etmiştir. Katılımcı, kooperatifin üretim alanının dikkatini çekmesinin temel nedeninin, belediye başkanının somut destek sunması ve bu alanda bir ihtiyaç olduğunu vurgulaması olduğunu söylemiştir. Belediye başkanının “*orayı size verelim, siz çalıştırın ve bununla ilgili kurs alın*” yönlendirmesi, kooperatife katılımın temel motivasyon kaynağı olmuştur. Benzer biçimde G6, belediye başkanının yönlendirmesinin etkili olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“(A: Sizi bu kadın kooperatifinde çalışmaya yönlendiren kişi ya da faktörler nelerdir?) Bizi başkan yazdı, belediye başkanı önder oldu. (A: O halde yerel yönetimlerin yönlendirmesiyle mi?) Aynen. Geçen yıl, biz kursa başladık ekmek çıkarma kursuna fırını bize vereceği için başkan (...). Başkan dedi ki “orayı size verelim, siz çalıştırın ve bununla ilgili kurs alın.” G1

“Başkanımız teşvik ettiği için. Bir şey olarak bize sunduğu için, biz de onun arkasında durmaya. Bu bayanlara. Bir iş sahası.” G6

G9 ise, daha dolaylı bir şekilde yerel yönetimle bağlantı kurmuştur. Kooperatife dahil olmasında eşinin belediyede çalışmasının etkili olduğunu, eşinin başkandan duydukları doğrultusunda kendisinin bu yapıya yönlendiğini belirtmiştir. Bu ifade, yerel yönetimin dolaylı sosyal ilişkiler aracılığıyla da kadınların kooperatiflere katılımını etkileyebildiğini ortaya koymaktadır.

“Genel olarak hepimizin eşi belediye de çalıştığı için onlar başkandan duyuyo işte öyle başladık, eşlerimiz yani.” G9

G16 ise kooperatifin kuruluşunda daha aktif bir rol üstlenmiş olmakla birlikte, bu sürecin sürdürülebilirliğini ve gelişmesini yerel yönetim desteğine bağlamaktadır. Katılımcı, yöresel ürün üretimi alanındaki bireysel deneyimlerini kadınlara aktardıktan sonra, evde yaptığı yöresel ürünleri daha sistemli bir yapıya kavuşturmak için kooperatifleşme sürecine öncülük ettiğini anlatmaktadır. Çabaların kalıcı bir yapıya

dönüşmesi için kooperatif kurduklarını belirtmiş ve bu sürecin belediyenin desteğiyle ilerlediğini açıkça ifade etmiştir. Üretim alanının dikkatini çekmesi hem kendi geçmiş deneyimi hem de yöredeki kadınlara katkı sunma arzusu ile birleşmiş; belediyenin tesislerini kooperatifin kullanımına sunması ise bu katılımı pekiştirmiştir.

“Tabii ki belediyenin desteği diyelim. Burdur belediye Başkanının desteğiyle yani. Biz buraya kadar geldik. Belediyenin mesela tesislerinin desteğiyle çünkü. Onlar mesela düğün pastalarını dışarıdan değil kadın kooperatiflerinden. Benim almaya özen gösterdiler bizden alıyorlardı biz o şekilde yani. Biz sadece pasta yapmakla bugüne kadar gelebildik (...).” G16

Benzer biçimde kadınların kooperatife katılımı, bireysel tercihlerin yanı sıra sosyal çevreden aldıkları destekle şekillenmektedir G7 katılımcısı da *“En başta belediyeyle beraber çıktık biz bu yola.”* diyerek yerel yönetimlerin kooperatifleşme sürecindeki etkisini vurgulamıştır. Benzer şekilde G25 ise *“Başkanımızın yardımıyla”* diyerek belediyenin desteğinin belirleyici olduğunu belirtmiştir. Bu durum, kadınların kooperatiflere katılımında toplumsal sermayenin önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

G3’ün ifadesinde ise kooperatife katılım motivasyonunun yalnızca ekonomik ve değil, aynı zamanda kamusal gözlemler ve politik farkındalıkla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Yerel yönetimlerin kadın üreticilere sağladığı mekânsal destekten etkilenerек bu sürece dâhil olan katılımcı, kadınların kamusal alandaki üretkenliğini ve görünürlüğünü teşvik eden bu yapıları destekleme gereği hissettiğini belirtmiştir. Bu durum, kadın kooperatiflerinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dönüştürücü bir etki yaratabildiğini göstermektedir.

“Ben Denizli’de yaşarken belediyenin ordaydı benim ofisim, belediyenin önünde de bir avlu vardı. (A: Çınar meydanının oralarda mı yani?) Evet, arka tarafındaydı, 11 orda belediye sadece bu üreten kadınların, satış yapabilmesi için bir yer ayırmış, geliyorlardı oraya bende seyrederdim, “çok güzel” diye. 11, ondan etkilenmişliğim vardır, yerelde konuşulduğu tamamen hükümetin de bir politikası olması, desteklemesi, kadınların her türlü konuda artık hâkimiyet sağlaması gerektiğini düşünerek girdim. (A: yani sizi orada gördüğünüz o manzara mı etkiledi mi?) Etkiledi tabii ki. (A: neden bende böyle bir girişimde bulunmayayım mı dediniz?) Kesinlikle evet.” G3

Bu örnekler, yerel yönetimlerin kadınların ekonomik yaşama katılımını teşvik edici bir rol oynadığını doğrudan ve dolaylı biçimlerde yönlendirici olabildiklerini göstermektedir. Bir diğer dikkat çekici kooperatife katılım motivasyonu ise, devlet desteklerinin özellikle kadın kooperatiflerine yönelik olarak artmasıdır. G5, bu noktayı

açık biçimde dile getirerek, devletin kadın kooperatiflerine sağladığı hibe desteklerinin belirleyici olduğunu ifade etmektedir.

G5'in ifadeleri, kooperatifle kurulan ilişkinin temel motivasyonunun devlet tarafından sağlanan doğrudan destek mekanizmaları olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Katılımcı, özellikle kadın kooperatiflerine yönelik artan kamu teşviklerinin, bu tür yapılara yönelimin temel nedeni olduğunu dile getirmiştir. Diğer bir deyişle, kooperatife katılım bireysel ya da yalnızca yerel yönetim kaynaklı bir tercih olmaktan çok, merkezi yönetimin kadınlara özel sunduğu desteklerin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. G5 aynı zamanda kadın kooperatiflerinin diğer kooperatiflere kıyasla daha avantajlı bir örgütlenme olduğunu belirtmiştir:

“ (...) Evet, zaten bakanlık sadece kadın kooperatiflerine yönelik desteği arttırdığı için kadın kooperatiflerinin kuruluşları çoğalıyor. Yani bir normal kooperatife süt kooperatifidir. Ne bileyim örnek veriyorum u başka bir kooperatife destek vermiyor. Yani biz BAKA'dan aldığımız SOGEP projesindeki desteği %90 hibeyle aldık. Yani kadın kooperatiflerine yönelik destek devlet tarafından desteklendiği için yöneliyoruz aslında. (A: Devlet desteği olduğu için yani?) Devlet desteği olduğu için evet. Çünkü kendinin bir şey yapma imkânı yok, sen yapmak istesen kocan izin vermeyecek. Anlatabildim mi? Baban izin vermeyecek. Bunu devlet desteği ile yaptığın zaman sadece bünye ve zihin olarak yorulmuş oluyorsun. Maddi bir çıkışın olmadığı için desteklenmen daha kolay oluyor.” G5

Bazı katılımcı kadınların kooperatife katılım motivasyonları belediyeler ve devlet destekli projeler ekseninde gerçekleşirken, bazılarının ise arkadaş, tanıdık ve akraba vasıtasıyla kooperatife katılım gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu ekseninde, G10, G11, G12, G18, G19 ve G24 kodlu katılımcılar şu ifadeleri kullanmışlardır:

“Arkadaşlarım işte o domates ektiğimiz tarlada çalışıyorlardı bende yanlarına gitmişim işte ablam o gün. “E sende gel, katıl bize” dediler. Öylesine katıldım, devam ettik o zamandan bu zamana devam ediyorum yani.” G10

“Arkadaş çevresi diyim hani genellikle, katılım oldu. Belki bir üretim yaparız, daha çok katkı sağlarız dedik (güler). Yine de yapıyoruz yani.” G11

“Arkadaşlarım ya, arkadaş ortamı. Beraber daha iyi olur diye, bi de

beraber arkadaşlar olunca.” G12

“Benimde aynı şekilde (diğer görüşmecinin adını söylüyor). O olduğu için geldim.” G18

“Beni ilk yönlendiren ablam oldu.” G19

“Biz hepimiz birdik hepimiz de devam ediyoz yani arkadaş vasıtasıyla.” G24

Bu bölümde yapılan görüşmeler doğrultusunda, kadınların kooperatiflere katılım motivasyonlarının yalnızca bireysel ihtiyaçlara değil, aynı zamanda toplumsal ve yapısal dinamiklere de dayandığı görülmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, özellikle yerel yönetimlerin doğrudan yönlendirmesi veya dolaylı sosyal ilişkiler yoluyla kooperatif sürecine dahil olduklarını belirtmiştir. Belediyelerin üretim alanı tahsisi, kurs imkânı sunması ve sembolik kira desteği gibi uygulamaları, kadınların üretime katılımını kolaylaştıran başlıca faktörler arasında yer almaktadır.

Devletin kadın kooperatiflerine yönelik hibe ve proje destekleri de katılımı belirleyici rol oynamaktadır. Bazı katılımcılar için bu destekler, ekonomik bağımsızlık için somut bir zemin oluşturmuş; kooperatifler, devletin sunduğu kaynaklara erişimin en etkin yollarından biri olarak görülmüştür. Bununla birlikte, sosyal çevrenin özellikle arkadaş ve aile bağlarının teşvik edici etkisi de dikkate değerdir. Bu yönlendirmeler, kadınların birlikte üretim yapma fikrine daha kolay adapte olmalarını sağlamış ve kooperatifin sosyal bir yapı olarak güçlenmesine katkı sunmuştur.

3.8. Kooperatiflerin Sosyal ve Ekonomik Güçlendirme Boyutu

Bu bölüm, araştırmanın birinci argümanı olan kadın kooperatiflerinin ekonomik ve sosyal açıdan kadınları güçlendirme potansiyelini ele almaktadır. Literatürde, kadın kooperatiflerinin kadınların istihdam edilmesi, ekonomik bağımsızlık kazanması, toplumsal alanda görünürlük elde etmesi ve karar alma süreçlerine aktif biçimde katılması açısından önemli bir işlev gördüğüne dair pek çok çalışma bulunmaktadır. Örneğin Karakuş (2022), kadın kooperatiflerinin kadınlara istihdam olanağı sunduğunu, ekonomik özgürlük kazandırdığını ve bu sayede kadınların sosyal alanda daha görünür hâle geldiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda, bu güçlenme sürecinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini dönüştürme açısından kritik bir rol üstlendiğini belirtmektedir (Karakuş,

2022b: 144-146). Kooperatifler aracılığıyla kadınlar, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal sermaye birikimi, dayanışma ve kolektif özneleşme süreçlerine de katılım sağlamaktadır. Bu çerçevede, kadınların kooperatif deneyimlerinin sosyal ve ekonomik güçlenme boyutları, araştırma kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıda detaylı biçimde ele alınacaktır. Bu eksenle katılımcılara, kooperatife katılımın kendilerine özgüven ve özsaygı açısından ne tür katkılar sağladığı sorulmuştur. Ardından, kadın kooperatifinin kendileri için ne ifade ettiği sorusu yöneltilerek, kooperatiflere ilişkin algı ve anlam dünyaları incelenmiştir.

Görüşmeler sırasında, kadınların kooperatife katılım süreçlerinin özsaygı ve özgüvenleri üzerindeki etkisini anlamak amacıyla, katılımcılara bu eksenlerde bir değişim yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Bu soru, kadınların sosyal bağlamda güçlenmelerine kooperatifin ne tür katkılar sunduğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, G2, G4, G7, G8, G9, G10, G11, G12, G13, G14, G15, G21, G23 ve G24 kodlu katılımcılar, kooperatife katılımlarının özsaygı ve özgüvenlerine olumlu yönde katkıda bulunduğunu kısa ve doğrudan yanıtlarla belirtmişlerdir.

“Güvenim geldi, aynen. Gerçekten geldi orası olunca iş imkânımız olsa da daha da gelecek. Yani iş imkânı olmadığı için (güler).” G2

*“Yani kendini daha özgüvenli hissediyorsun, bir şeylere çabalayıp becerdiğin zaman (A: **Evet.**) Yani kendine bir özgüven geliyor yani.” G4*

*“Olumlu yönde etkiledi. (A: **Hangi açıdan?**) Kendimi daha iyi ifade edebilmek açısından.” G7*

“Özgüvenim daha da arttı yani.” G8

“Tabii, daha fark ediyor yani, geçen haftalarda (etkinliğin adını söylüyor) vardı, çok güzel bir şey, görmediğimiz yerleri görüyoruz, değişik insanlar görüyoruz çok güzel o yüzden kooperatifte çalışmak.” G9

“Güzel katkı sağladı yani kendimize daha fazla güveniyoruz tabii.” G10

“Gayet iyi bir katkıda bulundu.” G11

“Ya kendine güvenin daha artıyo, hani toplumda daha rahat hareket edebiliyosun hani. Sosyalleşince hani, evdeki durumla burası farklı oluyo evet.” G12

“Olumlu bir etkisi oldu bana, tabii ki de güvenim yerine geldi. İyiyiz yani.”
G13

“İyi bir etkide olumlu bir etkide bulundu.” G14

“Özgüven sağladı tabii iyi oldu burası” G15

“Ben yıllardır insanlara bir şeyler öğretiyordum, ama burada bir şeyler göstermek benim için daha da öz verili oldu.” G21

“Kendimize güvenimiz geldi yani açıkçası.” G23

“Olumlu bir etkisi oldu.” G24

Öte yandan, diğer katılımcılar kooperatife katılımlarının ardından özgüven ve özsaygı durumlarıyla ilgili deneyimlerini daha kapsamlı ve açıklayıcı ifadelerle aktarmışlardır. Katılımcıların verdiği yanıtlar, kooperatife katılımın öz saygı ve öz güven düzeylerinde çeşitli biçimlerde etki yarattığını göstermektedir. G1 kodlu katılımcı, kooperatif deneyiminin kişisel güven duygusunu artırdığını, bireysel gelir elde etmenin ve sosyal çevre edinmenin bu süreçte önemli olduğunu ifade etmiştir. G3 ise daha önce kadınlarla yakın bir ilişki içinde olmadığını belirterek, kooperatifin kendisine kadınlar arası dayanışmayı ve hemcinslerini anlama fırsatı sunduğunu anlatıyor:

“(A: Kooperatif size öz saygı ve öz güven ekseninde ne tür bir katkıda bulundu?) Valla tabii ki güven veriyor yani, insana güvenin daha çok geliyor, ayakların üstünde durabiliyorsun, gelir elde edebiliyorsun, biraz daha yani daha çok çevreye girebiliyorsun, çevre ediniyorsun.” G1

“Benim u, diğer hanım arkadaşlarımdan farkım erkek hâkim sektörde çalışıp, kadınlarla çok haşır neşir olmadığım için, kadınlarla haşır neşir olmak hoşuma gitti açıkçası. Bana onu sağladı. Kadınları, anlayabilmemi. (A: yani hemcinslerinizi anlayabilme noktasında mı bir etkide bulundu?) Evet evet.”
G3

G5, özgüveninin öncesinde de yüksek olduğunu ancak kooperatif aracılığıyla resmî kurumlarla temas kurmaya başladığını ve bu temaslar sayesinde kamusal alanda daha görünür hâle geldiğini belirtmiştir. Benzer şekilde G6, kooperatifin bireysel üretimin kamusal tanınırlığını artıran bir alan sunduğunu, kendisini farklı yerlerde “temsil etme” deneyiminin kişisel bir gurur kaynağı olduğunu aktarmıştır.

“Şöyle ben zaten hep dışarda olduğum için zaten çok özgüvenli biri insanım

(gururlu bir ifadeyle söylüyor) yani kendimi ifade edebilen bir insandım. Ama resmî kurumlarda değil. Yani, şahıs olarak arkadaş çevresinde mutlaka. Diğer türlü e şimdi resmî kurumlara müracaat etmek zorunda kalıyorsun, Ticaret il müdürlüğüne gidiyorsun, valiliğe gidiyorsun, kaymakamlığa gidiyorsun, belediye başkanlığına çıkıyorsun... ve muhakkak ki bir saygınlığının ve bir ın etkinliğinin olduğunu görebiliyorsun yani herkesle beraber. (A: **yani gittiğiniz bu yerlerde buna göre bir tutum ve davranış mı sergiliyorlar?**) Kesinlikle, yani.” G5

“Tabii özgüven, birine bir şeyler yapmak, vermek, göstermek kendine bir gurur bir şey oluyor yani bir yerlere gittiğin zaman (A: **Değil mi?**) Ben işte şu kadın kooperatifinden geliyorum deyince. İşte geçen hafta mesela Burdur’da Yörük şeyindeydik, tabii orada kendini tanıtmak daha güzel ya işte biz burdan geliyoruz “yapabiliyoruz.” O gurur oluyor.” G6

Kurumsal ilişkilerin geliştirilmesi üzerinden öz güven kazanımını vurgulayan bir diğer görüş G16 tarafından dile getirilmiştir. Katılımcı, farklı kurumlarla kurulan temasların artırdığı görünürlük sayesinde daha fazla etkileşim içinde olduğunu belirtmiştir. G17 kodlu katılımcı da benzer şekilde, kooperatif üyeliğinin kurumlarda saygınlık sağladığını, kurum temsilcilerinin kooperatif üyeleriyle özel ilgilendiğini ifade etmiştir.

“Evet saygınlığın artıyor, çünkü daha çok kişiyle görüşüyorsun, kurumlarla görüşmelerim oluyor. Mesela daha öncesinde beni kurumlarda bir kişi taniyorsa, bir kurum içerisinde şu an on kişi on beş kişi oldu diyebilirim. Yani hani işte valilik olsun gıda tarım olsun, tarım il müdürlüğü olsun diğer il müdürlükleri olsun. Birçok kişiyle fikir alışverişi ve işleyiş açısından mutlaka oralarla görüşmelerim oluyor. Ondan dolayı o insanlarla hani diyalogumuz arttı o insanlarla tanıştık şimdi halen daha mesela görüşüyoruz hepsiyle. Mesela bir program yapılacağı zaman tekrar beni arayıp... mesela bugün yine aradılar kültür turizm müdürlüğünden gastronomi haftasıyla ilgili bir etkinlik yapılacaktı işte abla üniversiteden öğrencilere mesela sen bir yemeği göstersen Burdur’un lokantalarında o yemekler sergilense gibi. Mesela böyle bir şey geldi bugün de yani neden olmasın çok güzel bir şey aslında.” G16

“Yani gidiyorduk, hani kurumlarda, bankalarda biz bayan olduğumuz için beklettirmiyorlardı yani yeri geldiğinde sıra beklemiyorduk. Avantaj sağlıyorlardı yani. **G16:** yani her şeyde yardımcı oluyorlardı kurumlar bazen bizi ziyaret ederler. Örneğin dışardan bir misafirleri geldiğinde Ankara’dan denetim için geliyorlar il müdürlüklerine onlardan tabii ki bağlı bulunduğunuz kooperatif var mı il veya ilçenizde e tabii ki onlar da göğsünü gere gere getiriyor, senin mekanını gezdiriyor senden bilgi alıyorlar. Aslında onlar, onların da çok hoşuna gidiyor” G17

G18 ise kooperatifin, kalabalık ortamlarda bulunma ve sosyal ilişkileri artırma

yoluyla kişisel gelişimi desteklediğini aktarmıştır.

“Kendimize olan özgüvenimiz arttı zaten ilk sırada bu var, daha sonra hep böyle kalabalık ortamlarda bulunduk bu da bizim açımızdan gerçekten çok iyiydi. Böyle bu şekilde yani.” G18

G19, çocukluk koşullarından gelen bireysel özgüveni olduğunu vurgulamakla birlikte, kooperatifin bunu daha da güçlendirdiğini ifade etmiş; yeni insanlarla tanışma olanağının önemli bir katkı sağladığını belirtmiştir.

“Çevrem daha da genişledi, ben kendim babasız yetiştiğimden, kendime bir özgüvenim vardı. Bu özgüven kooperatife girince daha faydalı oldu. Mesela resmi dairelerde şeylerde bir farklı oluyor yani bak mesela şimdi seninle tanıştık. Farklı insan tanımak açısından bir katkısı oldu.” G19

G20, kooperatifte yönetici pozisyonunda olmanın kendisine daha fazla sorumluluk ve araştırma yüklediğini, bunun ise genç yaşta özgüven kazanımına katkı sunduğunu dile getirmiştir.

“Yönetimde olmak çok ayrı bir şey bir de çok genç olduğum için. Bu durum bana daha araştırma yükledi daha fazla sorumluluk yükledi bana daha fazla yorgunluk yükledi aynı zamanda da özgüveni daha bir yükseltme konusunda bir katkısı oldu. Olumlu yönde etkiledi yani.” G20

G22 kodlu katılımcı ise üretim süreci içinde kendi yeteneklerini keşfetme fırsatı bulduğunu ve kendi gelirini elde etmenin sağladığı duygusal tatminin altını çizmiştir.

“Çok büyük. Yani ben çok kursa katılmadan önce, kooperatife katılmadan önce yapabileceğime inanmıyordum. El yeteneğimin olduğunu düşünmüyordum açıkçası ama burada yaptıkça bir şeyleri başardıkça insan seviniyor, kendine güveni geliyor açıkçası. Yani ondan sonra dediğim gibi madden de olsa aldığım para küçücük de olsa iki tane çocuğum var mesela bir yere gittiğim zaman onların istediklerini kendim de alabiliyorum. Ha eşim bu noktada kesinlikle vermemezlik, vermeme gibi bir durumu yok ama kendimde alabilmek o hissiyat daha farklı.” G22

G25 kodlu katılımcı, kooperatifi ayakta tutma çabasının kendilerinde bir sorumluluk ve aidiyet duygusu oluşturduğunu; bu çabanın öz güveni artıran bir yönü olduğunu belirtmiştir.

“Şimdi mesela her işimizi koyuyor geliyoruz buraya. Burayı ayakta tutabilmek için kendi sesimizi duyurabilmek için bir yerlere işimizin başına geliyoruz gidince de kalan işlerimizi yapıyoruz işte. Öz güvenimizi öyle artırıyoruz Allah'ın izniyle.” G25

Kooperatife katılımın kadınların öz saygı ve özgüven deneyimleri üzerindeki etkilerine dair ifadeler değerlendirildikten sonra, bu yapının katılımcıların zihin dünyasında nasıl bir yer edindiğini, ne tür anlamlar taşıdığını ve nasıl bir aidiyet ilişkisi kurulduğunu anlayabilmek amacıyla, görüşmecilere “*Kadın Kooperatifi sizin için ne ifade ediyor?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu ekseninde görüşmecilerden alınan ifadeler şu şekildedir: Görüşmecilerden G2, G7, G6, G15, G11, G24, G22 ve G9 kodlu katılımcılar kadın kooperatifini bir gelir kaynağı ve maddi güç olarak görmektedirler.

“Kadın kooperatifi yani iş imkânı olsun, yani böyle toplum olarak da birlik beraberlik çalışma imkânı, üretmek, satmak. Yani ürettiğimizi çalışıp pazara sunmak.” G2

“Kadınların ekonomik özgürlüğü, kadınların istihdamı.” G7

“Gelir imkânı başka öbür türlü bir şeyi yok yani, şu an da hiçbir şey aklıma gelmiyor (güler).” G6

“Bi destek kadınlara ya bence” G15

“Ya işte kadınlara bir şey açtılar yani, iş imkânı açtılar o yüzden yani bizde değerlendirelim dedik öyle yani.” G11

“Bize göre iş sahası oldu, çalışma alanımız. Hani çalışıyoruz para kazanıyoruz.” G24

“Küçük de olsa kendi istediğimizi alabilme hissiyatı bile çok güzel. Ben alabilirim düşüncesi var mesela eşine sormadan, ona deme gerek yok diyebiliyorsun mesela. Ben bir işe yarıyorum ben yapabiliyorum, bunu da yapabiliyim.” G22

G9 kodlu katılımcı kooperatif faaliyetlerinin biraz daha aktif olsa daha fazla gelir elde edebileceğini ifade etmektedir.

“Bence kadınlara yani güzel bir şey, keşke birazcık daha çalışma şeyimiz olsa da çalışsak.” G9

G5 kodlu katılımcı ise, kadın kooperatifini cinsiyet kavramı üzerinden değerlendirerek, devlet desteğiyle de bu yapılanmanın bir gelir kaynağı oluşturduğunu ifade etmiştir.

“Bence devletin verdiği desteği en iyi şekilde değerlendirebilen kurum kadın kooperatifi. Çünkü normalde yaptığı işi pratiğe döküp bundan para

kazanmaya başlıyor.” G5

G10, G4, G12, G13, G25, G8, G14, G17, G23, G1 ve G18 kodlu katılımcılar, kadın kooperatiflerinin kendileri için birlik, beraberlik, dayanışma, güçlenme, sosyalleşme ve özgüven kazanımı gibi anlamlar taşıdığını ifade etmişlerdir.

“Dediğim gibi işte iş imkânı, bir de arkadaşlarla birlik beraberlik, bir şeyler sattığın zaman mutlu oluyon, para gazandığın zaman mutlu oluyoruz. Bir de gadın gadına olmamız da çok önemli çok güzel bir şey.” G10

“Yani katılmak güzel.” G4

“Bilmiyon yani birlik beraberlik yani arkadaşlık ortamı hepsi.” G12

“Birlik beraberlik, eve katkı sunma.” G13

“Kendi öz güvenimizi yükseltmek para kazanmak, her şeyi ifade ediyor (Güler). Kendimizi daha çok güçlü hissediyoruz yani. Kimseye muhtaç olmadan geliyoz gidiyoz buralara işte böyle inşallah daha da ilerler.” G25

“(...) Dedim ya kadınların yani güçlü olması.” G8

“Yani işte iyi yani arkadaşlarla buluşması hani hiç sıkılmadık yani (Güler.) Burda bir birlik beraberlik vardı işe yaramak iş yapıyor olmak iyi bir şey.” G14

“Güç ve sosyalleşmek benim için.” G17

“Birlik beraberlik bence.” G23

“Kadınların aktif olması sosyal yaşamda ve iş hayatında kendilerini ifade edebilmeleri ve ifade özgürlüklerini ellerine alabilmeleri açısından.” G20

“Birlik, güç değil mi? Güven, özgüven. Var olan yeteneklerin eğitilerek ön plana çıkması. Bunun farkındalığı sonrasında bundan alınan haz. Bence parayla pulla alınamayacak şeyler.” G21

“Benim için kadınların çok güçlü olduğunu dokundukları her şeyin en güzelini yapabildiklerini, yapamayacakları hiçbir şeyin olmadığını daha bir sürü şey yani. Bunları ifade ediyor aslında kadınlar her şeyi başarabilir bence.” G18

“Valla işte dediğim gibi elimizde ürettiğimiz yöresel ürünlerin satışını yapabilmek, kadınlarla birlikte çalışabilmek, yani ihtiyacı olan kadınlara yani birlikte bir şeyler yapabilmek, ortaya bir şey çıkarabilmek, (...)” G1

G16 kodlu katılımcı, kadın kooperatiflerinin birlik ve beraberlik duygusunu

pekiştirdiğini belirtmekle birlikte, kooperatifler arası fikir alışverişi sayesinde farklı bakış açıları kazandığını da ifade etmiştir.

“Yani birlik beraberliği arkadaşlığı sosyalleşmeyi ne bileyim farklı fikirler edinmeyi, sonra başka ne olabilir. (A: kadın kooperatifine katılımınız size bir bakış açısı mı kazandırdı yani?) Tabii ki mesela diğer kooperatiflerle de fikir alışverişi yapıyorduk illerdeki arkadaşlarla bile yapıyoruz bunu zaman zaman çünkü onlar mesela bize soruyor biz onlara soruyoruz bilmediğimiz hani böyle konularda birbirimizden fikir alışverişi de oluyordu. Aklıma gelirse eklerim yine.” G16

Öte yandan G3 ve G19 kodlu katılımcılar, kadın kooperatifine katılırken sahip oldukları yüksek motivasyonun ve beklentilerin, süreç içerisinde karşılık bulamadığını ifade etmişlerdir. İlk başta üretim, büyüme ve kadınlar arası dayanışma hayalleriyle kooperatife katılan bu katılımcılar, zamanla yapısal engeller, yetersiz destek ya da iç işleyişe dair sorunlar nedeniyle bu beklentilerin gerçekleşmediğini vurgulamışlardır.

“Bilmiyorum, (güler.) Şu an için bilemedim, (A: ilk aşamada ne ifade ediyordu?) İlk başta, çok heyecanlıyım, çok ümidim vardı. Ne bileyim önce bir ülkeye açılıp, (hafif kahkaha atar). İki sonra yurt dışı bağlantıları bile olabileceğini düşünüyordum. Çünkü, çok uzak şeyler değil bunlar. (A: tabii ki de tabii ki de.) Evet, hani neden Burdur’dan bir ürün yedi sekiz kadın çıkmasın? Güçlenmesin? Diğer kadınlara istihdam oluşturmazın? Niye fabrikalaşmayalım? Diye bir düşüncem vardı. Ama şu an yapamadık.” G3

“Yani şu an için bir şey ifade etmiyor. (Güler). Ama ilk başladığımda çok şey ifade ediyordu, biraz önce de anlattığım gibi hani kadın ya şimdi söyle bir şey var, hep buna geliyor ama kadın evleniyor, barklanıyor kendini evine bağlıyor bi nedense kadınların bir çalışma alanları yok. Bi erkeğe bağımlı yaşıyor daha sonra bi bakıyorsun belli bir yaştan sonra hoop ya ortada kalmışsın veya anlaşılamamışsın veya hep bir şey de ona bağımlısın. Ben hep isterim ki ne kadar eşin zengin de olsa veya kendi şeyin olsa bir kadın kendi ayağının üzerinde durması lazım. Bunu bilmeli. Benim en büyük fikrim bu memur da olsa amir de olsa tarlada da çalışsa, bir kadının elinden bir şeyler gelmesi gerekiyor. Bana göre de kadın kooperatifleri bunlar için en güzel alanlar ama kadınlar bunun şeyini bilmiyor kıymetini bilmiyor, (...).” G19

Bu bulgular ışığında, kadın kooperatiflerinin ekonomik ve sosyal güçlenme için önemli bir potansiyel sunduğu; ancak uygulamada karşılaşılan bazı engellerin bu potansiyelin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellediği söylenebilir.

3.9. Kooperatife Katılımının Hane İçi Yük ve Sorumluluklara Etkisi

Görüşülen kadınların hane halkı büyüklüğü 2 ile 5 kişi arasında değişmekte olup, en yaygın hane yapıları 3 ve 4 kişilik olarak gözlemlenmiştir. Bu durum, katılımcıların

büyük bir kısmının çekirdek aile yapısı içerisinde yaşadığını ortaya koymaktadır. Çekirdek aile yapısının yanı sıra, hane büyüklüğü kadının günlük yaşamını ve kooperatif faaliyetlerine katılımını doğrudan etkileyen bir faktördür. Özellikle, hane büyüklüğünün kooperatif faaliyetleriyle ilişkisi, katılımcıların ev içindeki görev ve sorumluluklarını nasıl yönetebileceklerini belirleyen önemli bir dinamik oluşturmaktadır. Araştırmacı, bu ilişkiyi daha derinlemesine anlamak amacıyla katılımcılara, “*Kooperatife katılım faaliyetleriniz hane içindeki görev ve sorumluluklarınıza nasıl bir etki yapmaktadır?*” sorusuna ilaveten aile üyelerinin kooperatife katılımlarını destekleyip desteklemediğini öğrenmek amacıyla “*Eşiniz/çocuğunuz kooperatife katılımınızı destekliyor mu?*” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda, kadınların kooperatif faaliyetlerine katılımı, hane içi görev ve sorumluluklarını doğrudan etkilemekte; bu etki, kimi durumlarda yeniden düzenleme ya da iş bölümüyle çözülürken, bazı durumlarda ise kadınlar için çifte yük anlamına gelmektedir.

Katılımcıların çoğu, ev içi sorumluluklarını aksatmadan kooperatif faaliyetlerine katılabildiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin G10’un “*Çok etkilemiyor*” ya da G22’nin “*Her şeyi ona göre ayarlıyoruz*” gibi ifadeleri, kadınların ev içi işleri üretim sürecine katılım öncesinde titizlikle planladıklarını ve bu sorumlulukları aksatmamayı önceliklendirdiklerini göstermektedir. Bu eksende, kadınların söylemleri yalnızca bireysel tercihler olarak değil, kadınlara toplumsal olarak yüklenen bakım, düzen sağlama ve fedakârlık gibi rollerin içselleştirilmiş yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Judith Butler’ın toplumsal cinsiyetin *performatif* olduğuna dair yaklaşımı, bu noktada açıklayıcıdır. Butler’a göre toplumsal cinsiyet, doğuştan gelen bir özellik değil, sürekli tekrar eden pratiklerle inşa edilen bir kimliktir (Butler, 2005: 60-70). Katılımcıların ifadeleri, kadınların bu rolleri içselleştirmiş ve yeniden üretir hâlde olduklarını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Connell toplumsal cinsiyet düzeninde kadınlara atfedilen rollerin *görünmez emek* biçiminde sürdüğünü ve bu rollerin hem üretim hem de yeniden üretim süreçlerini şekillendirdiğini belirtir (Connell, 2009b: 61-63). Dolayısıyla, “*Her şeyi ona göre ayarlıyoruz*” gibi ifadeler sadece pratik bir çözüm değil, kadınların toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamadan üstlendiklerinin ve bu rolleri doğal birer görev gibi yerine getirdiklerinin göstergesidir.

G10 kodlu katılımcı kooperatife katılımının hane içindeki görev ve sorumluluklarına çok fazla etkisi olmadığını belirtmiştir. Katılımcı, ev işlerini yerine

getirip kooperatife katılabildiğini ifade etmektedir. G11 kodlu katılımcı kooperatife katılımının hane içindeki görev ve sorumluluklarına orta derecede bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Katılımcı, eşinin işyerine gidip geldiğini ve kendi işlerini yerine getirirken kooperatifteki faaliyetlere katıldığını ifade etmektedir. G12 kodlu katılımcı da kooperatife katılımının hane içindeki görev ve sorumluluklarına çok fazla olumsuz etkisi olmadığını belirtmektedir. Katılımcı, zaman zaman aile üyelerinin hastalıkları nedeniyle bazı rahatsızlıkların yaşandığını ifade etse de kooperatife katılımın genel olarak aile içindeki diğer sorumlulukları üzerinde büyük bir olumsuz etkisi olmadığına dair bir değerlendirme yapmaktadır. Benzer bir biçimde G21 kodlu katılımcı, kooperatife katılımın hane içi sorumluluklarını olumsuz etkilemediğini, aksine sürecin olumlu ilerlediğini ifade etmektedir.

“(A: Kooperatife katılım faaliyetleriniz hane içindeki görev ve sorumluluklarına ne yönde bir etkide bulunuyor?) Çok etkilemiyor yani, ben evimin işini yapıp buraya gelebiliyorum, bazen işte arkadaşların dediği gibi kızım şu an da okuyor, o zaman gelince sorun oluyor işte “sen beni bırakıp bırakıp gidiyon” diye. Vakit geçiremediğimiz için.” G10

“Orta yönde bir etkisi oldu, eşim işe gidiyor, geliyoruz bizde burada çalışıyoruz. Ama evde kendi işimiz olduğunda gelmiyoruz. Arkadaşlarımızı idare ediyor yani. “Benim bugün işim var gelmicem” diyebiliyom hani. Oradan birbirimizi tamamlıyoruz işte.” G11

“Öyle çok şeysi olmuyo yani zorluğu, bizimkiler bazen rahatsız olabiliyo ama öyle şey olmuyo yani. **(A: rahatsızlık derken buraya gelmenizden mi?)** Yok yok hastalık açısından yani hasta oldukları için.” G12

“Olumlu diyelim. Ya şimdi şöyle iki oğlum var birisi evli biri de üniversite sınavına girecek. Kendini artık belli bir şeye getirmiş, eşimde zaten eğitimci olduğu için benim burada olmam gerektiğini düşünüyor ve destekliyor. O anlamda bir engel yok.” G21

G22 kodlu katılımcı, kooperatif faaliyetlerine katılımının başlangıçta zorlayıcı olduğunu, ancak zamanla belirli bir çalışma düzeni sayesinde hane içi sorumluluklarını bu sürece adapte ettiğini belirtmektedir. Haftalık rutinini, kooperatifin sabit çalışma saatlerine göre yeniden yapılandırmıştır. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerini ise kooperatif yönetiminden izin alarak sürdürebildiğini ifade etmiştir. Eşinin destekleyici tutumu ise, yüzeyde kadının üretim sürecine katılımını kolaylaştıran bir unsur olarak görünmekle birlikte, bu durum patriyarkal aile yapısının ve toplumsal cinsiyet rollerinin

yeniden üretimine işaret etmektedir. Kadının çalışma hayatına katılımının, eşinden izin alma ve destek görme üzerinden şekillenmesi, kadınların bağımsız hareket alanlarının sınırlı olduğuna ve karar mekanizmalarındaki erkek egemenliğine işaret eder. Bu bağlamda, “eşinin destekleyici tutumu” ifadesi, patriyarkal düzenin bir parçası olarak kadınların üretime ve hane içi sorumluluklarına eş zamanlı katılımının nasıl norm haline getirildiğinin anlaşılması için sorgulanmalıdır.

“İlk sıra zorlandık ama şu an alıştık artık yani giriş çıkış saatimiz belli olduğu için (A: ne şekilde buranın saatleri?) sabah dokuz buçuk akşam beş buçuk o şekilde. Ona göre ayarlıyoruz her şeyi. Ya zaten çok da çocuklarım okuduğu için açıkça söylemek gerekirse hafta içi hiçbir yere çıkmıyordum. Hafta içi de çalıştığımız için şu an da buradaki katılımıma göre evdeki işimi ayarlıyorum. (A: Tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorum dediniz o zaman nasıl yapıyorsunuz?) izin alıyoruz (...). (A: Eşiniz destekliyor mu?) evet o da destekliyor.” G22

G3, G15 ve G9 kodlu katılımcılar ise kooperatife katılımlarının hane içindeki görev ve sorumluluklarına olan etkisini şu şekilde anlatıyor:

“(A: Kooperatife katılım faaliyetleriniz hane içindeki görev ve sorumluluklarına ne yönde bir etkide bulunuyor? şöyle söyleyeyim yani, evliyim dediniz önce onu sorayım o zaman. Eşiniz mesela kooperatif faaliyetlerinde bulunmanıza ne tür bir tepkide bulunuyor?) İyi bakıyor, destekliyor. (A: yani şu şekilde hane içindeki görev ve sorumluluklar derken, çok aktif değilsiniz zaten ama üretim sürecinde mesela? (...). Tabii, ev içinde de yemek yapmadır, çamaşırdır, bulaşıktır, rutinlerimiz devam ediyor. (A: Zorlanıyor musunuz?) Zorlanmadım. Zorlanmam da çok aktif çalışsam da zorlanmam, işte dediğim gibi otuz yıllık bir çalışmadan kaynaklı ve eşimin de bu çalışmadan kaynaklı ya bilerek evlendik zaten aktif çalıştığımı biliyordu. O yüzden evde aksayan bir şey yok. Eşim zaten destekliyor, ilk başta zaten dediğim gibi başladığımızda farklı başlamıştık. 11 meslektaş olduğumuz için o da aynı şekilde heyecanlanmıştı. Bir sıkıntımız yok, olumlu.” G3

“Hayvanlarım olduğundan zorlantıyorum bazen. (A: Eşiniz destekliyor mu?) destekliyor, sağ olsun.” G15

“(A: Kooperatife katılım faaliyetleriniz hane içindeki görev ve sorumluluklarına ne yönde bir etkide bulunuyor? Yani şunu diyorum bugün buraya geldiniz ya mesela evde yemek olmayabilir o şekilde soruyorum.) E olsun (gülüşmeler) yumurta kırar yeriz. Olumsuz bir etkisi olmadı Allah’a şükür. Sadece yazın yani çocuklarımız biraz isyan ediyorlar onları da alıştırdık. Duymuyoz yani kapıyı kapatıp çıkıyoz (gülüşmeler). (A: eşiniz kooperatife katılmanıza nasıl bakıyor?) (Kahkaha atar). Çok... (gülüşmeler) destekliyor... Destekliyor canım. Destekliyor, destekliyor

desteklemese napcak mecbur destekliyor. Seviyoz çünkü biz altı senedir geliyoz yani şimdi Allah var sorun çıkarmıyolar. Aslında ben zaten eşimin sayesinde girdim. Ona inanmadan zaten olmazdı. Ama yazın gerçekten çok zor oluyor.” G9

Buna karşın, bazı katılımcıların ifadeleri kadınların kooperatife katılımı ile ev içi sorumluluklar arasında kurulan dengesizliğe dikkat çekmektedir. G1 kodlu katılımcı, “*üç erkeğin arkasında dolandığını düşün*” diyerek, kadınların hem ev hem de üretim alanındaki yükü aynı anda taşıdığını, buna karşın erkeklerin yalnızca evin geçimini sağlamak gibi sınırlı bir sorumluluğu olduğunu ifade etmektedir. Bu söylem, toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkeklere nasıl farklı görevler atfettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Erkeklerin kamusal alanda konumlanırken, kadınların hem özel hem kamusal alanda çoklu roller üstlenmeleri, geleneksel cinsiyet rollerinin bir sonucudur. Benzer şekilde, G5 kodlu katılımcı da kooperatifin ilk dönemlerinde üretimin maddi bir karşılık yaratmaması nedeniyle ev içinde çatışmalar yaşandığını belirtmektedir. Bu durum, kadın emeğinin ancak ekonomik kazanç sağladığında meşrulaştırıldığını, aksi hâlde *boş uğraş* olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Her iki katılımcının da eş desteğinin zamanla azaldığını belirtmesi, kadınların üretim süreçlerine katılımının, erkeklerin onayıyla sınırlı bir meşruiyete sahip olduğunu ve bu onayın da ekonomik faydaya endekslendiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu ifadeler, patriyarkal toplumsal cinsiyet rejiminin kadınların üretici kimliğini nasıl görünmez kıldığını ve kadın emeğinin değerini nasıl pazara bağlı olarak tanımladığını göstermesi açısından anlamlıdır.

“Çocuklarım var yani, bir eşim var üç erkeğin arkasında düştüğünü, dolandığını düşün. (Güler) Sürekli evin işi yemesi yümesi yemeği. (A: ama bu evdeki sorumluluklarınız da eksiltmiyor yani aynı şekilde devam ediyorsunuz o gündelik işlere? Ne bileyim bulaşıktır, çamaşırdır, hepsi size bakıyor yine?) He aynen aynen, eve de devam ediyoruz her şeyimizle öyle. Dahası bir de yaz hazırlıklarımız...Düşün yani tarhanadır, bulgurdur, konservedir, salçadır hep evimizin ihtiyaçlarını bir de kooperatifle ilgili şeyleri de yapıyoruz... Ama gerçekten, ev hanımı olup da çalışması. Çünkü iki iş yapmış oluyosun. Normalde erkekler bi iş yapıp geliyor eve ama sen iki iş yapıyorsun. (A: Bu durum sizi bazen zorlayabiliyor yani?) Aynen. (A: eşiniz bu kooperatifte çalışmanıza ne diyor?) Valla destek de olmuyor, köstek de olmuyor dermişim (gülüşmeler). Öyle bir sıkıntı çıkarmadı şimdiye kadar Allah razı olsun, yardımcı oldu. (A: yani bu faaliyetlere nasıl gidiyorsun? Ya da niye gidiyorsun gibi söylemleri olmadı?) ilk zamanlar tabi çok şey etmedi, destek oldu da sonraki dönemlerde sigorta işlerimiz

olmadığı için yevmiyeli çalıştık sürekli, halen de öyleyiz. (...). Hakkımızın yendiğini düşündüğü için o yüzden destek olmadı yani. Onun kafasının takıldığı yer orası. (...).” G1

“Kötü yönde etkiliyor benimkini en azından (kahkaha atar). (A: Ne açıdan?) (Gülerek) yani şöyle sabah ben buraya saat sekizde geliyorum. Sekizde işte şey koca kahvaltı bekliyor, işte çocuk süt bekliyor örneğin. Ama onlardan fedakârlık yapıyorsun, feragat ediyorsun. Geliyorsun burayı yapıyorsun, sonra da evde dırdına çıkıyor. Örnek veriyorum. Ama bunu ilk başlarda yaşıyorduk, (...). Bir sene boyunca hiç para almadan sadece kooperatif kendini döndürebilsin diye çalıştık yani, işte o zamanda kocalar dın dın ediyor. “Evde yemek yok, elde para yok şu yok, bu yok” yani onları aşıyorsunuz ama, süreç gerekiyor, her şeyde olduğu gibi. Belli bir süreden sonra alışılıyor. (A: peki genel olarak, eşiniz buraya katılımınıza nasıl bakıyor? Destekliyor mu?) Ya mutlaka destekliyor, yani gideceğimiz geleceğimiz yere alınacak bir şey illa oluyor, (...). “Vazgeçmeyeceğini” anlıyor çünkü bırakmayacağını anlıyor (Gülerek) destek vermek zorunda kalıyor.” G5

Öte yandan, bazı katılımcılar eşlerinden doğrudan ve aktif destek aldıklarını vurgulamışlardır. Örneğin G19’un eşi, kooperatif ürünlerinin pazarlanmasında doğrudan rol almış, marketlerle bağlantılar kurmuştur. Benzer biçimde, G14 ve G6 da eş desteği sayesinde kooperatife katılım sağladıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, yüzeyde olumlu bir değişim olarak değerlendirilebilir; zira aile içi iş bölümünün dönüştüğü, bazı erkeklerin geleneksel rollerin dışına çıkarak kadınların üretim süreçlerine destek sunduğu görülmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında, kadınların kooperatif faaliyetlerine katılımında erkek desteğinin belirleyici bir unsur hâline gelmesi, kadınların kamusal alandaki varlıklarını hâlâ erkek onayı ve aracılığıyla meşrulaştırmak zorunda kalabildiklerini göstermektedir. G19 kodlu katılımcının ifadesi, eşinin yalnızca ev içi işlerde değil, aynı zamanda kooperatifin pazarlama ve dış ilişkiler süreçlerinde de aktif rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, erkek desteğinin pasif bir onayın ötesine geçtiğini göstermekle birlikte, aynı zamanda kadınların öznellik kazanım süreçlerinde dahi eril desteğe bağımlı kalabildiklerini de gözler önüne sermektedir.

Kooperatif faaliyetlerine katılım, kadınlar açısından sosyal ve ekonomik açıdan güçlenme fırsatı sunsa da bu katılımın erkek desteğine bağlı bir biçimde gerçekleşmesi, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin derinliğini ve kadınların özerklik alanlarının sınırlılığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, kadınların üretim süreçlerine katılımı ancak erkeklerin onayı ya da katkısıyla mümkün olduğunda, bu durumun kendisi yapısal bir

eşitsizlik biçimi olarak ele alınmalı; kadınların kamusal alana doğrudan, aracısız ve bağımsız biçimde katılımını olanaklı kılacak politikalar ve kültürel dönüşümler teşvik edilmelidir.

“Yani bir etkide bulunmadı ama eşim bana çok yardım etti eşimin hane içindeki görevini değiştirdi (gülür). (A: eşiniz destekliyor mu?) tabii ki mesela benim kendi aracım ile kurabiye ürettik ilk kooperatifin aracı yoktu. Buradaki marketlerle benim eşim gitti tek tek görüştü benim eşim böyle böyle bir kooperatifte onların bir kurabiyesi var işte birkaç tane gıda ürünleri var. Tek tek kurabiyeleri götürdü tattırdı, oraları bize bağladı hani mesela yani haftada bir gün pazar günleri bizim kurabiyeleri o yerlere verdi. Yardımcı oldu yani şimdi Allah var.” G19

G14 kodlu katılımcı kooperatifte çalışmasının eşinin desteği sayesinde mümkün olduğunu ifade etmektedir. Katılımcının hayvancılık ya da çiftçilik gibi zaman alıcı sorumluluklarının bulunmaması ve küçük çocuğunun olmaması, kooperatif faaliyetlerine katılımını kolaylaştıran etkenler arasında yer almaktadır.

“Olumlu yönde, eşim de destekliyor yoksa zaten ben onun sayesinde kooperatifte çalışıyorum yani. Benim hayvanlarım yok mesela yoksa çiftçi de değilim bir şey de değilim. Eşim de memur. Küçük çocuğum da yok. Eşimde destekliyor zaten.” G14

G6 kodlu katılımcı kooperatife katılımın hane içindeki sorumlulukları üzerinde başlangıçta bir düzen kaybı yarattığını ifade etmiştir. Özellikle kahvaltı ve öğle yemekleri gibi günlük sorumlulukların kooperatif faaliyetleri nedeniyle zaman zaman aksadığını, ancak bunun geçici ve çözülmesi kolay bir durum olduğunu belirtmiştir. Çocuklarının da kooperatife katılımı desteklediğini ve aile içindeki anlayışın önemli bir faktör olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir.

“Düzenimiz kalmadı desem yeridir (gülüşmeler) tabi sabah kalkıyon bura geliyon eşin işe gitcek kahvaltı her şey tabi öğlen olduğu için eşin geliyor alıp gidiyo yemek yemek zorundasın. Yemeğin olmeyo akşamdan hazırlarsan oluyo tabi o saate yapem dersen bir yumurta gırıp yeyip çıkıyon. (A: evdeki sorumluluklar yine devam ediyor yani?) tabi tabi yani sağ olsun eşim o yönden hiçbir zaman... (A: destekliyor mu eşiniz?) Destekledi, o yönden hiç şey etmedi hani. Sen niye yemek yapmadın? Neden saatinde gelmedin? Öyle bir şeyimiz olmadı çok şükür, o sıkıntımız yok. (A: çocuklarınız ne diyor, onlar biraz daha bilinçlidir eğitim aldıkları için?) onlar da destekliyor (...). (A: o zaman kooperatife gelmek size iyi geliyordur, sosyalleşmek açısından?) Aynen, aynen evde yalnız oturup canını sıkacağına üretmeye gidebilirsin yani şükür öyle bir sıkıntımız olmadı.” G6

Kadınların kooperatife katılımlarına olan bu destek her zaman maddi koşullardan

bağımsız değildir. Örneğin G23 ve G18, gelir elde edilmediğinde veya emeğin karşılığı alınmadığında aile bireylerinin (özellikle eşlerin) desteğinin zayıfladığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda ekonomik faydanın, kadınların aile içinde görünürlük kazanmasında ve meşruiyet sağlamasında belirleyici bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

G23 kodlu katılımcı, kooperatifte yer almanın hane içi sorumluluklarını artırdığını “fazla bir performans” ifadesiyle belirtmektedir. Eşi ve ailesi başlangıçta, maddi getiri olmaması nedeniyle katılımını desteklememiş, geleneksel ev içi rolleri önclemiştir. Ancak zamanla bu tutum yumuşamış ve destekleyici bir yaklaşıma dönüşmüştür. Bu durum, kooperatif katılımının kadınların toplumsal rollerine dair algıları dönüştürme potansiyeline işaret etmektedir.

“Fazla bir performans. (A: Eşiniz destekliyor mu?) İlk başta desteklemeseler de şu an da destekliyorlar, ilk başta desteklemiyorlardı. Maddi açıdan şey olmayınca. Dediler işte evde otur yemeğini hazırla, kaç paralık şey gibisinden. Ama öncesine göre o kadar tepki yok.” G23

G18 kodlu katılımcı, kooperatif faaliyetlerine katılımın hane içi sorumluluklarını artırdığını ve bu süreçte fedakârlık yapma gerekliliğini vurgulamaktadır. Katılımcı, karşılığının alınamadığı durumlarda bu yükün sürdürülemez hâle geldiğini ve Eşinin başlangıçta maddi ve manevi destek sunduğu, ancak zamanla emeğin karşılıksız kalması durumunda bu desteğin zayıfladığını ifade etmiştir.

“Yani feda ediyorsun, e anneyiz zaten tek başımıza değiliz ki emeğimizin karşılığını da alamayınca artık bir süre sonra bırakmak zorunda kaldık yani. (A: eşiniz destekliyor mu?) maddi ve manevi olarak destek oldular tabii ama hani emeğimizin karşılığını alamadığımız hissettiklerinde onlar da bize şey yapmaya başladılar (güler).” G18

Kadınların kendi örgütlü varlıklarını savunurken erkek egemen ev yapılarıyla da müzakere ettikleri gözlenmektedir. G25’in “başkanın zoruyla kabul ettirdik” ifadesi ya da G9’un “destekliyor, çünkü mecbur destekliyor” şeklindeki sözleri, bu müzakerelerin kimi zaman ısrar, kimi zaman da kabullenme yoluyla yürütüldüğünü göstermektedir.

“Saatli işte bizim işler, buranın düzenine göre ayarlıyom. (A: Eşiniz destekliyor mu?) İlk etapta hiç istemediler şimdi iyiler. Siz yapamazsınız bunu, çok zordur kooperatifçilik (güler). Borç olur kalır üstünüzde falan bir şeyler olur diye korkuttular bizi. Sağ olsun başkanın ısrarıyla şeyiyle destekleriyle kabul ettirdik zorla adamlara. İşte o günden bugüne çalışıyoruz. Şu an yumuşadı gari.” G25

G25 kodlu katılımcı, kooperatif faaliyetlerine katılımını hane içi düzenle uyumlu

şekilde planladığını belirtmiştir. Bu ifade, kadınların kamusal alandaki rollerini, özel alandaki (ev içi) sorumluluklarına tabi kılma eğiliminin bir yansımasıdır. Başlangıçta eşinden ve aile çevresinden destek görmemesi, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların ekonomik girişimcilik faaliyetlerine yönelik kısıtlayıcı etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim literatürde, kadınların ekonomik faaliyetlere katılımında ev içi rollerin önceliklendirildiği; bu durumun kadın girişimciliğini sınırlandırdığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Kandiyoti (1988), kadınların ataerkil yapılarda *itaat* ve *uyum* üzerinden geliştirdiği stratejileri *ataerkil pazarlık* kavramı ile açıklarken, kadınların ekonomik karar alma süreçlerinde bağımsız hareket etme kapasitelerinin genellikle hane içi normlarla sınırlı kaldığını vurgular (Kandiyoti, 1988: 260-285).

Katılımcının zamanla eşinin bu süreci pasif biçimde kabul etmesi, bireysel dirençle bazı toplumsal normların esnetilebileceğini göstermektedir. Ancak bu durum yapısal bir dönüşümden çok, kadının mevcut cinsiyet rejimi içinde “*uyumlu*” bir pozisyon yaratması olarak değerlendirilmelidir. Kadınların ekonomik alandaki kararlılıklarının zamanla toplumsal kabule dönüşebilmesi, bu kabullerin genellikle kadınların “önce ev”, sonra “iş” dengesini kurdukları ölçüde gerçekleştiğini göstermektedir (Bora, 2005: 70-76). Bu durum ise toplumsal cinsiyet rejiminin esnekliğini değil, kadına yüklenen çoklu sorumlulukları pekiştirdiğini ortaya koymaktadır.

3.9.1. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadın Kooperatiflerinde Faaliyet Alanı Seçimi

Bu bölümde, kadınların kooperatif içerisindeki üretim tercihlerinin, toplumsal cinsiyet rolleriyle nasıl ilişkili olduğu incelenmektedir. Kadın kooperatifleri sadece ekonomik birer örgütlenme biçimi değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarının gündelik yaşam pratikleri üzerinden yeniden üretildiği sosyal alanlardır. Bu çerçevede, kooperatif faaliyetlerinin içeriğini anlamak amacıyla katılımcılara “*Kooperatif faaliyetleri ne üzerine?*” sorusu yöneltilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, kadınların kooperatiflerde tercih ettikleri üretim alanlarının büyük ölçüde toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu eksenle, kadınların üretim süreçlerinde yer alırken, toplumsal olarak kadın işi olarak kabul gören alanlara yöneldiklerini göstermektedir. Tercih edilen faaliyet alanlarının, kadınların çocukluklarından itibaren deneyim sahibi oldukları, gündelik yaşamda zaten hâkim

oldukları işler olması, bu tercihlerde sadece bireysel becerilerin değil, aynı zamanda içselleştirilmiş toplumsal cinsiyet rollerinin de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, kadınların evde sürekli yaptıkları yöresel gıda üretimini kooperatif bünyesinde de sürdürmeleri, bu rollerin sorgulanmadan devam ettirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla, kadınların kooperatif faaliyetlerine katılımı her ne kadar ekonomik bir güçlenme olarak değerlendirilebilse de bu katılımın sıklıkla mevcut toplumsal cinsiyet kalıplarını yeniden ürettiği ve sınırlandırıcı toplumsal normların içinde şekillendiği anlaşılmaktadır.

Araştırmacı kadınlar ve kooperatif arasındaki ilişkiyi derinlemesine analiz edebilmek adına, “*Kooperatif faaliyetleri ne üzerine?*” Sorusunu yöneltmesi üzerine, kodlanan kooperatiflerden birer temsilci faaliyet alanlarını şu şekilde ifade etmiştir: G1 kodlu katılımcı, kooperatifin lokma, tarhana, bulgur ve yöreye özgü kabak besteli gibi geleneksel gıda ürünlerinin üretimi ve satışı üzerine çalıştığını belirtmiştir. G3, başlangıçta ceviz ezmesi üretimiyle başlayan faaliyetlerin zamanla dokuma ürünlere ve kültürel temsiliyet içeren hediyelik eşyaların üretimine evrildiğini ifade etmiştir. Yerel kültürle ekonomik faaliyetlerin iç içe geçtiği bu yaklaşımda, Burdur’un tarihi ve turistik unsurlarını öne çıkaran ürünlerin geliştirilmesine yönelik arayışlar dikkat çekmiştir.

“Öncelikle lokma hayır için lokma yapıyoruz, ondan sonra yöresel ürünlerimizden satış yapıyoruz. Tarhana bulgur. bestel buranın kabak besteli meşhur olduğu için onu yapan üyelerimiz var onlardan satış yapıyoruz.” G1

*“Ceviz ezmesi olarak başladık ilk, sonra Alacamız var, Burdur alacası. (A: **Bu alaca dediğiniz şey? İplik. Ya da başka bir şey mi? Ben de tam bilmediğim için soruyorum?**) Alaca’nın tezgâhı var, ip değil. Dokuma. Genelde şal olarak yapıyor arkadaşlar. Ve masa örtüsüdür, runnerdır o tarzda yapıyorlar. Yani bunu giyemediğimiz için ve maliyeti çok yüksek olduğu için sonra, bu tür işleri yapanlar da Burdur bisküvimiz var. Benim bir tane kız evladım var eşim de mimar kızım da mimarlık okuyor. Biz farklı şehirlere gittiğimizde müze gezeriz ve müzelerden de hatıralar alırız ve fiyatlarına hiç bakmayız. Dedik ki Burdur’da ciddi bir müzemiz var. Ki eserleri de var ama hiçbir satış ofisi yok. Dedi ki biz bunları yapsak? küçük anahtarlıklar var. El emeğiyle. Truva atını yapmışlar. İşte fiyatına bakmıyorsun ben 5-6 yıl önce gitmiştim. Küçük bir anahtarlık. 150 lira. Ama aldım. Dedik ki öyle bir şey yapalım. Hani üç boyutlu yazıcıyla yapıyor bu. (...). Turizm anlamında burada bir şeyler yapılabilir ama. Yapamıyoruz. Öyle kısır bir döngünün içinde debeleniyoruz.” G3*

G5, kooperatif faaliyetlerinin lokma ve pişi yapımı gibi hayır işleriyle birlikte tekstil ve süt toplama gibi daha geniş bir yelpazeye yayıldığını belirtmiştir. Ancak, süten

doğrudan üretim yapılmadığını, sadece toplama görevini üstlendiklerini eklemiştir. G7 de faaliyet alanını hediyelik eşya ve yöresel ürün üretimi olarak tanımlamış, bu sürecin turizme katkı sağlamak ve kadın istihdamını desteklemek amacıyla şekillendiğini ifade etmiştir.

*“(...). İşte tekstil yapalım, işte silaj yerimizi kendimiz üretilim işte silaj paketleme tesisimizi kuralım. Hayır işlerinde pişi ve lokma yapalım. Ekstradan da süt alıyoruz, zaten hayvancılıkla geçinen bir kırsal kesim olduğumuz için, kasaba olduğumuz için. (A: **aldığınız sütü peynir falan mı yapıyorsunuz?**) Yok biz sadece toplama görevini üstleniyoruz, sütü işlemiyoruz.” G5*

*“Hediyelik eşya ve yöresel ürünler üzerine. Bizim Kibyra’mız var biliyorsunuz. Oranın karşılama merkezi var. Orada hediyelik eşya yapıp satmak adına kurmuştuk kooperatifi. (A: **İlk aşamada hem turizme hem de kadınlara mı katkı sağlamayı hedeflediniz?**) Evet ilk aşama, kadınlara istihdam sağlamak açısından ilk aşama bu şekilde.” G7*

G11 ve G16 kodlu katılımcılar, erişte, tarhana, salça, yufka, börek ve Burdur’a özgü coğrafi işaretli ürünlerin üretimini vurgulamışlardır. G16 ayrıca Burdur bisküvisi ve kabak helvasının kooperatif faaliyetleri içinde yer aldığını belirtmiştir. G19, kooperatifin yasal çerçevesinin oldukça geniş olduğunu, yalnızca gıda ve el sanatlarıyla sınırlı kalmayıp anaokulu gibi farklı sosyal hizmet alanlarını da kapsayabilecek yetkiyle kurulduğunu ifade etmiştir.

“Tarhanamız var, erişte kesiyoz, salça yapıyoz, yufka börek işte. Bulgur yaparız.” G11

“Şöyle, yöresel ürünler yani gıda, ceviz ezmesi tarhana bulgur, erişte, su böreği yapmış olduğumuz Burdur bisküvimiz var, coğrafi işaret almış olduğumuz Burdur kabak helvamız var. Biz yapıyoruz bunu Burdur Belediyesi de coğrafi işaretini aldı.” G16

“Normalde yapabildiğimiz faaliyetler gıda, el sanatları bölümü var. Artı bizim kooperatifimizin kapsamı çok büyük aslında. Mesela biz bir anaokulu açıp, anaokulunu bile hani kooperatif adı altında anaokulu açma yetkimiz bile var. Hani ne bileyim bir yetkili bir öğretmen okulundan mezun olan bir öğretmenlerle anaokulu kreş kurma gibi faaliyet alanı çok geniş. (...). Bizim ileriye dönük hani bu kooperatifin daha da ileriye gidebilmesi için bu kooperatifin faaliyetlerini ileriye dönük geniş alanda tutmuşlar. Bizim kooperatifin kurulumu genel kurulu her şeyi mükemmel biçimde hazırlanmış aslında. Bir kadın kooperatifi olarak bizim kooperatifime katılan üyeler istedikleri her şeyi yapabilecekleri kapasitede.” G19

G20, üniversiteyle iş birliği içinde yöresel tarhana üretimine dair teknik bir formül geliştirildiğini, ancak henüz üretim ortamının oluşturulmadığını dile getirmiştir. Bu durum, bazı kooperatiflerde planlama ile uygulama arasında yaşanan yapısal engelleri işaret etmektedir.

“Biz şimdi üniversiteyle etkileşim halindeyiz tarhana üretmeyi düşünüyoruz, üniversite bize bir tarhana formülü çıkarttı. Bizim oranın meşhur sızgılı (bir çeşit ot) tarhanası var. Ona yönelik bize bir tarhana tarifi çıkardı. Biz bir ortam ayarlayacağız üretim yapabileceğimiz bir yer üretime başlayacağız bizim planımız bu. Ama biz daha ortamı ayarlayamadık.” G20

Son olarak G21, kooperatifin keçe atölyesiyle başladığını, zamanla üretimin malzeme çeşitliliği (ahşap, taş tozu vb.) ve tematik içeriği (antik kent simgeleri, kültürel figürler) bakımından genişlediğini ifade etmiştir. Bunun yanında, gıda üretimi de (salça, turşu, tarhana, bulgur) faaliyetler arasında yer almaktadır.

“Bizim aslında keçe atölyesi olarak başladığımız için biz keçe aksesuarları üzerine başladık. Sonrasında biz bunu farklı şekillere getirdik. Naptık? Ahşapla harmanladık, taş tozuyla harmanladık. Bunları birleştirip aksesuarlar yaptık. Tablolar var, antik kente ait bütün simgeler var orada işlediklerimiz arasında, sonra bu şey vardır (dizinin ve kanalın ismini söylüyor) yayınlanan oradaki çadırdaki aksesuarları yaptık. Gıda olarak da turşu salçamız, bulgur tarhanamız var” G21

Görüşmecilerin aktardığı bilgiler doğrultusunda kadın kooperatiflerinin faaliyet alanları temelde yöresel gıda üretimi, el sanatları, turizm temelli hediyelik eşya üretimi, hayvancılık temelli destekleyici hizmetler gibi başlıklarda toplanmaktadır.

Faaliyetlerin şekillenmesinde bölgesel kaynaklar, kültürel miras, ekonomik ihtiyaçlar ve kadınların toplumsal cinsiyet rolleri belirleyici olmuştur. Pek çok kooperatif tarhana, bulgur, erişte, ceviz ezmesi, kabak helvası gibi geleneksel ürünlerin üretimiyle uğraşmakta; bu ürünler hem geçmişten gelen üretim bilgisine dayanmakta hem de kadın emeğini ekonomik değere dönüştürmenin en erişilebilir yollarından biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle tarhana üretimi farklı kooperatiflerde tekrar tekrar vurgulanmakta; hatta G20 kodlu katılımcı, üniversiteyle iş birliği yaparak geleneksel bitkilerden tarhana üretimi için özel bir formül geliştirdiklerini belirtmiştir.

El işi ve sanat temelli üretim de dikkat çeken bir diğer alandır. G3 ve G20 kodlu katılımcılar, keçeden, ahşaptan ve taş tozundan yapılan aksesuarlar, yerel motiflerin işlendiği dekoratif ürünler ve dokuma ürünler gibi çeşitli el sanatları aracılığıyla hem kadın emeği değerlendirilmekte hem de yöresel kültür somut bir biçimde yaşatılmaktadır.

Özellikle Burdur alacası gibi yerel dokuma ürünlerinin modernize edilerek şal, masa örtüsü, runner gibi biçimlerde yeniden üretilmesi dikkat çekicidir. G7 kodlu katılımcı, içinde bulunduğu kooperatifin turizmle bu el işlerini bütünleştirme çabası içinde olduğunu belirtmiştir. Antik kentlere, yerel tarihî yapılara ya da müzelerdeki simgelere dayanan hediyelik eşyalar üretme fikri, yaratıcı bir ekonomik girişim olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu fikirler çoğu zaman uygulamaya geçirilememekte, pazarlama kanalları ve satış ofislerinin eksikliği gibi nedenlerle hayata tam anlamıyla yansıtılamamaktadır.

Hayvancılıkla geçinen bölgelerdeki kooperatiflerin faaliyetleri çoğunlukla tarımsal üretimle bağlantılıdır. Bu bağlamda, G5 kodlu katılımcının aktardığına göre kooperatif, silaj üretimi ve süt toplama gibi faaliyetler yürütmektedir. Ancak toplanan süt herhangi bir işleme tabi tutulmadan doğrudan satışa sunulmaktadır. Bu durum, kooperatifin ticari faaliyette bulunduğunu, ancak ürünleri işleyerek katma değer yaratma noktasında henüz bir adım atılmadığını göstermektedir. Öte yandan, kooperatiflerin yalnızca ekonomik değil, sosyal amaçlar doğrultusunda da faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Özellikle lokma, pişi gibi ürünlerin hayır işleri kapsamında üretilmesi, kadınların toplumsal dayanışma kültürü içinde yer aldığına işaret etmektedir. Bu tür faaliyetler, kooperatiflerin sadece gelir elde etme değil, aynı zamanda sosyal sorumluluk taşıyan örgütlenmeler olduğunu da göstermektedir. Bazı kooperatiflerde ise kurumsal yapı ve uzun vadeli planlama dikkat çekmektedir. Geniş yetkilere sahip olan ve anaokulu açma kapasitesi dahi bulunan kooperatifler, faaliyetlerini sadece üretimle sınırlı tutmayıp, eğitime ve sosyal hizmetlere kadar genişletme potansiyeline sahiptir. Bu durum, kadın kooperatiflerinin gelecekte daha çok yönlü kalkınma modellerine dönüşebileceğinin ipuçlarını vermektedir. Bu eksende, kadın kooperatifleri yalnızca yerel kalkınmanın değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeniden üretildiği yapılar olarak dikkat çekmektedir. Faaliyet alanları çoğunlukla bölgesel kaynaklara ve geleneksel bilgiye dayansa da bu alanlarda kadınların kolektif bir yapıda bir araya gelerek üretim süreçlerini üstlenmesi, kamusal alanda görünürlük kazanması ve karar alma mekanizmalarında yer alması, toplumsal cinsiyet rollerine dair yerleşik kalıpların sorgulanmasına zemin hazırlamaktadır.

Kadınların geleneksel olarak özel alanla ilişkilendirilen bilgi ve becerilerini ekonomik ve kamusal birer değere dönüştürmeleri, yalnızca ekonomik güçlenmeye değil,

aynı zamanda toplumsal konumlarının yeniden tanımlanmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda kadın kooperatifleri, sadece kadın emeğinin değerlendirilmesine değil, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gündelik hayat pratiklerinde yeniden inşa edilmesine de katkı sunan yapılardır. Bununla birlikte, bu dönüşüm her zaman mevcut toplumsal cinsiyet rejimlerini tamamen dönüştürmekten ziyade, zaman zaman onları yeniden üretebilir. Kadınların kooperatiflerde üstlendikleri rollerin çoğu, geleneksel olarak ev içi sorumluluklarla örtüşen üretim alanlarına örneğin yemek yapımı, dokuma, el işi gibi faaliyetlere yoğunlaşmakta, (Yaman, 2020b: 27). Bu da toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün farklı biçimlerde sürmesine neden olabilmektedir. Böylece kadınların üretici özneye dönüşmeleri ekonomik bir kazanım sunsa da bu dönüşüm çoğu zaman eşitlikçi bir temele oturmamakta; çifte emek yükü, görünmeyen bakım emeği ve hane içi sorumluluklar gibi yapısal eşitsizliklerin yeniden üretilmesiyle sonuçlanabilmektedir.

3.10. Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Kooperatif Pratiklerinde Yeniden Üretimi

Katılımcıların gündelik yaşamlarında hâlihazırda sürdürdükleri pratiklerle kooperatif faaliyetleri arasında bir bağlantı kurup kurmadıklarını anlayabilmek amacıyla *“Kooperatif faaliyetleri ile gündelik pratikleriniz arasında bir bağ var mı?”* sorusu sorulmuştur. Son olarak, toplumsal cinsiyetin kooperatife katılım kararlarında ne tür bir rol oynadığını değerlendirebilmek adına *“Kooperatifin çalışma alanını düşündüğümüzde kadın olmanızın bu kooperatife katılımınızda etkili olduğunu düşünüyor musunuz?”* sorusu yöneltilmiştir. Yöneltilen bu sorular aracılığıyla, kadınların kooperatif deneyimlerine ilişkin çok katmanlı bir çerçeve oluşturulması hedeflenmiş; üretim süreçleri, toplumsal roller ve kadın kimliğinin kesiştiği noktalar derinlemesine incelenmek üzere yapılandırılmıştır. Bu bağlamda elde edilen veriler, kadın kooperatiflerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl yeniden ürettiğini tartışmaya açacak olan sonuç bölümüne zemin hazırlamaktadır.

Bu çerçevede araştırmacı tarafından yöneltilen *“Kooperatif faaliyetleri ile gündelik pratikleriniz arasında bir bağ var mı?”* sorusu, kadınların kooperatifte sürdürdükleri üretim faaliyetleriyle özel alandaki yaşamları arasındaki geçişkenliği, sürekliliği ve çakışmayı görünür kılmak amacıyla sorulmuştur. Bu soru, kadınların yalnızca ekonomik üretim sürecinde değil, aynı zamanda gündelik yaşamın rutinlerinde ve bakım emeği bağlamında da nasıl bir dönüşüm yaşadığını anlamak için önemli bir

zemin sunmaktadır. Kadınların gündelik yaşam pratikleri ile kooperatif faaliyetleri arasında kurdukları bağ, bir yandan ekonomik güçlenmenin araçlarını sunarken, diğer yandan toplumsal cinsiyet rolleriyle müzakere edilen bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle kooperatifler, yalnızca üretim yapılan mekânlar değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden kurulduğu, bazen yeniden üretildiği, bazen de dönüştürüldüğü dinamik sosyal alanlardır. Bu bağlamda, araştırma kapsamında 9 kadın kooperatifinden 25 katılımcıyla gerçekleştirilen görüşmeler, kooperatif faaliyetlerinin gündelik yaşamla nasıl iç içe geçtiğine, kadınların üretim süreçlerindeki rollerini özel alandaki sorumluluklarıyla nasıl dengelediklerine ve bu süreçlerin toplumsal cinsiyet rollerini nasıl dönüştürdüğüne ilişkin önemli bulgular sunmuştur. Bu eksende, K1 kodlu kooperatiften görüşmecisi G1 ve G2 kodlu katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

“(A: Kooperatif faaliyetleri ile gündelik pratikleriniz arasında bir bağ var mı?) Tabii ki, tabii ki yani bizim yaptığımız şeyler evdeki yaptığımız şeyler. Ya bir tarhana bir bulgur bir erişte hep yaptığımız şey. Bunları biraz daha fazla yapıp Pazar bulup satmaktı amacımız.” G1

“Köyde yapıyorduk, orda yer dar olduğu için köyde yapıp geliyom ben kendim. Yani evet arasında olmasa nasıl olsun” G2

K2 kodlu kooperatiften G3 kodlu katılımcı kendisinin gündelik pratikleri ile kooperatif faaliyetleri arasında bir ilişki söz konusu olmadığını belirtmektedir. Öte yandan bir diğer kooperatif üyesi arkadaşının söylemlerini de görüşme esnasında şu şekilde aktarmıştır:

Yok, (gülüşmeler). (A: yani evet aslında şu an yok gibi duruyor ama normalde az önceki dediğim şey aslında, mesela bisküvi yaptığım için burada da neden olmasın yaparım. Artık ona çevirmeye başlamışsınız ya hani çünkü ilk başta müze için diye başlanmış). Bisküvi yapan ablamız, öyle diyor. “Ben zaten bunu yapıyorum, hani burada da yaparım. İşte sergilere, fuarlara, festivallere giderim, seviyorum böyle şeyleri hani mutlu da oluyorum. Sosyalleşmek de hoşuma gidiyor.” ı öyle. En istekli ablamız o zaten. (Gülüşmeler). “G3

K4 kodlu kooperatiften olan G4, G5 ve G6 kodlu katılımcılar kısa cevaplarla kooperatif faaliyetleri ve gündelik pratikleri arasında bir bağ olduğunu ifade etmişlerdir.

“Aynen evet olmasa olur mu zaten” G4

“Kesinlikle var, olmayan bir şeyi yapamayız.” G5

“Evet var. Yani evde yaptığım şeyleri burada yaparım düşüncesiyle.” G6

K5 ve K6 kodlu kooperatiflerden G7, G8, G9, G10, G11, G12, G13, G14 ve G15 kodlu katılımcılar da benzer biçimde kısa ifadeler vermişlerdir:

“En önemli bağ kadınlar tabii. Evet evet yani tabii ki var.” G7

“Tabii ki düşünüyorum.” G8

“Var, evet.” G9

“Tabii ki de var.” G10

“Evet var genelde evdekiyle aynı şeyi yapıyoruz. Hiç farklı bir şey yok” G11

“Evet, evdeki yaptıklarımı burda da yapıyoruz genelde.” G12

“Evet evet yapıyoruz var.” G13

“Var tabii, yani bayanların yaptığı işler ya, evde de yapıyorum aynılarını burda da yapıyorum.” G14

“E var tabi olmaz mı? hep bildiğin iş” G15

K7 kodlu kooperatiften G16, G17 ve G18 kodlu katılımcılar kooperatif faaliyetleri ve gündelik pratiklerine ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır. G16 ve G17 benzer biçimde ifadeler verirken G18 kodlu katılımcı gündelik pratikleri ve kooperatif faaliyetleri arasında bir ilişkinin söz konusu olmadığını belirtmiştir

“Ya şöyle bu işi zaten sevmezsen yapamazsın hem gönüllü olacaksın hem de işini sevmen gerekiyor, yani ben bu işe gönül verdim o şekilde zaten bu kooperatifi yürüttük. Tabii ki yani evde de bu işi yapıyorum. E tabi evde tek başına ya da üç kişiyle yaptığın işi burada daha kalabalık arkadaş grubuyla yapıyorduk, hani aslında çok güzel yanları var kadın kooperatiflerinin çünkü güçlerini birleştirerek bir sürü fikir ortaya çıkıyor, ne bileyim arkadaşlık dostluklar oluyor bence güzel yani. (A: yani bir ilişki söz konusu mu gündelik pratiklerinizle?) Evet söz konusu aynen birebir aynısı diyebilirim yani.” G16

“(...) Benimde öyle kendi başıma yapmasam da annemgil akrabalarla hep beraber yapıyorduk burada da kooperatifteki üyelerle yapıyoruz işte.” G17

“Benim çok yok açıkçası, evde çok yapmıyorum bu tarz şeyler.” G18

K8 kodlu kooperatif bünyesinde faaliyet gösteren G19 kooperatif faaliyetleri ve gündelik pratikleri arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmiştir:

“Tabii ki biraz önce de söyledim ya, gündelik ve mevsimler olarak kendi evimizin geçimini sağladığımız şeyleri kooperatif içinde yaptım ben. Bu seneye gelene kadar kooperatif bünyesinde festivallere katıldık sattık.” G19

K9 kodlu kooperatif üyesi G20 kodlu katılımcı kısa bir ifadede bulunmuştur:

“Evet evet her konuda var yani.” G20

Son olarak K9 kodlu kooperatiftan elde edilen veriler şu şekildedir:

“E var tabi şimdi arkadaşlarım turşu yapıyorlar, e bu yaptıkları turşuyu illa ki evdeki yaptıkları gündelik işleriyle birleştirerek ortaya çıkıyor. Birikmişler birikimlerle ortaya çıkıyor. Ya da burada yöresel çalışmaları yaparken yine gündelik işler var aslında işin içerisinde. Bir antik kentle ilgili bir temayı yaparken bile oradaki anılarla birleştirerek yapıyoruz. Şimdi buradaki kadınların hiç birisi daha ben yukarıya çıkmadım görmedim diyen bir kişi çıkmaz. Hepsi gitmiş gezmiş hatta bi ablamızın çocukluğu oralarda geçmiş onlardan getiriyor geliyor oralara işliyor ya da dediğim gibi gıda kısmında yine gündelik işler var. Birikimlerle birlikte buraya gelmiş dolayısıyla.” G21

“Tabii ki, yani gıda noktasında daha çok ilişkili tabii.” G22

“Evet var tabi.” G23

“Bu alanda yok ama gıda alanında var canım kendi yetiştirdiğimiz şeylerle mesela turşu yapıyoruz. Kendi yetiştirdiğimiz şeylerde koyabiliriz yazın mesela.” G24

“Gıdalar aynen evet, evde de örgü yapıyoruz dikiş yapıyoruz.” G25

Yapılan görüşmeler, kadınların kooperatif faaliyetleri ile gündelik yaşam pratikleri arasında güçlü ve çoğunlukla doğrudan bir bağ kurduklarını ortaya koymaktadır. Toplam 25 katılımcıdan büyük bir kısmı, kooperatif bünyesindeki üretim süreçlerinin ev içi faaliyetlerin bir devamı niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, kadınların geleneksel bilgi ve becerilerini kooperatif aracılığıyla ekonomik değere dönüştürdüklerini göstermektedir. Örneğin G1 kodlu katılımcının, *“Bir tarhana bir bulgur bir erişte hep yaptığımız şey”* ifadesi, ev içinde edinilen üretim pratiğinin kolektif üretim sahasına doğrudan taşındığını açıkça göstermektedir.

Katılımcıların çoğu, bu benzerliğin sıradan bir tesadüf olmadığını, aksine kooperatif faaliyetlerinin zaten kadınların gündelik bilgi birikimleri üzerine kurulduğunu

vurgulamıştır. G5'in "*Kesinlikle var, olmayan bir şeyi yapamayız*" ifadesi, bu bağın aynı zamanda kooperatif faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından da temel olduğunu ima etmektedir. Aynı şekilde G6'nın "*Evde yaptığım şeyleri burada yaparım düşüncesiyle*" ifadesi, ev içi bilgiyle kooperatif faaliyetinin nasıl örtüştüğünü göstermektedir. Bununla birlikte, örneğin G3 ve G18 kendi gündelik yaşamlarıyla kooperatif faaliyetleri arasında doğrudan bir ilişki kurmadıklarını belirtmiştir. Ancak G3'ün aktardığı üzere, diğer üyelerin bu süreci kişisel deneyimleri ve ilgi alanları üzerinden dönüştürdüğü gözlemlenmektedir. Bu durum, kooperatiflerin sabit yapılar değil, üyelerin farklı eğilimlerine ve yaşam pratiklerine göre şekillenen dinamik yapılar olduğunu göstermektedir.

G21'in ifadesinde olduğu gibi, üretim süreçleri yalnızca ev içi bilgiyle değil, kadınların kişisel hafızaları, geçmiş deneyimleri ve kolektif belleğiyle de ilişkilidir. "*Oradaki anılarla birleştirerek yapıyoruz*" ifadesi, gündelik hayatla üretim arasında yalnızca beceri düzeyinde değil, duygusal ve kültürel düzeyde de bir bağ olduğunu göstermektedir. Öte yandan, katılımcıların ifadeleri kadınların üretici konumuna geçerken aynı zamanda hâlihazırda üstlendikleri ev içi sorumlulukları da taşımaya devam ettiklerini göstermektedir. Bu bağlamda kooperatifler, kadınlar için kamusal alana geçişin bir aracı olmakla birlikte, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün yeniden üretildiği mekânlar hâline de gelebilmektedir. G14'ün "*Evde de yapıyon aynılarını burda da yapıyon*" sözü, bu ikili cinsiyet eksenli sorumlulukların nasıl içselleştirildiğini göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, kooperatif faaliyetleri ile gündelik pratikler arasında büyük oranda bir süreklilik ve geçişkenlik söz konusudur. Kadınların bu yapılar aracılığıyla ekonomik üretime katılımı, bir yandan güçlenme ve görünürlük sağlarken (Yaman, 2020b:29). Diğer yandan toplumsal cinsiyet rolleriyle kurulan ilişkiyi sorgulamak yerine yeniden üretmektedir. Bu durum, kadın kooperatiflerinin hem dönüştürücü hem de sınırlandırıcı potansiyelini bir arada barındırdığını göstermektedir.

Kadınlara yöneltilen "Kooperatifin çalışma alanını düşündüğümüzde kadın olmanızın bu kooperatife katılımınızda etkili olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusu, kadınların hem toplumsal cinsiyet rolleri hem de kooperatifin yapısal özellikleri çerçevesinde üretim süreçlerine nasıl dâhil olduklarını anlamaya yönelik önemli bir ipucu sunmaktadır. Bu soruyla birlikte, kadınların kendi cinsiyet deneyimlerinin kooperatife

katılım kararlarını nasıl şekillendirdiği, hangi alanlarda kendilerini yeterli gördükleri ve bu kararların toplumsal beklentilerle nasıl örtüştüğü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Görüşmeler sonucunda, G3, G4, G6, G7, G8, G11, G12, G13, G14, G15, G18, G19, G20, G23, G24 ve G25 numaralı katılımcıların tamamı, kadın olmanın kooperatife katılım kararlarında etkili olduğunu kısa ve net biçimde ifade etmiştir. Katılımcıların çoğu, kooperatifin faaliyet alanlarının (örneğin evde yapılan gıda işleri, kurutma ve paketlenme gibi) kadınlara daha “uygun” olduğunu düşündüklerini belirtmiş; bu alanlarda kendilerini yetkin hissettiklerini dile getirmiştir. Örneğin G6, *“Evde yaptığım şeyleri burada yaparım düşüncesiyle,”* ifadesiyle, ev içi üretim pratiklerinin kooperatifteki faaliyetlerle doğrudan örtüştüğünü belirtmiştir. G7 ise, *“Tabii ki düşünüyorum, çalışma alanından dolayı,”* diyerek katılım sürecinde faaliyet türünün belirleyici rolüne işaret etmiştir. Bazı katılımcılar ise kadın olmanın üretim süreçlerine olumlu etkisi olduğuna dair daha öznel, sembolik ifadeler kullanmıştır. G8’in *“Kadının eli değdi mi her şey değişir,”* ifadesi, kadın emeğine dair idealize edilmiş bir algıyı yansıtırken, G19’un *“Zaten adı üstünde kadın kooperatifi,”* sözü, toplumsal olarak kadınlara atfedilen rollerin bu yapılarla nasıl özdeşleştirildiğini göstermektedir. Bu ifadeler, kadınların kooperatiflere katılım süreçlerinde cinsiyetlerinin sadece bir kimlik olarak değil, aynı zamanda üretim alanlarını şekillendiren ve sınırlayan bir unsur olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Tercih edilen alanlar, toplumsal olarak *“kadın işi”* olarak görülen faaliyetlerle örtüşmekte, bu da kadınların geleneksel rolleri sorgulamaksızın içselleştirdiklerini ve bu roller doğrultusunda hareket ettiklerini göstermektedir.

Öte yandan G1, G2, G5, G9, G10, G16, G17, G22 ve G24 kodlu katılımcılar daha açıklayıcı ifadelerde bulunmuşlardır:

“Tabii ki kadın kooperatifi olduğu için, ya işte kadınlarla birlikte çalışmak daha cazip geldi, mesela önceki çalıştığımız ortamlarda erkeklerle birlikte çalışıyorduk, erkeklerin yaptığı ağır işleri yapıyorduk, ama bu kooperatifte o ağır işlerden yok. Hani kendimizin yapabileceği, bayanların yapabileceği mesela bir ekmek, erişte ondan sonra burada yöresel burada kendi yaptığımız ürünlerimiz, onları yapabiliriz diye düşündüğümüz için girdik.” G1

“Başka kooperatif yani orda kooperatif süt kooperatifi var orda bizim bir bayan olarak çalışma imkânımız yok yapacağımız bir şey yok çünkü orada. Yapacağımız bir şey olmadığı için bu kooperatife yönelik oldu yani kadınların faaliyetleri olduğu için daha çok. Aynen o yüzden.” G2

“E kesinlikle yani, ben feminen bir kadını (gururlu bir biçimde gülererek). Yani o yüzden u işte silajda yapabiliriz. İşte lokma da dökebiliriz. Biz ilk kadın lokmacılar buraya. Yani bizden sonra işte hatta ustalar vardı üç tane. (A: **şimdi söyle söyleyeyim silaj işi normalde mesela**) Erkek işi. (A: **diye geçiyor, ama aslında işleri de cinsiyetlendiriyoruz gibi.**) Ama şöyle ben zaten silajı zaten (eliyle gösterir) böyle kürekle atmıyorum ki, traktör kullanmayı biliyorum. Makineyi de düğme kullanıyor. Erkeğin yaptığı bir iş de değil. Başına geçiyor düğmeye basıyor, fit silaj oluyor zaten. (Gülererek) yani o düğmeye bende basabilirim. (A: **o halde şu anda içinde bulunduğunuz kooperatifin faaliyetleri zaten gündelik hayatınızda var olan şeyler mi?**) Normalde olan şeyler, ben zaten inek bakıyorum, ben zaten o silajları taşıyorum. (Gülererek) yani ben evde normalde de pişi yapıyorum zaten.” G5

“Evet. Kadın amaçlı olduğu için kadınlar çalışsın diye yani. (A: **kadınlarla çalışmak cazip geldiği için mi yani?**) Hı hı evet, sadece bayanların olması yani.” G9

“Birlik beraberlik yani para kazanmak. Bi de eşimden ayrı olduğum için kadın kooperatifi olması benim için daha güzel yani, kadın kadıncı yani laf söz olayı yok yani. Arkadaşlarım da o yönden çok iyilerdir. Hep birbirimize sahip çıkarız yani” G10

“Tabii ki de düşünüyorum, şöyle biz mesela sosyal medya ya da televizyon kanallarında programlara katıldık mesela şu an da birçok kişi bizi arkadaşlarımızı televizyonlardan tanıyor, kadınların hiçbirisi bir televizyon kanalına çıkmamıştı mesela bunların hepsini kooperatif vasıtasıyla gerçekleştirdik. Aslında çok güzel şeyler oluyor hani ama kurumların bu tür şeylerin bize kooperatiflere destek olmaları gerekiyor yoksa tek başına yapılabilecek bir şey değil.” G16

“Tabi düşünüyorum yani hani bazı benim eşim değil de bazılarının eşleri izin vermiyor, sırf kadın olduğu için veriyorlar. Öyle yönden de bakılırsa var yani çoğu toplumda.” G17

“Tabii. (...). Yani şimdi tam yeri gelmişken de söyliyim biz ataerkil ailelerde büyüdüğü zaman akla gelen evin erkeği. Hayır ben ona tamamen karşıyım. Evin erkeği napar işiyse işi ya da araziye arazsine gider. Asıl evde kalan evi çeviren kadındır. E sonrasında toplumu oluşturan o kadının çocuklarıysa o kadın eğitilmeli ki o çocuklara faydası olsun. O çocukların bilinçli olmasının en temel sebebi, annenin bilinçli olmasıdır. O yüzden ben kadına istihdam sağlanmasını, gerekirse hibe, gerekirse destek. Kesinlikle kadınlar üzerinde olması gerektiğini düşünüyorum ve bu yüzden burdayım. Dört yıldır bu yüzden buraya geliyorum. Arkadaşımın baktığı kırk baş hayvanı var ama onun ona getirisi ne? Ortada toplanıyor. Peki bunun çocuklara faydası ne? Sadece ekonomik anlamda fayda sağlar. Ama bu kadın buraya geldikten sonra ufkuna bir takım bir şeyler bir değişiklik olduysa bir katkısı olmuşsa beni karım o. Demek istediğimi anladınız değil mi yani? Toplumu oluşturan şimdi bizim doğurup dünyaya getirdiğimiz çocuklarsa. O

çocuklara verilen eğitim önce anneye verilen eğitimden geçer. Ataerkilde benim için etkili olan baba değil annedir benim için etkili olan. Benim görüşüm bu. Günün sonunda söz erkeğin ama o sözü oraya getiren yine kadın.” G21

“Tabii ki, bayanlarımıza işi imkânı daha çok sağlıyor şimdi devletimiz açıkça söylemek gerekirse ve destek programları çok daha fazla ve yani küçük de olsa kendi iş imkanımızı yapabiliyoruz. O yönde bir destek amaçlı bir şey düşünmedik. Daha çok biz daha fazla kooperatife başladıktan sonra üyelerin de kendimizin de daha fazla bayanın çalışabilmesi adına daha fazla arkadaşı sahibi. Yani üretim daha fazla olsun. İlçenin iş yükü insan alımı olsun, nasıl söyliyim turistler açısından da yani.” G22

“Var, erkeklerle hiçbir kooperatifimiz yok ki bizim burada. Sadece süt kooperatifi var ama biz. Birbirimize daha değişik bilgiler öğreniyoz yani.” G24

Kadın kooperatifleri üzerine yürütülen bu araştırmada, “Kadın olmanızın kooperatife katılımınızda etkili olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusunun yöneltilmesi sonucunda, 9 farklı kadın kooperatifinden görüşülen toplam 25 katılımcının yanıtları analiz edilmiştir. Bu soru, toplumsal cinsiyetin kadınların ekonomik yapılara katılımında nasıl bir rol oynadığını ortaya koymak açısından temel bir analitik odak sunmaktadır. Katılımcıların verdiği yanıtlar, kadın kimliğinin yalnızca biyolojik ya da kültürel bir kategori olarak değil, aynı zamanda üretim alanlarını biçimlendiren, belirleyen ve sınırlandıran toplumsal bir unsur olarak işlev gördüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, kadın olmalarının kooperatifte yer alma kararlarını doğrudan etkilediğini ifade etmiş, bu katılımın evde edindikleri becerilerin üretime dönüştürülmesiyle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda kooperatif, kadınların gündelik yaşam pratiklerinde zaten var olan üretime dayalı bilgi ve deneyimlerini formel bir ekonomik zemine taşıdıkları bir alan olarak işlev görmektedir. Erişte yapımı, ekmek üretimi, kurutma ve paketleme gibi faaliyetler, kadınların “doğal” olarak ilişkilendirildikleri işler olarak tanımlanmış ve bu işler üzerinden kooperatifteki emek süreçlerine dahil oldukları görülmüştür. Bu durum, toplumsal cinsiyet rolleriyle şekillenen bir üretim anlayışının kooperatif yapısı içinde yeniden üretildiğini göstermektedir. Kadınların kooperatife katılımı, çoğu zaman onların halihazırdaki rollerinin devamı niteliğinde gerçekleşmiş, bu da kooperatifin bazı açılardan toplumsal

cinsiyet temelli iş bölümünü pekiştiren bir alan haline gelmesine neden olmuştur. Öte yandan, kadın kooperatifleri kadınlar için sadece ekonomik değil, aynı zamanda psikososyal bir alan da sunmaktadır. Kadınlar, erkek egemen çalışma ortamlarının aksine, kadınlar arasında çalışmanın daha huzurlu ve destekleyici bir ortam sağladığını vurgulamışlardır. Bazı katılımcılar, kadın kadına çalışmanın “laf söz” baskısını ortadan kaldırdığını ve sosyal dayanışmayı güçlendirdiğini ifade etmiştir. Bu yönüyle kooperatifler, kadınların yalnızca üretim değil, aynı zamanda dayanışma, aidiyet ve sosyal güvenlik ihtiyaçlarına da cevap veren çok boyutlu yapılardır.

Bazı katılımcıların daha açıklayıcı ifadelerinde ise kooperatifin, kadınlar için kültürel ve sosyal görünürlük sağlayan bir araç haline geldiği dikkat çekmektedir. Medyada yer alma, yöresel ürünlerini pazarlama, kamusal alanda temsiliyet kazanma gibi deneyimler, kadınların öz güvenini artıran ve toplumsal konumlarını güçlendiren önemli çıktılar olarak öne çıkmaktadır. Bu tür kazanımlar, kadınların yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda özne ve kolektif güçlenme süreçlerinin bir parçası olduklarını göstermektedir. Ancak bazı katılımcıların “*kadın olduğum için buradayım*” gibi kısa ve doğrudan ifadeleri, bu katılımın sorgulanmadan, toplumsal normlara uyum çerçevesinde gerçekleştiğini düşündürmektedir. Bu tür yanıtlar, kadınların kooperatiflerdeki varlıklarını daha çok doğal ve meşru bir uzantı olarak gördüklerini, dolayısıyla toplumsal cinsiyet kalıplarını farkında olmadan yeniden üretebildiklerini de göstermektedir. Bu eksende çalışmanın genel hatlarıyla değerlendirmesi sonuç kısmında yapılacaktır.

SONUÇ

Cinsiyet (sex) kavramı, bireylerin biyolojik özelliklerine, özellikle üreme organlarına dayalı olarak kadınlık ve erkeklik durumlarını ifade ederken; toplumsal cinsiyet (gender) kavramı, bu biyolojik farklılıkların ötesinde, toplumun kadınlık ve erkeklik rollerine atfettiği anlamları ve bu rollere ilişkin beklentileri kapsamaktadır. Toplumsal cinsiyet, içinde bulunduğu kültürel, tarihsel ve sosyal bağlama göre farklılık gösterebilen bir olgu olmakla birlikte, genellikle bireylerden hangi tutum ve davranışların “uygun”, “beklenen” ya da “sergilenmesi gereken” olduğu konusunda açık ya da örtük normlar üretir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ise, bu normlar aracılığıyla özellikle kadınlar aleyhine yapılandırılmış toplumsal ilişkileri ifade eder ve bu eşitsizlik, yerel bağlamlara göre biçim değiştirse de küresel ölçekte benzer örüntülerle varlığını sürdürmektedir. Kadınlar, birçok toplumda biyolojik annelikle ilişkilendirilen bakım görevi ve ev içi sorumluluklara indirgenerek özneleştirilmekte; kamusal alanın dışına itilmekte ya da bu alanlarda ikincil konumlarda temsil edilmektedir. Bu eşitsizlik durumunun en temel yapısal nedenlerinden biri, ataerkil sistemin toplumsal yaşamın tüm alanlarında hâkimiyetini sürdürmesidir. Patriyarka, yalnızca kadınların rollerini tanımlamakla kalmaz; aynı zamanda bu rollerin yeniden üretilmesini sağlayan ekonomik, politik ve kültürel mekanizmalarla da desteklenir. Kadın kooperatiflerinin bu süreçteki rolü tartışmaya değerdir. Kooperatifler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle Sanayi Devrimi’nin etkisiyle farklı coğrafyalarda benzer ekonomik ve sosyal kazanımları elde etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye’de ise kooperatifçilik hareketi, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde atılan sınırlı adımlarla başlamakla birlikte, esas gelişimini Cumhuriyet’in ilanından sonra, Mustafa Kemal Atatürk döneminde göstermiştir. Bu süreçte kooperatifler; tarım, üretim, süt, sulama, gıda ve taşımacılık gibi temel alanlarda örgütlenmeye başlamıştır.

Kadın kooperatifleri Türkiye’de, 1990’ların sonu ile 2000’lerin başında görece daha geç bir dönemde görünürlük kazanmaya başlamıştır. Bu gecikmenin temel nedenlerinden biri, kadınların siyasi alandaki görünürlüğünün toplumsal cinsiyet ekseninde henüz tam anlamıyla politikalara yansımamış olmasıdır. Başlangıçta, kadın kooperatifleri beklenen düzeyde bir katılım ve örgütlenme ivmesi yakalayamamıştır. Bunun başlıca sebepleri arasında, kadınların kooperatifçilik konusunda bilgi eksikliği,

örgütlenme deneyiminin yetersizliği ve devletin bu alana yönelik yeterli politika ve teşvik mekanizmalarını geliştirmemesi yer almaktadır. Kadın kooperatiflerine yönelik kamusal ilgi ve politik söylemlerin kalkınma planlarında yer bulması ise ancak 2012 yılında mümkün olmuş; bu tarihten sonra kadın kooperatifleri yasal bir zemin kazanarak gelişimini sürdürmüştür.

Kadın kooperatifleri, kadınların sosyal ve ekonomik alanda güçlenmesine ve kadın yoksulluğunun önlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Literatürde bu olumlu etkiler sıkça vurgulanmaktadır. Ancak bu yapılar, belirli kazanımlar doğrultusunda sınırlı dönüşümler gerçekleştirebilmekle birlikte, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretilmesine de zemin hazırlayabilmektedir. Böylece kadın kooperatifleri hem dönüştürücü hem de pekiştirici işlevleri bir arada barındıran karmaşık ve ikili bir yapıyı temsil etmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde de ayrıntılı biçimde ele alındığı üzere, kadın kooperatiflerinin kadın yoksulluğuyla mücadele ve kadınların sosyal hayatta güçlenmesini destekleme amacıyla kurulan yapılar olduğuna dair çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Ancak aynı bölümde, “Türkiye’de Kadın Kooperatifçiliği” başlığı altında da ifade edildiği gibi, bu yapıların teşviki her ne kadar politika belgelerinde yer bulmuş olsa da kadınların kooperatiflerde yoğunlaştıkları alanların büyük ölçüde toplumsal olarak kendilerine atfedilen rollerle örtüştüğü görülmektedir. Kadınların üyesi oldukları kooperatiflerin “kadın kooperatifi” adıyla bu tür bir kooperatif statüsü içinde yer verilerek kurulması ve tanımlanması dahi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren bir söylemsel çerçeve sunmaktadır. Örneğin, kadın kooperatiflerinin henüz yasal bir çerçeveye kavuşma çabalarına girildiği dönemde, Ticaret Bakanlığı tarafından kadın kooperatiflerine yönelik hazırlanan ana sözleşme çalışmasının hazırlanması kapsamında yürütülen anketlerde, bu yapıların faaliyet alanlarının belirlenmesi amacıyla kadınlara “Kooperatif hangi alanlarda faaliyet göstermeli?” ve “Bu faaliyetler için ne tür makine ve teçhizat temin edilmelidir?” gibi sorular yöneltilmiştir. Kadınların büyük çoğunluğu bu sorulara, kendi gündelik yaşam pratiklerinde hâlihazırda yer alan dikiş, el sanatları, gıda üretimi ve bakım hizmetleri gibi alanları işaret ederek yanıt vermiştir. Bu durum, kadınların toplumsal olarak kendilerine atfedilen geleneksel cinsiyet rollerini çoğunlukla sorgulamadan içselleştirdiklerini ve kooperatif faaliyetlerini de bu roller doğrultusunda şekillendirdiklerini ortaya koymaktadır. Daha da önemlisi, kadınların farkında olmaksızın içselleştirdikleri bu geleneksel rollerin, söz konusu anket sonuçları ve benzeri süreçler

aracılığıyla politik düzleme taşındığı; böylece hem devlet eliyle hem de hâkim toplumsal cinsiyet normlarıyla yeniden üretildiği gözlemlenmektedir. Kadın kooperatifleri, bir yandan kadınların ekonomik ve sosyal hayatta görünürlüğünü artırma potansiyeli taşıırken, öte yandan mevcut cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretilmesine zemin hazırlayan örgütlenmeler hâline de gelebilmektedir. Bu bağlamda, Burdur ilinde yürütülen bu çalışmada yer alan kadın kooperatiflerinin de benzer biçimde geleneksel alanlara yöneldikleri gözlemlenmiştir.

Araştırmacı, çalışmayı iki hipotez üzerinden kurgulamaktadır. Birincisi, kadın kooperatiflerinin sosyal ve ekonomik açıdan kadınları güçlendirme potansiyelini kabul etmektedir. İkincisi ise, kadın kooperatiflerinin geleneksel cinsiyet rolleri ekseninde şekillenen, sınırlı faaliyet alanları nedeniyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretebileceğini savunmaktadır. Kadınların, kendilerine atfedilen geleneksel cinsiyet rollerini çoğunlukla sorgulamadan benimsediği ve kooperatif faaliyetlerini bu roller doğrultusunda şekillendirdiği görülmektedir. Kadınların farkında olmadan içselleştirdikleri toplumsal roller, devletin kadın kooperatifleri aracılığıyla tanımladığı sınırlı güçlenme alanlarında pekiştirilmekte ve bu süreç, katılımcıların dahil olmasıyla birlikte bu rollerin politik alana taşınmasına neden olmaktadır. Böylece hem devlet politikaları hem de hâkim toplumsal cinsiyet normları tarafından yeniden üretilmektedir. Bu nedenle, kadın kooperatifleri hem kadınların ekonomik ve sosyal hayatta görünürlüklerini artırma imkânı sunarken, aynı zamanda mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin devamına zemin hazırlayabilir.

Çalışmada Burdur ilinde gerçekleştirilen araştırma kapsamında incelenen kadın kooperatiflerinin, geleneksel faaliyet alanlarına yöneldikleri tespit edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler, katılımcıların çoğunluğunun evli ve düşük eğitim düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Farklı yaş gruplarından kadınlar, kooperatifleri genel olarak ekonomik bir gelir kaynağı olarak görmekte; bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlık ve sosyal güçlenme süreçlerine katkı sağlamaktadır. Katılımcıların kooperatif öncesinde çoğunlukla düşük ücretli işlerde veya İŞKUR'un toplum yararına programları gibi geçici istihdam biçimlerinde çalıştığı görülmüştür. Bu durum, kadınların çalışma hayatındaki kırılgan konumunu ortaya koymakla birlikte, kooperatiflerin kadınlara daha sürdürülebilir ve anlamlı bir istihdam olanağı sunduğunu göstermektedir. Ancak toplumsal cinsiyet normlarının etkisiyle, kadınların kooperatiflerde yer aldıkları

alanların ev içi rollerle paralellik taşıyan ve geleneksel sınırlar içinde kaldığı gözlemlenmektedir. Bu da kadınların güçlenme potansiyelini yine kendi cinsiyet rolleriyle ilişkili olacak biçimde sınırlamakta ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır.

Katılımcı kadınlar, eşlerinin kooperatif faaliyetlerine katılımlarını desteklediklerini ifade etseler de görüşme sürecindeki gözlemler bu desteğin çoğunlukla yüzeysel ve sembolik düzeyde kaldığını göstermektedir. Patriarkal toplumsal yapının kadınların ekonomik ve sosyal alanlardaki varlıklarını sınırlandıran normları, erkeklerin hane içindeki hakimiyetini ve geleneksel cinsiyet rollerini koruma eğilimini beslemektedir. Bu nedenle, kadınların kooperatiflere katılımı çoğu zaman erkeklerin “onayına” bağlı olmakta, ancak bu onay gerçek bir destekten çok, kadınların faaliyetlerini sınırlayan ya da denetleyen bir mekanizma olarak işleyebilmektedir. Kooperatiflere katılım sağlayan kadınlar, sürecin başlangıcında eşlerinin desteğini aldıklarını ifade etseler de zamanla hane içi gündelik işlerin aksaması ve kooperatif faaliyetlerinden beklenen ekonomik getirinin sağlanamaması nedeniyle bu destek giderek azalmaktadır. Kadınlar, kooperatif faaliyetlerine katılımlarını ev içi sorumluluklarını aksatma riskiyle değerlendirmekte; bu durum, bir yandan suçluluk duygusunu tetiklerken, diğer yandan eşlerinden gelen desteği bir “minnet” göstergesi olarak sunmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, katılımcı kadınlar ataerkil toplumsal yapıyı sorgulamaksızın içselleştirmekte ve bu yapının yeniden üretimine dolaylı olarak katkı sunmaktadırlar. Hane içindeki rollerin ve düzenin değişmeye başlaması, özellikle kooperatiflerin ilk dönemlerinde erkeklerin kadınlara yönelik olumsuz söylemler ve eleştirilerde bulunmasına, zaman zaman da tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur.

Kadınların hem kooperatif faaliyetlerine katılımı hem de ev içi sorumluluklarını sürdürme zorunluluğu, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün ve “*çifte yükün*” devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bazı kadınlar kooperatif faaliyetlerini ev içi işlere göre organize ederken, bazıları ise ev işlerini kooperatif faaliyetlerine göre yeniden düzenlemekte, ancak her iki durumda da kamusal ve özel alan arasındaki dengenin kadınlar lehine değişmediği gözlemlenmektedir. Bu durum, kadınların ekonomik güçlenme süreçlerinin patriarkal normlarla ne denli sınırlı kaldığını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretilildiğini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte kadınların özgüveni, toplumsal cinsiyet rollerinin ve patriarkal yapıların etkisiyle erkeklere göre

düşük olabilmektedir. Eğitim olanaklarının sınırlı olması, ekonomik bağımsızlığın kısıtlılığı, karar alma süreçlerinden dışlanma ve ev içi sorumlulukların ağırlığı gibi faktörler, kadınların kendilerini hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güçsüz hissetmelerine yol açmaktadır. Bu yapısal eşitsizlikler, kadınların sosyal ve ekonomik hayatta etkin olarak yer almalarını engellemekte, özgüvenlerinin gelişimini sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla, kadınların kooperatiflere katılımı, bu kırılmayı tamamen onarmaktan uzak olsa da bir nebze iyileştirme sağlayan sınırlı bir alan olarak kalmaktadır.

Görüşmelerde kadınların çoğunluğu, kadın kooperatiflerine dair genel bir farkındalığa sahip olmalarına rağmen, bu yapılar hakkında detaylı bilgiye sahip olmadıklarını belirtmiştir. Bu bilgi eksikliği, kadınların kooperatiflere katılımını ve dolayısıyla güçlenme süreçlerini kısıtlayan önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak yerel yönetimlerin kooperatiflerin kuruluş süreçlerinde öncülük etmesi ve bilgilendirici rol üstlenmesi, kadınlar tarafından yaygın şekilde dile getirilen ve katılımı artıran önemli bir destek mekanizması olarak öne çıkmıştır. Yine de özgüven ve güçlenme süreçleri hâlâ daha geniş toplumsal cinsiyet normları ve patriarkal düzenin çerçevesinde şekillenmektedir. Bu nedenle, kadınların özgüveninin güçlendirilmesi sadece ekonomik katılımı değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, patriarkal normların dönüştürülmesi ve yerel yönetimlerin daha kapsayıcı, uzun vadeli destek stratejileri geliştirmesiyle mümkün olabilecektir.

Katılımcıların kadın kooperatifine ilişkin ifadelerinde, kooperatifte yer almalarının temel gerekçesi olarak “kadın” olmaları öne çıkmıştır. Örneğin süt veya tarım kooperatifleri gibi alanların kadınlar için uygun olmadığı yönündeki ifadeler, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar tarafından nasıl içselleştirildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, kadınların yöneldikleri faaliyet alanlarının genellikle gıda, el işi, dikiş, dokuma ve yemek gibi geleneksel kadın rollerine uygun biçimde şekillendiği anlaşılmaktadır. Kadınlar, evde yaptıkları işlerin kooperatif bünyesinde de devam ettiğini, farkın yalnızca bu işler karşılığında gelir elde edilmesi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu ekseninde, kadınların aslında kooperatife katılım süreçlerinin evdeki *görünmeyen emeği* kamusal alana taşıyarak ekonomikleştirdiği, ancak bu emeğin niteliği ve toplumsal cinsiyet bağlamındaki konumu açısından dönüşmediği görülmektedir.

Kadınların aynı cinsiyetten bireylerle birlikte üretim yapmaları, onlar açısından bir tür güvenli alan yaratmakta; toplumsal olarak alışık oldukları sınırlar içerisinde kalındığı sürece bu dayanışma ortamı kadınlara hem aidiyet hem de destek hissi sunmaktadır. Ancak bu güvenli alan, aynı zamanda sorgulanmamış toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği bir yapı halini alabilmektedir. Kadınlar, içinde bulundukları sosyal çevreyle çatışmayan, hatta onu yeniden onaylayan roller aracılığıyla kamusal alana dâhil olduklarında, görünürlük kazanmakla birlikte, bu görünürlüğün sınırları patriarkal düzen tarafından belirlenmiş olmaktadır. Dolayısıyla, kadın kooperatiflerinde kurulan dayanışma, güçlendirici bir deneyim sunmakla birlikte, cinsiyet temelli iş bölümü ve rol dağılımının yeniden üretildiği çelişkili bir yapı da barındırmaktadır. Bu ekseninde, her ne kadar bazı kadınlar yenilikçi faaliyet alanları denemek istediklerini belirtmiş olsalar da devlet politikaları ve kurumsal yönlendirmeler bu yönelimin sınırlarını çizmektedir. Örneğin, K2 ve K4 kodlu kooperatiflerde yer alan G3 ve G7 kodlu katılımcılar, müze ve antik kentlere yakın bölgelerde satış ofisleri açma ve ürünlerini bu ortamlarda pazarlama arzularını dile getirmiştir. Ancak bu *yenilikçi* faaliyetlerin de yine geleneksel cinsiyet rolleri bağlamında kadınlara atfedilen el işleri (anahtarlık, dokuma, seramik vb.) etrafında şekillendiği görülmektedir. Dolayısıyla *yenilikçi* olarak tanımlanan faaliyetlerin dahi çoğunlukla mevcut kalıpların tekrarı olduğu, bu durumun ise genellikle sorgulanmadan benimsendiği anlaşılmaktadır. Bu bulgu, kadın kooperatiflerinin toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretme potansiyeline dikkat çekmesi bakımından önem arz etmektedir.

Araştırma kapsamındaki bazı kadın kooperatiflerinin, kuruluş aşamasında Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen faaliyet alanlarına yönlendirilmesi, kadınların büyük ölçüde geleneksel cinsiyet rolleriyle uyumlu sektörlerde faaliyet göstermesine neden olmuştur. Bu doğrultuda kooperatifler, genellikle gıda üretimi, el işi, tekstil ve benzeri alanlarda faaliyet yürütmüş; talep ettikleri makine ve ekipmanlar da bu alanlarla sınırlı kalmıştır. Görüşmelerde, kadınların hamur yoğurma makinesi, salça yapma makinesi, dikiş makinesi ve lokma dökme makinesi gibi ekipmanlar talep ettikleri, ancak bu taleplerin her kooperatif için eşit şekilde karşılanmadığı görülmüştür. Bazı kooperatifler bu makinelerle tam erişim sağlayabilirken, bazıları bütçe vb. nedenlerle bu ekipmanlara tam anlamıyla ulaşamamıştır. Buna ek olarak, kooperatiflerin büyük bir kısmının üretim yapabilecekleri fiziksel mekânlara sahip olmaması da üretim süreçlerini ciddi şekilde sınırlamaktadır. Örneğin, araştırma kapsamında incelenen beş kooperatifin makinelerini

aktif olarak kullanabilecekleri uygun bir üretim alanının bulunmadığı gözlemlenmiştir. Kooperatif üyesi kadınlar, makineleri muhafaza etmek ve zaman zaman üretim gerçekleştirmek için kişisel alanlarını (örneğin evlerinin depo bölümlerini) kullanmakta ya da yerel yönetimlerden kira desteği almaktadır. Bu durum, ilk etapta kamu politikalarıyla teşvik edilen kadın kooperatiflerinin, uygulama aşamasında sürdürülebilir ve eşit üretim imkânlarından yoksun bırakıldığını göstermektedir. Bu nedenle, ilgili bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarının daha bütüncül, kapsayıcı ve sürdürülebilir destek politikaları geliştirmesi gerekmektedir.

Araştırma bulguları, kadın kooperatiflerinin faaliyet alanları ile kadınların gündelik yaşam pratikleri arasında güçlü bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır. Görüşmecilerin büyük çoğunluğu, deneyim ve bilgi eksikliği nedeniyle yenilikçi girişimlerden ziyade, toplumsal olarak kendilerine atfedilen geleneksel rollere uygun faaliyetlerde bulunmayı sorgulamadan içselleştirerek tercih etmektedir. Nitekim görüşmeler kapsamında, kadınların da kendi toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu alanlara yönelme eğiliminde oldukları, bu alanlarda üretimi doğal bir tercih olarak gördükleri ve bu nedenle mevcut durumu sorgulayan ya da alternatif talepler ortaya koyan bir tutum geliştirmedikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, kadınların var olan pratikleri yeniden ürettiklerini ve yeni bir talep ya da dönüşüm arayışından ziyade, mevcut toplumsal yapı ile uyum içinde hareket ettiklerini göstermektedir.

Katılımcı ifadelerinde yer alan “*Bilmediğimiz şeyi yapamayız ki zaten*” şeklindeki söylem, bu durumu açık bir biçimde yansıtmaktadır. Kadın kooperatifleri, kadınlara halihazırda bildikleri işleri örneğin dikiş, yemek yapımı ya da ev tipi gıda üretimi gibi işleri ekonomik bir gelir elde etmek amacıyla kooperatif çatısı altında yeniden yaptırdığında, bu yapıların toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üreten ve pekiştiren bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Zira bu tür faaliyetler, kadınların geleneksel olarak üstlendikleri ev içi rollerin bir uzantısı niteliğindedir. Böylelikle, kadınlar ekonomik alana katılıyor görünse de bu katılım toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dönüştürmekten çok, mevcut kalıpları yeniden üretmektedir. Bu nedenle, kadın kooperatifleri yalnızca ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak değerlendirilmemelidir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle ele alınması gereken çok katmanlı yapılar olarak düşünülmelidir. Kadınların sadece mevcut toplumsal roller içinde üretim yapmalarına değil, bu rolleri sorgulayıp dönüştürebilecekleri bir zemine ihtiyaç vardır. Kooperatifler,

kadınlara yeni beceriler kazandıran, onları geleneksel rollerin dışına çıkaran, yenilikçi ve dönüştürücü süreçlere dahil eden yapılar haline gelebildiğinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırma yönünde gerçek bir potansiyel taşıyabilirler.

Kadın kooperatifleri, kadınların geleneksel bilgi ve becerilerini ekonomik değere dönüştürmelerine olanak tanınmasının yanı sıra; dayanışma, görünürlük ve belli ölçülerde güçlenme gibi kazanımlar sunmaktadır. Bununla birlikte, bu yapılar aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretildiği alanlar hâline de gelebilmektedir. Türkiye’de kadın kooperatiflerinin gelişimi, büyük ölçüde kadınlara atfedilen kalıplaşmış toplumsal roller doğrultusunda şekillenmiş; faaliyet alanları genellikle gıda üretimi, dikiş, el işi ve benzeri geleneksel kadınlık işleriyle sınırlı kalmıştır. Burdur örneğinde de görüldüğü üzere, kadınların kooperatif faaliyetlerine katılımları yenilikçilikten ziyade mevcut toplumsal normlarla uyumlu biçimlerde gerçekleşmekte, maddi, sosyal ve kültürel engeller nedeniyle potansiyel dönüşüm alanları dar kalmaktadır. Bu bağlamda, Ticaret Bakanlığı tarafından 2012 yılında hazırlanan örnek ana sözleşmenin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle yeniden ele alınması önem arz etmektedir. Kadınların yalnızca geleneksel rollere sıkıştırılmadığı, aynı zamanda toplum tarafından cinsiyetlendirilmiş alanların ötesine geçerek farklı sektörlerde de etkin biçimde var olabileceklerini kabul eden bir yaklaşımla, kooperatiflerin faaliyet alanlarının çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu sözleşmede toplumsal cinsiyet rollerine dair kalıplaşmış yargıların dönüştürülmesine katkı sunabilecek faaliyet türlerine öncelik verilmesi önemlidir. Özellikle günümüzün sosyoekonomik dinamikleri göz önüne alındığında; teknoloji ve dijital ekonomi, yenilenebilir enerji, kültürel mirasın korunması, lojistik ve dağıtım gibi sektörler, kadın kooperatiflerinin faaliyet gösterebileceği alternatif alanlar arasında değerlendirilebilir. Ayrıca, kadın kooperatiflerinin diğer kooperatif türleriyle aynı yasal statüde değerlendirilmesi, bu yapıları ağır vergi yükleriyle karşı karşıya bırakmakta; sosyal amaç taşıyan bu oluşumların sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir.

Görüşmelerde, kadın kooperatiflerinin sosyal yönünün ve toplumsal kalkınmaya katkısının dikkate alınarak, bu yapıların ayrı bir yasal statüde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, kadın kooperatiflerinin mali yükümlülükler açısından destekleyici düzenlemelere tabi tutulması, güçlenme süreçlerini destekleyecek önemli bir adım olacaktır. Öte yandan, kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir üretim yapabilmesi için

yalnızca makine ve ekipman desteği yeterli olmamaktadır. Görüşmelerde, bazı kadın kooperatiflerine hibe edilen makinelerin muhafazası için yerel yönetimler tarafından depo benzeri alanların tahsis edildiği, ancak bazı kooperatiflerin bu ihtiyacı kendi kişisel imkânlarıyla karşılamak durumunda kaldığı tespit edilmiştir. Bu durum, kooperatifler arasında kaynaklara erişimde eşitsizlik yaratmakta ve verilen hibelerin etkin kullanımını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle, kadın kooperatiflerinin kullanımı için gerekli makine ve teçhizatın korunmasına yönelik alanların tahsisi veya düzenli kira desteği sağlanması, ilgili kamu kurumları tarafından gözetilmesi gereken bir öncelik olarak değerlendirilmektedir.

Genel olarak bu araştırmanın bulguları değerlendirildiğinde, Kadın kooperatifleri, kadınların ekonomik ve sosyal güçlenmelerine katkı sunduğu yönündeki genel kabul çerçevesinde olumlu bir görünüm sergilese de bu yapıların kuruluş biçimleri, faaliyet alanları ve söylemsel temsilleri mevcut toplumsal cinsiyet rejimi içerisinde şekillenmektedir. Katılımcı ifadeleri, kadınların kooperatiflere katılımlarının kamusal alanda görünürlük kazandırdığına işaret etse de bu sürecin hane içindeki geleneksel cinsiyet rolleriyle özdeşleşmiş görev ve sorumlulukları (örneğin yemek yapımı, temizlik, çamaşır vb.) gibi işlerin sorgulamaksızın sürdürdüklerini ortaya koymaktadır. Kadınların kooperatif faaliyetlerine dahil olmaları, özel alan olan ev içindeki rollerini dönüştürmemekte; aksine, bu rollerle eşzamanlı biçimde devam etmektedir. Bu durum, kadınların kamusal alana çıkışlarının toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürmekten ziyade, mevcut ataerkil düzen içinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretme riskini barındırdığını göstermektedir.

Kadınların kooperatifler aracılığıyla edindikleri kamusal deneyim, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yapısal sürekliliğini sorgulamak yerine, geleneksel cinsiyet rejimiyle uyumlu biçimde şekillenmektedir. Nitekim kadınlar, kooperatiflere katılımlarını çoğunlukla evdeki geleneksel işlerin devamı niteliğinde gördükleri faaliyetler ekseninde değerlendirmekte ve bu doğrultuda seçim yapmaktadırlar. Bu tercihler, kadınların geleneksel cinsiyet rollerini sorgulamaksızın içselleştirdiklerini ve bu roller üzerinden toplumsal cinsiyet rejimini yeniden ürettiklerini göstermektedir.

Sonuç olarak kadın kooperatiflerinin, kadınlara sağladığı sosyal ve ekonomik katkıları yadsınamaz olmakla birlikte, bu yapıların gerçek anlamda güçlenme alanlarına

dönüşebilmesi için daha eşitlikçi, bütüncül ve dönüştürücü kamu politikalarına ihtiyaç vardır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından, kadınların yalnızca mevcut toplumsal roller içerisinde üretim yapmaları değil, aynı zamanda bu rolleri sorgulayarak aşabilecekleri ve çeşitlendirebilecekleri bir zeminin oluşturulması kritik önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kadınların üretim faaliyetlerini cinsiyete özgü bir kategoriye indirgerken, aynı zamanda bu faaliyetlerin ev içi rollerin bir uzantısı olarak görülmesine neden olmaktadır. Kadın kooperatifleri gerek isimlendirme biçimleri gerekse faaliyet alanları itibarıyla, toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretme potansiyeline sahiptir. Özellikle kadınların bu kooperatiflerde çoğunlukla ev içi üretimle özdeşleşen işlerde yer alması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hem mekânsal hem de işlevsel düzeyde yeniden inşasına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle, kadınların kooperatifler aracılığı ile güçlenmesi, yalnızca belirlenen alanlarda ve ekonomik kazanımlarla sınırlı kalmamalı; toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürmeye yönelik politikalarla desteklenmelidir. Kooperatifler, kadınların toplumsal cinsiyet rollerini yeniden tanımlayabildiği, katılımcı ve dönüştürücü alanlara evrilmedikçe, mevcut eşitsizliklerin yeniden üretildiği yapılar olma riskini taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. (2013). *Beden Emek Tarih*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Acar Savran, G., & Demiryontan Tura, N. (2016). *Kadının Görünmeyen Emegi: Maddeci Bir Feminizm Üzerine*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Adaçayı, F. R. (2017). Kalkınma Açısından Cinsiyetler Arası Eşitsizlikler ve Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet. *Artuklu İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(1), 1-21.
- Adaçayı, F. R. (2018). Toplumsal Cinsiyetin Yaratılması ve Sürdürülmesinde Temel Kurumların Rolü. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 345-363.
- Adar Şahankaya, A., Dedeoğlu, S., & Kurtuluş, G. (2023). Türkiye'de Kadın Kooperatifleri: Mevcut Durum Analizi, Kadın Güçlenmesi ve İstihdam Yaratma Potansiyeli. *Çalışma ve Toplum*, 2(77), 1171-1208.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). *2024-2028 Strateji Planı*. Ankara: Strateji Geliştirme Başkanlığı. Retrieved 03 25, 2025 from <https://www.aile.tr/media/156685/stratejik-plan-2024.pdf>
- Akbaş Arpacı, E. (2019). *Kadın Bedeni Mekan ve Hareket*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, C. (2007). *Türkiye'de Kooperatifçilik Eğitiminin Gelişimi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al Soysal, İ. (2020). Kolektif Ekolojik Tüketici İnsiyatiflerinin Alternatif Dayanışma Ağı ve Dönüşürken/Dönüştürürken Kadın Üretici Örgütlenmeleri. İçinde S. Ö. Işıl, & S. Değirmenci (Eds.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler: Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor* (s. 197-234). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Alper, Y., & Tokol, A. (2014). *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Altay, A., & Aslanpay, E. (2016). Kadın Yoksulluğunu Anlamak: Türkiye'ye İlişkin Bir Değerlendirme. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 1-30.
- Avrupa Konseyi. (2011). *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)*. From <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/about-the-convention>
- Aydın, N. (2023). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Aykaç Yanardağ, A. (2018). *Dayanışma Ekonomileri: Üretim ve Bölüşme Alternatif Yaklaşımlar*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Aykaç Yanardağ, A. (2025). Türkiye’de Kadın İstihdamı: AKP Yönetiminin Söylemsel Temelleri ve Politika Çerçevesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 80(2), 199-220.
- Badinter, E. (1992). *Biri Ötekidir*. (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Banet-Weiser, S. (2018). Empowered: Popular Feminism and Popular Misogyny. *International Journal of Communication*(13), 3039–3041 .
- Beauvoir, d. S. (2019). *İkinci Cinsiyet: Olgular ve Efsaneler* (Vol. 1). (G. Savran, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bilgin, N., & Tanıyıcı, Ş. (2008). Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(2), 136-159.
- Birleşmiş Milletler. (1995). Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu. *Dördüncü Dünya Kadın Konferansı*. From https://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/61_1.pdf
- Bitmez, M. N. (2019). İnsan Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Türkiye’de Kadına Yönelik Sosyal Politikalar. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*(4), 53-80.
- Bora, A. (2005). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdeiu, P. (2015). *Ayırım Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (D. Fırat, & G. Berkkurt, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. (J. G. Richardson, Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 241-258.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm* (Vol. 2). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Boz, N., & İrmış, A. (2023). Bir Sosyal Girişimcilik Örneği Olarak Kadın Kooperatifleri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(3), 2088-2124.
- Bozkurt, B., & Akpınar, A. (2017). Bilişim Sektöründe Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-28.
- Buğra, A. (2010). *Toplumsal Cinsiyet, İşgücü Piyasaları ve Refah Rejimleri: Türkiye’de Kadın İstihdamı*. İstanbul: TÜBİTAK.
- Butler, J. (2005). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.)

- İstanbul: Metis Yayınları.
- Bülbüller, G. (2022). *Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Sosyal Dayanışma Ekonomisi Kapsamında İncelenmesi: İzmir İli Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cangöz, İ. (2019). Medya ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. İçinde A. Altunoğlu (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (s. 160-192). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Chanter, T. (2019). *Toplumsal Cinsiyet*. (M. Erguvan, Çev.) Ankara: Fol Kitap.
- Chodorow, N. J. (1978). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and The Sociology of Gender*. University of California Press.
- CICOPA. (2025). Retrieved 03 24, 2025 from <https://www.cicopa.coop/>
- Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives (COPAC). (2015). *Cooperatives, women & gender equality: Policy brief*. Retrieved 09 26, 2025 from https://copac.coop/wp-content/uploads/2015/07/COPAC_PolicyBrief_CoopsWomen.pdf
- Connell, R. W. (1987). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (Vol. 4). (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R. W. (2009). *Gender: In World Perspective* (Vol. 2). Polity Press.
- Creswell, J. H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (3. Baskı.). (M. Bütün, & S. Beşir, Çev.) İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Çetin, H. (2016). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Dedeoğlu, S. (2019). Kadın Emeğinin Bütünlüğü: Ücretli ve Eviçi Ücretsiz Emek Tartışmaları. İçinde F. Özbay (Ed.), *Kadın Emeği Seçme Yazılar* (s. 147-209). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Değirmenci, S. (2020). Alternatif Ekonomiler Tartışmasına Bir Katkı: Dayanışma Ekonomileri. İçinde Ö. S. Işıl, & S. Değirmenci (Eds.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor* (s. 61-88). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Değirmenci, S. (2023). Örgütlenme Modeli Olarak Kadın Kooperatifleri Patriyarkal Kapitalizmde Başarı Kriterlerinin Eleştirisi. *Fe Dergi*, 15(1), 210-231. doi:10.46655/federgi.1265217
- Demir, T. (2021). Türk Kamu Yönetiminde 1980 Sonrası Yeniden Yapılanma

- Çalışmalarını Toplumsal Cinsiyet Kavramı Üzerinden Okumak. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 51-64.
- Demirci Aksoy, A., & Günay, G. (2018). Türkiye'de Kadın Kooperatifçiliği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53(1), 77-90.
- Demirgöz Bal, M. (2016). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 15-28.
- Döring, N., Reif, A., & Poeschl, S. (2016). How Gender-Stereotypical are Selfies? A Content Analysis and Comparison With Magazine Adverts. *Computers in Human Behavior*, B(55), 955-962.
- Duguid, F., Durutaş, G., & Wodzicki, M. (2015). *Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu*. The World Bank. Retrieved 07 26, 2024 from https://aile.gov.tr/media/97717/turkiyede_kooperatifcilik_kadin.pdf
- Ecevit, B. (1991). Çağdaşlaşma ve Demokratikleşme Sürecinde Kadın Kadınlar ve Siyasal Yaşam Eşit Hak - Eşit Katılım. (s. 151-177). İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları.
- Ecevit, Y. (2019). Türkiye'de Kadın İstihdamına İlişkin Çalışmaların Gelişimi: Kadın İstihdamındaki Artışlar. İçinde F. Özbay (Ed.), *Kadın Emegi Seçme Yazılar* (s. 29-51). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğlu, F. (2011). *Anayasalarda Toplumsal Cinsiyet ve Kadınlarla İlgili Hükümler*. TBMM. Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi. Retrieved 07 27, 2025
- Esen, F. (1986, Nisan). Karınca Dergisi. *Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin Rolü*(664), 12-14. Ankara: Türk Kooperatifçilik Kurumu.
- Geçer, H. (2016). *Kadının Çalışma Hayatına Geçmesiyle Oluşan Aile İçi Roller Sistemindeki Değişim ve Din İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genç Yönetici İş İnsanları Derneği. (2024). *Genç Kadın İstihdamı ve Yeni Ekonomi Raporu*. From <https://researchistanbul.com/wp-content/uploads/2024/03/genc-kadin-istihdami-ve-yeni-ekonomi-rapor.pdf>
- Genç, B. N., Aluç, S. S., Ergül, Ş., & Nalbantoğlu, İ. (2023). Kadın Yoksulluğu Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 193-211.
- Genç, G. (2023). *Kadının Güçlenmesi Sürecinde Bir Sosyal Girişim Modeli Olarak Kadın*

- Kooperatifleri: Yelki Kadın Kooperatifi ve Defne Kadın Kooperatifi Örneği .* (Doktora Tezi). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Geray, C. (2014). *Kooperatifçilik*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Gerçil, G. (2015). Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 22(1), 159-181.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gill, R. (2006). *Gender and the media*. Polity Press.
- Gönç Şavran, T. (2019). Beden ve Sağlık. İçinde *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s 151-166). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gönüllü Atakan, A., & Çoban, A. (2022). *Türkiye’de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi Yasal ve Yapısal Stratejiler*. Ankara: ILO. Retrieved 03 24, 2025 from <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-09/turkiyede-kadınların-kooperatifler-yoluyla-guclenmesi.pdf>
- Gülçubuk, B., Savcı, İ., Özer, D., & Demiryürek, K. (2011, Nisan). Türkiye’de Kırsal Alanda Kadının Girişimciliğini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Kadınların Bu Konuda Güçlendirilmesine Yönelik Politika Önerilerinin Geliştirilmesi Projesi: Proje No: 108K523. Ankara: TÜBİTAK.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2012). *Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016*. Ankara. Retrieved 03 22, 2025 from [https://turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye_kooperatif%C3%A7ilik_stratejisi_ve_eylem_plan%C4%B1_\(2012-2016\).pdf](https://turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye_kooperatif%C3%A7ilik_stratejisi_ve_eylem_plan%C4%B1_(2012-2016).pdf)
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2017). *Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016*. Retrieved 03 22, 2025 from <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e45e13b87639ac9e02dc/15fb10a7fe0bba07482ac9da277b5d35.pdf>
- Gündüz Kalan, Ö. (2010). Reklamda Çocuğun Toplumsal Cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılışı: 'Kinder' Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 1(38), 75-89.
- Güneş, F. (2019). Emek, Üretim ve Yeniden Üretim. İçinde *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 121-138). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Hazar, N. (1970). *Kooperatifçilik Tarihi* (3. Baskı.). Ankara: Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları.
- Heywood, A. (2019). *Küresel Siyaset*. Ankara: Felix Kitap.
- Heywood, A. (2020). *Siyasi İdeolojiler*. Ankara: Felix Kitap.
- ICA. (2021). *International Co-operative Alliance. ICA annual report 2021*. From <https://ica.coop/en/media/library/annual-reports-report-activities/ica-annual-report-2021>
- İlkkaracan, İ. (2010). *Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- ILO. (1951). *Eşit Ücret Sözleşmesi (No. 100)*. Retrieved 08 15, 2025 from <https://www.ilo.org/tr/resource/100-nolu-esit-ucret-sozlesmesi>
- ILO. (2000). *Annelik Haklarının Korunması Sözleşmesi (No. 183)*. Retrieved 09 25, 2025 from https://normlex.ilo.org/dyn/nrmlx_en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C183
- ILO. (2002). 193 Sayılı Tavsiye Kararı. Retrieved 03 10, 2025
- Irmakoğlu, T., & Irk, E. (2022). Kooperatifçiliğin Tarihsel Gelişimi. *Yönetim ve Örgüt Tarihi Dergisi*, 1(2), 102-115.
- Kabeer, N. (2005). Gender Equality and Women's Empowerment: A Critical Analysis of Third-Millennium Development Goal. *Gender and Development*, 13(1), 13-24.
- Kabeer, N. (2008). *Women's Empowerment, and Gender Justice: Critical Pathways to Social Change (Pathways of Empowerment Working Paper No. 3)*. Brighton: Institute of Development Studies (IDS).
- Kahrıman, E. (2021). *Bir Kadın Kooperatifi ve Kadınların Dayanışma Deneyimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with Patriarchy. *Gender & Society*, 274-290.
- Karakuş, G. (2022). Kadın Girişimciliği ve Cinsiyet Eşitsizliğinin İnsani Gelişme Üzerine Etkisi. *Uluslararası Akademik Fikir Araştırma Dergisi*, 14(28), 01-10.
- Karakuş, G. (2022). Kadın Kooperatiflerinin Kadınların Güçlendirilmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasındaki Rolü. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 247-259.
- Kaşıkcı, A., & Gülümser, I. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Anayasalara ve

- Uluslararası Sözleşmelere Yansıması. *Ulusam Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 59-69.
- Kaval, M. (2016). İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(55), 306-324.
- Kaya, A. (2024). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kamu Politikası Yaklaşımında Kadın Yöneticilerin Etkisi: Nevşehir Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü.
- Kaymak, Ö. (2011). *Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü.
- Kazaoğlu, N. (2023). *A'dan Z'ye Kadın Kooperatifleri* (1. Baskı.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- KEİG. (2018). *Kadın Kooperatifleri Kılavuzu*. İstanbul. Retrieved 03 24, 2025 from https://www.keig.org/wp-content/uploads/2018/11/kooperatif_kilavuz_keigWeb.pdf
- Kırat, İ. (2024). *Kadın Kooperatiflerinin Kadınların Ekonomik ve Sosyal Yaşamlarına Etkisi: Mersin İlinin Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Osmaniye: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kırkpınar, L. (1998). Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın. İçinde A. B. Hacimirzaoglu (Ed.), *75 Yılda Kadın ve Erkekler* (s. 13-29). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Koç, H. (2001). *Kooperatifçilik Bilgileri* (Vol. 2). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Koçak Turhanoğlu, F. A. (2019). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Giriş. İçinde F. Koçak Turhanoğlu (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi.
- Korkmaz, A., & Başer, M. (2019). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ataerkillik ve İktidar İlişkileri. *STED*, 28(1), 71-76.
- Korkmaz, A., & Korkut, G. (2012). Türkiye'de Kadın İşgücüne Katılımın Belirliyecileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 41-65.
- Kundakçı, F. S. (2007). *İktidar, Ataerkillik: Ankara Örneğinde Erkek Akademisyenler Üzerine Bir Çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kurşuncu, H., & Yılmaz, S. (2020). Gıda Üretiminde Kadın Emeği: Kadın Dernekleri ve Kadın Kooperatifleri. İçinde H. & Kurşuncu, & S. D. Özlem S. Işıl (Ed.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler* (s. 143-151). İstanbul: Notebene Yayınları.
- Kurt Topuz, S. (2019). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. In A. Altunoğlu (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (s. 24-43). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kurt, A. (2018). *Din Sosyolojisi* (19. Baskı). Bursa: Sentez Yayınları.
- Kurtuluş, G. (2019). *Türkiye'de Yeni Kooperatifçilik Hareketinin Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi Kapsamında İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutay, T. (2022). Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Türkiye Özelinde Bir Değerlendirme. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(1), 119-150.
- Lasserre, G. (1988). Kooperatifçilik. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(4), 363-466.
- Lister, R. (2002). *Citizenship: Feminist Perspectives* (2. Baskı). Palgrave Macmillan.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2020). *Komünist Manifesto*. İstanbul: Can Yayınları.
- Marx, K., Engels, F., & Lenin, V. (1979). *Kadın ve Aile*. (Ö. Ünalın, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Mies, M. (2012). *Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*. (Y. Temurtürkan, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Mitchell, J. (1974). *Psychoanalysis and Feminism: Freud, Reich, Land and Women*. Penguin Books.
- Mitchell, J., & Oakley, A. (1984). *Kadın ve Eşitlik*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Moghadam, V. M. (2003). *Modernizing Women: Gender and Social Change in the Middle East* (2. Baskı.). Lynne Rienner Publishers.
- Mulvey, L. (1975). Visual Pleasure and Narrative Cinema. *Screen*, 16(3), 6-18.
- Naiman, J. (1988). *Marksizim ve Feminizm*. (S. Özkal, Ed.) İstanbul: Amaç Yayıncılık.
- Oakley, A. (1972). *Sex, Gender and Society*. Temple Smith.
- Öz Yıldız, S. (2019). Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Tarihçesi. In A. Altunoğlu (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (s. 2-23). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Özateş, Ö. S. (2007). Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı

- Nedeniyle Temel Eğitimden Kopan Kız Çocukları Sorunu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 77-88.
- Özcan, O. (2007). *Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özyeğin, G. (2005). *Başkalarının Kiri Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*. (S. Öncü, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pearce, D. (1978). The feminization of poverty: Women, work, and Welfare. *Urban & Social Change Review*, 11(1), 28-36.
- Polat, A. (2024). Cumhuriyet'ten Bugüne Eşitlik İlkesi: Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(175), 49-86.
- Rubin, G. S. (2024). *Cinsel Aykırılıklar* (1 Baskı.). (G. Tezcan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saban, A., & Ersoy, A. (2019). *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sancar, S. (2021). *Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleriyle Baş Etme Strateji ve Politikaları Eğitim Materyali*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Serinkli, N. (2016). Kadın Yoksulluğunu Önlemede Girişimciliğin Önemi : Kadın Kooperatifleri ve Mikro Kredi Uygulamaları. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 598-609.
- SEWA. (2023). Retrieved 04 20, 2025 from <https://www.sewa.org/>
- Sözcü. (2025, 07 10). From <https://www.sozcu.com.tr/yarin-sosyal-yardimlar-ve-maaslar-artacak-yeni-zamli-ucret-tablosu-ortaya-cikti-p189952>
- Stoller, R. J. (1968). *Sex and Gender: On The Development of Masculinity and Femininity*. New York: Science House.
- Sumbas, A. (2021). Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset. İçinde A. Bora, & Ş. İnce (Eds.), *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği* (s. 127-149). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Şakırgün, N. (2024). *Kadın Kooperatiflerine Aktif Üyeliğin Kadınların*

- Güçlendirilmesindeki Rolü: İstanbul Kadın Kooperatifleri Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Ticaret Bakanlığı. (2019). Retrieved 14 03, 2025 from <https://ticaret.gov.tr/>
- Ticaret Bakanlığı. (2024). *Kooperatif Bülteni Eylül 2024*. Retrieved 03 17, 2025 from <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/yayinlar/bultenler>:
<https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/670cc06f13b876dc68d93013/Kooperatif%20%20B%C3%BClteni%20Eyl%C3%BCl%2011.10.2024.pdf>
- Ticaret Bakanlığı. (2025). *T.C. Ticaret Bakanlığı Kooperatif Veri Bülteni Şubat 2025*. Retrieved 03 17, 2025 from <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/yayinlar/bultenler>:
<https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/670cc06f13b876dc68d93013/2025%20S%C%C%A7ubat%20Koop.%20Veri%20Bu%CC%88lteni.pdf>
- Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. (2025, Ocak). *100 Soruda Kooperatifçilik*. Retrieved 03 18, 2025 from <https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/data/5e425db013b876bd302f3675/100%20Soru%20a%20Kooperatif%C3%A7ilik.pdf>
- Tire, O. (2017). *Cinsiyet Rollerinin Toplumsal İşlevlerinin, Kadının Konumu Üzerine Etkileri (Gündelikçi Kadınlar Örneğinde)*. (Doktora Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tiryaki Yenilmez, D. (2023). Türkiye’de Kadınların Kayıt dışı İstihdamı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 137-147.
- Tokgöz Güneş, S., & Binboğa, G. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Kadın Yoksulluğu ve Sürdürülebilir Kalkınma: Türkiye Ölçeğinde Bir İnceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1589-1615.
- Topalhan, T., & Yeşilkaya, F. (2017). Kadın Yoksulluğunu Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle Belirlenmesi. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*(9), 55-82.
- Touraine, A. (2000). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımız Birlikte Yaşayabilecek miyiz?* (O. Kunal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turan, N. (2001). Yoksulluğun Azaltılması ve Ortadan Kaldırılmasında Kooperatif İşletmelerin Rolü ve Önemi. *Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(1), 75-116.

- TÜİK. (2024). *İstatistiklerle Kadın*. From <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadin-2024-54076>
- Uluğtekin Bulu, M. G. (2019). Aile. İçinde *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 87-119). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- UNDP. (2014). *Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress – Reducing Vulnerabilities and Building Resilience*. United Nations Development Programme. Retrieved 02 25, 2025 from <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2014>
- Uzel, C., Kalfa, K., Seçer, K., Arman, Ş., & Ergiden, Y. (1979). *Kooperatifçilik Bilgisi*. Türk Kooperatifçilik Kurumu.
- Uzgören, N. N. (1983). *Atatürk Kooperatifçilik ve Türk Kooperatifçilik Kurumu*. Ankara: Türk Koperatifçilik Kurumu.
- Ültanır, M. S. (2019). *Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihsel Seyri: Devlet İnsiyatifi-Kalkınma İdeali*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Van Zoonen, L. (2013). *Feminist Media Studie*. Sage Publications.
- Walby, S. (1990). *Therozing Patriarchy*. İngiltere .
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum Cilt I*. (L. Boyacı, Çev.) İstanbul: Yarın Yayınevi.
- Woolf, V. (2022). *Kendine Ait Bir Oda*. (H. Haktanır Ünlü, Çev.) İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- World Bank. (2001). *World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty*. From <https://hdl.handle.net/10986/11856>
- World Cooperative Monitor*. (2025, 03 10). From <https://monitor.coop>
- World Economic Forum. (2023). *Global Gender Gap Report*. From <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/>
- World Health Organization. (2022). *Gender and Health*. Retrieved 01 15, 2025 from https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1
- Yaman, M. (2020). Kooperatifler ve "Dayanışma Ekonomileri" Ataerkil İlişkilere Alternatif mi? Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bir Değerlendirme. İçinde Y. Melda, & Ö. S. Değirmenci (Ed.), *Yaşamı Örgütleyen Deneyimler: Kadınlar Dayanışma Ekonomilerini ve Kooperatifleri Tartışıyor* (s. 13-36). İstanbul: NoteBene Yayınları.

- Yaman, M. (2020). Toplumsal Yeniden Üretim Birleşik Bir "Feminist" Teori? *Praksis Dergisi*(53. Sayı - Feminist Politika ve Kadın Emeği), 9-37.
- Yaşın Dökmen, Z. (2009). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. (S. Erdoğan, Ed.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım Demircan Pelin, & Şenkal, A. (2025). Kadın Kooperatifleri ile Ekonomik Dönüşüm: Sorunlardan Çözüme Giden Yol. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*(60), 874-894. doi:<https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.25.03.2599>
- Yıldırım Demircan, P. (2022). *Kadın Kooperatiflerinin Kadınların Ekonomik ve Sosyal Yaşamlarında Yarattığı Değişimler: Batı Akdeniz Örneği*. (Doktora Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Yıldırım Kocabaş, Ö. (2003). Türkiye'de Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 08(1 ve 2), 15-24.

EKLER

EK-1: Etik Kurul Onayı

MAKÜ

Girişimsel Olmayan
Klinik Araştırmalar
Etik Kurulu

Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurul
Karan

Non-Interventional Clinical Research Ethics
Committee Decision

Toplantı Tarihi / Meeting Date : 05.03.2025 Çarşamba
Toplantı No / Meeting No : 2025/3
Karar No / Decision No : GO 2025/1255

Sorumlu araştırmacısının DR.ÖĞR.ÜYESİ EVŞEN ALTUN ASLAN, yardımcı araştırmacısının ZEYNEP ASLAN olduğu, "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Yeniden Üretiminde Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Burdur İli Örneği" başlıklı araştırmanın gerekçe amaç yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş olup, araştırmanın fikri, hukuki ve telif hakları bakımından sorumluluğu araştırma ekibine ait olması koşulu ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

After evaluating the justification, purpose, approach, and methods of the study titled "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Yeniden Üretiminde Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Burdur İli Örneği", conducted by the principal investigator DR.ÖĞR.ÜYESİ EVŞEN ALTUN ASLAN, co-investigator ZEYNEP ASLAN, the study was deemed ethically appropriate, provided that the research team assumes full responsibility for the idea, legal, and copyright aspects of the study.

PROF.DR. Oğuzhan DALKIRAN
Başkan / Chair

DOÇ.DR. Deniz SAY ŞAHİN
Başkan Yrd. / Vice Chair

DOÇ.DR. Sibel ŞENTÜRK
Raporör / Reporter

DOÇ.DR. Aysun GÜZEL
Üye / Member

DOÇ.DR. Gökmen ARSLAN
Üye / Member

DOÇ.DR. Mehmet Hacım AKGÖL
Üye / Member

DOÇ.DR. Sezgin KORKMAZ
Üye / Member

DOÇ.DR. Mehmet ULAŞ
Üye / Member

DOÇ.DR. Alper BÖREKÇİ
Üye / Member

DR.ÖĞR.ÜYESİ Serap ÖZDEMİR BİŞKİN
Üye / Member

DR.ÖĞR.ÜYESİ Nurdan ORAL KARA
Üye / Member

DR.ÖĞR.ÜYESİ Dilara AKÇORA YILDIZ
Üye / Member

DR.ÖĞR.ÜYESİ Mahmut ATEŞ
Üye / Member

DR.ÖĞR.ÜYESİ Dilead Tüngen ÇETİN
Üye / Member

DOÇ.DR. Denya ÇAN
Üye / Member

DR.ÖĞR.ÜYESİ Mustafa İŞLEYEN
Üye / Member

DR.ÖĞR.ÜYESİ Funda UYSAL
Üye / Member

Bu QR kod, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar (GOKA) Etik Kurul'unun onayı ile GOKA online başvuru sisteminde oluşturulmuştur. QR kod, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin resmi web sitesinde olan GOKA online başvuru sistemi üzerinden görüntülenebilir.

This QR code has been generated through the approval of the Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee (GOKA) of Burdur Mehmet Akif Ersoy University via the GOKA online application system. The QR code can be viewed through the GOKA online application system, which is the official website of Burdur Mehmet Akif Ersoy University.

EK-2: Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu

	BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU
---	--

Sayın Katılımcı

Bu görüşme formu, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Yeniden Üretiminde Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Burdur İli Örneği başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının uygulama bölümünde kullanılmak için hazırlanmıştır.

Bu çalışma, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretiminde kadın kooperatiflerinin ne yönde bir rolü olduğunu sorgulamak amacıyla hazırlanmıştır. Görüşmelerden elde edilecek bilgilerin sonuçları bilimsel değerlendirme ölçütleri dahilinde paylaşılacak olup görüşmecisi ile paylaşılan bilgiler tek tek yayınlanmayacak ve paylaşılmayacaktır. Sorulara vereceğiniz cevapların objektif ve doğru olması araştırma sonucunun gerçekçi olmasını sağlayacaktır. Görüşme soruları ile ilgili fikir ve görüşlerinizi paylaşabileceğiniz iletişim bilgileri aşağıdadır. Görüşlerinize önem veriyoruz. Değerli vaktinizi ayırarak çalışmamıza katkı sağladığınız için çok teşekkür ediyoruz.

İMZA

Sorumlu Araştırmacı: Dr. Öğr. Üyesi Evşen ALTUN ASLAN

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Yürütücü Araştırmacı: Zeynep ASLAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

EK-3: Katılımcı Beyan Formu

	BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU
---	--

Sayın Zeynep ASLAN tarafından yukarıdaki bilgiler tarafıma aktarılarak bu araştırmaya katılımcı olarak davet edildim. Araştırmaya katılmam konusunda zorlayıcı bir davranışla karşılaşmadım. Tüm açıklamalar tarafıma yapıldı. Bu araştırmaya katılmam durumunda araştırmacı ile aramda kalması gereken özel bilgilerimin gizliliğine özen gösterileceğine inanıyorum. Araştırmanın yürütülmesi esnasında herhangi bir sebep göstermeksizin araştırmadan çekilebilirim. Ayrıca araştırma kapsamında herhangi bir maddi sorumluluğum ya da ödeme talebim bulunmuyor. Yukarıdaki bilgileri okudum ve bu koşullarda bu araştırmaya kendi rızamla hiçbir zorlama ve baskı altında kalmadan katılmayı kabul ediyorum. Elde edilen verilerimin sadece yukarıda bahsi geçen araştırmada kullanılmasına izin veriyorum.

Araştırmaya katılmayı kabul ediyorum Katılımcının Adı- Soyadı İmza

Araştırmaya katılmayı kabul etmiyorum Katılımcının Adı- Soyadı İmza

EK-4: Katılımcılarla Yapılan Yarı-Yapılandırılmış Mülakat Formu

Demografik Sorular

1. Doğum yılınız nedir?
2. Doğum yeriniz neresi?
3. Eğitim düzeyiniz nedir?
4. Mesleğiniz nedir?
5. Medeni durumunuz nedir?
6. Hanede kaç kişi yaşıyorsunuz?
7. Bakmakla yükümlü olduğunuz biri/birileri var mı?
8. Ehliyetiniz var mı?
9. Kooperatifte kaç yaşında çalışmaya başladınız?
10. Kooperatif kurulmadan önce herhangi bir yerde çalışıyor muydunuz?
11. Şu an da kooperatif dışında bir işte çalışıyor musunuz?

Toplumsal Cinsiyete İlişkin Sorular

1. Kooperatifin çalışma alanının, düşündüğümüzde kadın olmanızın bu kooperatife katılımınızda etkili olduğunu düşünüyor musunuz?
2. Kooperatif faaliyetleri ile gündelik pratikleriniz arasında bir bağ var mı?
3. Kadın Kooperatifi sizin için ne ifade ediyor?
4. Eşiniz bu kooperatife katılmanızı destekliyor mu?
5. Kooperatif size öz saygı ve öz güven ekseninde ne tür bir katkıda bulundu?
6. Kooperatife katılım faaliyetleriniz, hane içindeki görev ve sorumluluklarınıza ne yönde bir etkide bulunuyor?

Kooperatife İlişkin Sorular

1. İçinde bulunduğunuz kadın kooperatifine katılmadan önce herhangi bir kooperatif faaliyetinde bulundunuz mu? Çalıştınız mı?
2. Kooperatif faaliyetleri ne üzerine?

3. Kooperatifte ne tür bir görev üstleniyorsunuz?
4. Kooperatifin kuruluş amacı nedir?
5. Kooperatifin üretim ve çalışma alanı sizin neden dikkatinizi çekti? Neden bu tür bir kooperatifte yer almak istediniz?
6. Sizi bu kadın kooperatifinde çalışmaya yönlendiren kişi ya da faktörler nelerdir?
7. Pandemi süreci, kooperatifin kuruluşunu ve faaliyetlerini nasıl etkiledi?
8. Kooperatif olarak Ticaret Bakanlığı'ndan hangi makineleri talep ettiniz?
9. Kooperatifinizin ortak bir faaliyet ve üretim alanına sahip olmaması, işleyişi nasıl etkiliyor?
10. Elde edilen gelir, üyeler arasında nasıl paylaştırılıyor? Bu paylaşım konusunda belirlenmiş bir kriter var mı?
11. Kooperatifinizin mevcut faaliyet durumu hakkında bilgi verebilir misiniz?
12. Tüm üyeler kooperatif faaliyetlerine eşit ölçüde katılıyor mu? Katılım düzeyleri arasında farklılık varsa, bunun nedenleri nelerdir?
13. Fuar, sergi, kermes, festival gibi etkinliklere davet ediliyor musunuz? Katılım gösteriyor musunuz?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Zeynep ASLAN

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi- Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yabancı Dil ve Düzeyi:

İngilizce- A2

İş Denevimi:

Burdur Orman İşletme Müdürlüğü – Santral Sorumlusu

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar:

Aslan, Z. Dayanışma Ekonomileri Ekseninde Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Dünü ve Bugünü, *I. Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı*, ETÜ, SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Erzurum, 25-04-2024 s.36. <https://erzurum.edu.tr/Content/etugeneldosyalar/ba09be5c-9e7c-42d1-93c7-1870ff2bfaed.pdf>

Aslan, Z. Osmanlı’da Modernleşme Hareketleri: Batıcılık Akımı ve Basın Yayın Organları, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ulusal Öğrenci Sempozyumu Sosyal Bilimler Araştırmaları III Kitapçığı & Özetler*, Amasya Üniversitesi, SBE, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Amasya 16-04-2025 s.196. <https://sbeos.amasya.edu.tr/media/12760/2025-amasya.pdf>